

2022

ВОЈНО ДЕЛО

ISSN 0042-8426 ■ UDK 355/359
eISSN 2683-5703

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ НАУЧНИ ЧАСОПИС

ВОЈНО ДЕЛО

1
2022

ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА

ВОЈНО ДЕЛО

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ
НАУЧНИ ЧАСОПИС

БРОЈ 1/2022 ГОДИНА LXXIV јануар – март *Излази тромесечно*

UDK 355/359 ISSN 0042-8426 eISSN 2683-5703

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ У БЕОГРАДУ

РЕКТОР

ван. проф. др *Горан* Радовановић, генерал-потпуковник

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

- генерал-потпуковник ван. проф. др *Горан* Радовановић, Ректорат, Универзитет одбране у Београду, председник;
- пуковник ван. проф. др *Срђан* Благојевић, Војна академија, Универзитет одбране у Београду, заменик председника;
- пуковник доц. др *Иван* Вулић, дипл. инж., Ректорат, Универзитет одбране у Београду, члан;
- ван. проф. др *Јованка* Шарановић, Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, члан;
- пуковник *Мићо* Сувајац, Школа националне одбране, Универзитет одбране у Београду, члан;
- пуковник проф. др *Тихомир* Илић, научни саветник, Медицински факултет ВМА, Универзитет одбране у Београду, члан;
- потпуковник *Слађан* Ђорђевић, Ректорат, Универзитет одбране у Београду, члан

ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА

ДИРЕКТОРКА

ван. проф. др *Јованка* Шарановић

ГЛАВНИ УРЕДНИК

ван. проф. др *Станислав* Стојановић
Институт за стратегијска истраживања
Универзитет одбране у Београду
e-mail: stanislav.stojanovic@mod.gov.rs

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

потпуковник мр *Владимир* Ристић
Институт за стратегијска истраживања
Универзитет одбране у Београду
e-mail: vladimir.ristic@mod.gov.rs
tel: 011/3603-484, mob. tel: 064/1900-160

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

- ванр. проф. др *Бранко* Крга, Факултет за дипломатију и безбедност, Универзитет Унион „Никола Тесла”, председник;
- проф. др *Митар* Ковач, Факултет за пројектни и иновациони менаџмент, Универзитет Едуконс, Сремска Каменица, заменик председника;
- проф. др *Владимир* Цветковић, Факултет безбедности, Универзитет у Београду, члан;
- проф. др *Виолета* Рашковић Таловић, Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет Унион „Никола Тесла”, Београд, члан;
- проф. др *Зоран* Павловић, Правни факултет за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду, члан;
- пуковник др *Дејан* Вулетић, научни сарадник, Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, члан;
- пуковник доц. др *Саша* Деветак, Војна академија, Универзитет одбране у Београду, члан;
- проф. др *Душко* Вејновић, Факултет безбједносних наука, Универзитет у Бањој Луци, Босна и Херцеговина, инострани члан;
- проф. др *Синиша* Таталовић, Факултет политичких знаности, Универзитет у Загребу, Република Хрватска, инострани члан;
- проф. др *Марјан* Гјуровски, Факултет за безбедност – Скопље, Универзитет „Свети Климент Охридски” – Битољ, Република Северна Македонија, инострани члан;
- проф. др *Изток* Подбрегар, Факултет за организационе науке, Универзитет у Марибору, Република Словенија, инострани члан;
- пуковник проф. др *Alexandre* Herciu, Командни и штабни колеџ, Национални Универзитет одбране „Карољ Први”, Букурешт, Румунија, инострани члан;
- пуковник ванр. проф. др *Zoltan* Jobbagy, Факултет за војне науке и обуку официра, Лудовика – Универзитет за јавне службе, Будимпешта, Мађарска, инострани члан;
- потпуковник мр *Владимир* Ристић, Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду – секретар

Адреса: Институт за стратегијска истраживања, (часопис *Војно дело*)
Вељка Лукића Курјака 1, 11000 Београд
e-mail: vojno.delo@mod.gov.rs
www.vojnodelo.mod.gov.rs

Рукописи се не враћају
Штампа: Војна штампарија – Београд, Ресавска 406
e-mail: vojna.stamparija@mod.gov.rs

С А Д Р Ж А Ј

<i>Анђелија Ђукић</i> <i>Дејан Вулетић</i> <i>Милош Миленковић</i> Односи Русије и Турске у контексту савремених међународних збивања	1–15
<i>Немања Стевановић</i> Манипулација верским осећањима као детерминанта друштвених сукоба – студија случаја Нигерије	16–31
<i>Радојица Лaziћ</i> <i>Мирко Кулић</i> <i>Мирко Бубало</i> Кривично дело шпијунаже као облик агентурног метода у прикупљању података	32–45
<i>Шериф Бајрами</i> <i>Светиславе Шошкић</i> Припрема неборбене операције као кључни елемент успешности ангажовања речне флотиле у операцији помоћи цивилним властима током поплава	46–59
<i>Небојша Кљајић</i> Функције интерне комуникације у војноорганизационим системима	60–71
Упутство за ауторе	72–76

CONTENTS

<i>Anđelija Đukić</i> <i>Dejan Vuletić</i> <i>Miloš Milenković</i> The Relations Between Russia and Turkey in the Context of Contemporary International Events	77–91
<i>Nemanja Stevanović</i> The Manipulation of Religious Feelings as a Determinant of Social Conflicts – a Case Study of Nigeria	92–105
<i>Radujica Lazić</i> <i>Mirko Kulić</i> <i>Mirko Bubalo</i> The Criminal Act of Espionage as a Type of HUMINT Method in Data Collection	106–119
<i>Šerif Bajrami</i> <i>Svetislav Šoškić</i> The Preparation of a Non-combat Operation as a Key Element of the Success of the Engagement of the River Flotilla in the Operation of Assisting Civil Authorities During Floods	120–132
<i>Nebojša Kljajić</i> Internal Communications Functions in Military Organizational Systems	133–144
Instructions for Authors	145–149

ОДНОСИ РУСИЈЕ И ТУРСКЕ У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ЗБИВАЊА*

Анђелија Ђукић**
Дејан Вулетић***
Милош Миленковић****

Достављен: 09. 02. 2022.

Језик рада: Српски

Кориговано: 22. 02. и 03. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 23. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201001D

У контексту међународних збивања, односи Русије и Турске су и даље сложени, иако се заснивају на обостраном признавању безбедносних и других интереса и сарадњи којом се остварује обострана корист. Поремећени односи Турске и САД, изазвани неслагањима у Сирији и турском куповином ракетног система С-400, показали су све веће опредељење Турске за независнију спољну политику. Русија се налази под санкцијама због присаједињења Крима и актер је кризе око Украјине услед НАТО претњи ширења до руских западних граница, која је ескалирала после руског признања независности народних република Доњецк и Луганск (Донбас) и покретања „специјалне војне операције” на територији Донбаса. У спољној политици Русије и Турске и деловању према трећим странама често су присутни њихови супротстављени интереси и пружање директне или индиректне подршке странама у конфликту, без директног сукобљавања, што обликује њихову специфичну „конкурентску сарадњу”. Ангажовање Турске и Русије у Сирији показало се делотворним, како у војним операцијама, тако и у посредовању у преговорима, чиме је смањен утицај САД и НАТО на овом подручју. Модел управљања кризом примењен у Сирији није се показао успешним у либијској кризи због пасивнијег односа Русије и већег утицаја западних сила и мисије УН. Заједничко ангажовање у енергетским и војним пројектима и трансферу технологија показатељ су сарадње

* Чланак је резултат рада на научноистраживачком пројекту „Физиономија савремених оружаних сукоба” који се реализује на основу Плана научноистраживачке делатности у МО и ВС за 2022. годину.

** Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Београд, Република Србија, andjelija.djukic@mod.gov.rs

*** Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Београд, Република Србија.

**** Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране у Београду, Београд, Република Србија.

усмерене на индустрије од стратешке важности. Интереси Русије за неширење НАТО-а и Турске за продор на тржишта Европске уније могу се позитивно одразити и на актуелну економску, политичку и безбедносну позицију Србије и држава региона.

Кључне речи: *Русија, Турска, конкурентска сарадња, Србија, украјинска криза, војнотехничка сарадња, енергетска сарадња*

Увод

У центру међународних збивања последњих месеци, поред проблема са пандемијом вируса COVID-19, енергетске кризе и немира у Казахстану, актуелне су тензије на истоку Европе између САД и савезничких држава, с једне, и Русије, с друге стране, а због дешавања у вези са Украјином. Нерешени односи Русије и НАТО-а, пре свега САД, и могућност ширења овог савеза на исток учлањањем Украјине, не доприносе постизању мира. Распоређивање руских снага и војне опреме на граници са Украјином, али и снага и средстава НАТО-а близу границе са Русијом, уз наоружавање украјинских снага, допринело је ионако напетој ситуацији. Крајем фебруара 2022. године криза је ескалирала руским признањем независности Доњецке Народне Републике (ДНР) и Луганске Народне Републике (ЛНР), које се налазе на територији Украјине, а затим и покретањем „специјалне војне операције” руских оружаних снага у Украјини, са циљем „демилитаризације и денацификације” ове државе.

На односе и дешавања у међународној заједници, поред светских сила као што је Русија, значајан утицај остварују и одређене регионалне силе, као што је Турска. У контексту међународних збивања, односи Русије и Турске и даље представљају сложено питање, иако се заснивају на обостраном признавању безбедносних интереса и бројним билатералним споразумима. Њихове односе карактерише повећање економске сарадње и размене и интензивирање војнотехничке сарадње, али и подржавања међусобно конфронтираних снага у конфликтним подручјима Северне Африке, Централне Азије и Блиског истока, при чему Турска и Русија нису у директном сукобу. Свеукупност односа Русије и Турске може се описати као „конкурентска сарадња”, чије су теоријске основе постављене педесетих година двадесетог века. Теорија конкурентске сарадње представља скуп начела и садржаја одлучивања и предузимања акција учесника у сукобу, заснованих на њиховим циљевима и очекиваним ефектима, где су ефекти предузетих акција зависни од избора кооперативне или такмичарске оријентације учесника при дефинисању тока и исхода актуелног процеса. Та теорија има два основа: а) међузависност циљева и б) карактер предузетих акција. Корелативност циљева и акција има за последицу постигнуте ефекте, њихов позитиван или негативан исход за стране у сукобу, итд.¹ Овакав вид односа Турске и Русије

¹ Morton Deutsch, „Cooperation and Competition”, in: Morton Deutsch, Peter Coleman and Eric Marcus (eds.), *Conflict, interdependence, and justice*, Springer, New York, 2011, p. 25.

настао је као последица изражених интереса на Балкану, Кавказу, Централној Азији, Блиском истоку и северној Африци, које су оне успеле да прилагоде једна другој у већини ових региона и пронађу моделе сарадње у економији и политици, погодне за остваривање њихових појединачних интереса.

Од распада СССР-а, Русија и Турска су државе на обалама Црног мора и нису копнени суседи, али богато наслеђе историјских односа и мноштво трезнутних веза ствара специфичну међусобну повезаност и више заједничких тачака него у прошлости. Приказ пријатељских односа двојице председника који „не верују” Западу, прикрива сложеност односа између ове две државе које настоје да имају значајан утицај у међународној заједници, сходно својим националним интересима. Одрживост турско-руских односа ослања се на два повезана аспекта: уважавање тема које су осетљиве за другог партнера и сарадњу којом се остварују обостране користи.²

У домену „тврде моћи” Турска је чланица НАТО-а са војском која је друга по величини у алијанси, али уз повремено одступање од ставова и политике САД. У последње две деценије, спољна политика Турске је доживела изузетну трансформацију, од евроазијства, преко неоосманизма до повратка евроазијским интеграцијама и антизападној и проруској реторици, чиме је постала видљивија у спољнополитичкој пракси.^{3, 4} Заокрет у спољној политици Турске изражен је после неуспелог покушаја пуча дела турске војске јула 2016. године и сумњи Турске око улоге неких владиних агенција САД у овим догађајима, када је председник Турске Тајип Реџеп Ердоган (*Recep Tayyip Erdoğan*), захваљујући правовременом упозорењу из Русије, успео да пред пучистима напусти резиденцију и Анкару. С друге стране, Русија је водећа држава у *Организацији уговора о колективној безбедности* (ОДКБ), која се заснива на војнобезбедносној сарадњи држава насталих распадом СССР-а, има велики утицај у *Шангајској организацији за сарадњу* и располаже респектабилном војном силом и нуклеарним арсеналом. У безбедносном сектору суочена је са настојањима САД да јој ограничи утицај на међународна збивања, онемогући контролу нуклеарног наоружања у Европи изласком САД из споразума о нуклеарним снагама средњег домета, уз нарастање претензија НАТО-а за ширење алијансе учлањењем Украјине и Грузије.

Турска има веће ресурсе „меке моћи”, јер милиони руских туриста одлазе у Турску на летовање, велики број студената из Русије похађа турске универзитета, а приметне су и везе дијаспоре, посебно Северног Кавказа са рођацима у Турској.⁵ За Турску је, међутим, поред зависности у области енергетике и значај-

² Daria Isachenko, „Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, SWP Research Paper 7, October 2021, p. 15.

³ Srdan M. Perišić, „Geopolitičko ponašanje savremene Turske”. *Vojno delo*, Vol. 70, br. 7 2018, str. 53-64.

⁴ Ayşe Ömür Atmaca and Zerrin Torun, „Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No.1, 2022, p. 114.

⁵ Pavel Baev, "Russia and Turkey. Strategic partners and rivals", *Russie.Nei.Reports/French Institute of International Relations*, No. 35, 2021, pp. 10-11.

ног увоза природног гаса из Русије, битно и руско тржиште, нарочито због извоза пољопривредних производа, широког ангажовања у грађевинском сектору руске економије, као и нових заједничких ангажмана за увоз наоружања и трансфера војних технологија у Турску. Русија је највеће тржиште за турске грађевинске компаније које су постале познате по својим технологијама изградње путева, али и објеката високоградње у Москви и Сочију, а руске компаније су прихваћене у Турској због квалитетне изградње великих инфраструктурних објеката, попут фабрика, брана, канала или нуклеарне електране.⁶ У првих девет месеци 2021. године робна размена ових држава је повећана за више од 50% у односу на претходну годину.⁷ На простору Западног Балкана (Србија, Босна и Херцеговина, Северна Македонија, Црна Гора и Албанија) последњих година јача утицај Русије, Кине и Турске, уз стално присуство и утицај Европске уније и САД. Очекивано је да ће интереси Русије и Турске подстаћи сарадњу на овом простору, што је у економском и безбедносном смислу значајно за земље региона.

Односи Турске и Русије у Сирији и Јужном Кавказу

Сирија. Још од 2015. године у Сирији, и касније у Либији и Нагорно-Карабаху, Москва и Анкара активно подржавају супротстављене зараћене стране. У Сирији су Русија и Иран кључни савезници владе, док су опозиционе снаге подржале САД, западне силе (Велика Британија, Француска), Турска, Саудијска Арабија, Катар.⁸ Интереси Русије у Сирији су да спречи промену режима и сачува војне базе и војно присуство, док су интереси Турске засновани на супротстављању курдском сепаратизму. Поред односа који одликује њихова конфронтација, нарочито после обарања руског авиона Су-24 на сиријско-турској граници од стране турске авијације новембра 2015. године, Русија и Турска су 2016. године (после неуспелог пуча у Турској), ојачале своје билатералне односе и појачале сарадњу у Сирији.⁹

Директна конфронтација руских и турских снага, намерна или случајна, била је претња све време сиријске кризе, посебно на северозападу Сирије у подручју града Идлиба (*Idlib*), који представља упориште побуњеничких снага и стециште великог броја избеглица, а налази се под опсадом сиријске војске. Тензије

⁶ Timor Akhmov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, Russian International Affairs Council (RIAC), <https://russiancouncil.ru/en/analytcs-and-comments/analytcs/it-is-time-to-revise-russia-turkey-relations-for-a-more-stable-future/>, 31/01/2022.

⁷ Putin na sastanku sa Erdoganom: Rusija i Turska naučile da pronalaze kompromise, Sputnik Srbija, 29. septembar 2021, <https://rs-lat.sputniknews.com/20210929/odnosi-rusije-i-turske-se-pozitivno-razvijaju-poceo-sastanak-putina-i-erdogana-u-sociju-1130261209.html>, 25/01/2022.

⁸ Због директне подршке странама у конфликту, које су уједно и посредници већих сила, оружани сукоб у Сирији има сва битна обележја „посредничког ратовања” (*proxu warfare*).

⁹ Güneş Yıldız, „Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, No 22, March 2021, p. 2.

у Идлибу биле су појачане офанзивом турских снага против сиријске војске и појачаним ударима руске авијације против побуњеничких снага. Подручје Идлиба је и даље поприште спорадичних сукобљавања, иако је договором Русије и Турске из 2020. године проглашено за деескалациону зону у којој турске и руске снаге заједнички спроводе контролу дуж линија раздвајања сукобљених снага. Може се рећи да је од тада стање у Сирији стабилизовано и да владине снаге држе под контролом све веће градове, иако се постојећим примирјем у Идлибу настоји спречити њихов даљи продор и омогућити повратак великог броја расељених лица из овог подручја. За сада нема већих помака у мировним процесима, јер су преговори под покровитељством УН у Женеви били неуспешни, а касније су отворени преговори у Астани (Нурсултан, Казахстан) између владе Сирије и опозиционих снага, уз учешће Русије, Ирана и Турске. Седамнаести састанак у преговорима, крајем 2021. године, поред анализе тренутне ситуације, заснивао се на даљој изградњи међусобног поверења, раду на изради новог устава Сирије, размени заробљеника, достави хуманитарне помоћи и борби против тероризма који се испољава деловањем група Исламске државе и других терористичких организација.

Сарадња Москве и Анкаре у Сирији добра је основа за обе државе да тестирају своје политичко поверење и науче да слушају забринутости друге стране, које су до сада, углавном, биле игнорисане или потиснуте са дневног реда.¹⁰ Сиријска криза била је тест руско-турског партнерства, од израженог антагонизма после обарања руског авиона 2015. године, до високо кооперативних односа у припреми и реализацији мировних процеса у Астани, али се они не могу посматрати одвојено од развоја других облика економских и војнотехничких односа.¹¹

Нагорно-Карабах. Ситуација у региону Јужног Кавказа и тињајући сукоб Јерменије и Азербејџана такође утичу на сложеност односа Русије и Турске. После шестонедељног рата Јерменије и Азербејџана, 2020. године, око области Нагорно-Карабах на територији Азербејџана, постигнуто је нестабилно примирје уз посредовање Русије, које су надгледале руске и турске мировне снаге. У том рату Турска је војно помагала Азербејџан, док Русија, осим посредовања за мирно решавање конфликта, није активно подржавала Јерменију иако је она члан ОДКБ-а. Разлози делимично пасивног односа Русије могу се тражити у прозападној оријентацији јерменске владе, чињеници да се спорна област Нагорно-Карабах налази на територији Азербејџана, да ни Јерменија званично није признала самопроглашену Нагорнокарабашку Републику (Република Арцах) и да није било формалног основа да се Русија укључи у оружани сукоб, али и у настојању да се не изазову међуетнички сукоби Јермена и Азара који живе у Русији. Нови сукоби ниског интензитета током 2021. године завршени су споразумом уз посредовање Русије, а уједно је започет и процес разграничења ове две државе. Други догађај

¹⁰ Timor Akhymov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, op. cit.

¹¹ Настојања Русије и Турске да примене „сиријски модел” помирења и у Либији за сада нису успешна, јер је процес помирења који иницирају УН добио подршку већине заинтересованих актера у земљи, као и САД, Француске и Италије.

битан за регион јесте посредовање Русије у успостављању билатералних веза Турске и Јерменије које већ три деценије немају дипломатске односе. Разговори делегација Турске и Јерменије отпочели су у Москви током јануара 2022. године, а односе се на израду плана помирења и стварања климе погодне за успостављање дипломатских, социјалних и економских веза, као и отварање граница између две земље. Заузврат, Турска ће посредовати и координирати ставове Азербејџана у односу на Јерменију. Овим актима се наговештава мир у области Јужног Кавказа, што одговара свим актерима који су били укључени у сукоб, а Русија је повратила свој утицај на регион.

Улога Русије и Турске у украјинској кризи

После немира у Украјини 2014. године и свргавања проруских власти, аутономна покрајина Крим је прогласила присаједињење Русији, које је Турска осудила, али се није придружила санкцијама Европске уније против Русије. Исте године су области око градова Луганск и Доњецк на истоку Украјине истовремено одбиле да даље признају украјинску власт и прогласиле су независне народне републике Доњецк и Луганск или Доњетски басен (Донбас). У Минску су 2014. године покренути мировни процеси, али постигнути договори нису имплементирани у пракси и спорадични сукоби нису престали, укључујући интензивна деловања у *сајбер простору*.¹²

Последњих месеци Украјина је постала неуралгична тачка између Русије и НАТО-а, првенствено САД, због оптужби Запада да Русија спрема инвазију на Украјину и захтева Русије за ограничавање ширења алијансе. Почетком 2022. године поједине чланице НАТО-а (САД, Велика Британија, Естонија, Летонија и Литванија) доставиле су Украјини наоружање и војну опрему, тешку преко хиљаду тона и вредности око милијарду и пет стотина милиона долара, и упутиле војне инструкторе, а у Пољску контингент од две хиљаде америчких војника. С друге стране, Русија је размештање војних снага близу границе са Украјином и премештање у Белорусију образлагала као увежбавања и одржавање маневара. Крајем фебруара 2022. године председник Русија Владимир Владимирович Путин (*Владимир Владимирович Путин*) донео је одлуку да Русија призна независност ДНР и ЛНР и склопи споразуме о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи. Западне земље су, реагујући на одлуку и споразуме, увеле строге санкције ДНР-у, ЛНР-у и Русији и наставиле наоружавање Украјине.

У јеку украјинске кризе Турска је, због добрих политичких и економских односа са Русијом и Украјином и сопствене афирмације током тог процеса, желела да се активно укључи у посредовање које би довело до мирног решења кризе, али су, за сада, ти покушаји остали безуспешни (као и настојања неких во-

¹² Ненад Путник и Бранислав Милосављевић, „Руске информационе операције у украјинском оружаном сукобу”, *Безбедност*, вол. 63, бр. 1, 2021, стр. 75.

дећих западних политичара). Треба рећи да Турска гаји јаке историјске и етничке везе са кримским Татарима и има блиске односе и развијену економску и војну сарадњу са Украјином, тако да ће, вероватно, оружани сукоб у Украјини имати негативне последице за турску економију. Турска је недавно Украјини продала наоружане беспилотне летелице „бајрактар ТБ2“, од којих је неке украјинска војска већ користила у Донбасу против проруских циљева, што је руска дипломатија оштро осудила, иако овај чин није битно пореметио њихове односе на глобалном плану.

Признање независности ДНР и ЛНР од стране Русије председник Турске је окарактерисао као „неприхватљиво“, уз критику поступања западних земаља у овој кризи, апелујући на све заинтересоване стране на поштовање међународног права.¹³ У случају ескалације кризе и сукобљавања Русије и НАТО-а, Турска ће свакако желети да избегне било какав војни сукоб са Русијом, али је и очекивано да се придружи НАТО партнерима у осуди руске инвазије, али не и евентуалним санкцијама.

Русија и Турска и немири у Казахстану

Казахстан је држава која се готово 30 година, у односу на бивше совјетске републике, истицала по ефикасности политичког и безбедносног система. Међутим, у више градова су, почетком 2022. године, избили масовни протести и немири у којима је страдало 225 особа. Званичан повод немира био је пораст цене горива, док се као разлог може препознати реакција на кризу режима и власти и покушај државног удара и смене власти. Председник Касим Жомарт Токајев (*Kassym – Jomart Tokayev*) прогласио је ванредно стање на целој територији и позвао у помоћ мировне снаге ОДКБ-а ради заштите стратешких објеката. После једнонедељне интервенције снага ОДКБ-а са више од две хиљаде војника, протести су окончани 13. јануара и мировне снаге су почеле повлачење из Казахстана. Овом акцијом мировне снаге ОДКБ-а показале су да могу да одговоре на сваку претњу у региону без сукоба и мешања у унутрашња питања држава и да Русија представља гаранцију за отклањање безбедносних претњи на постсовјетском простору. Брзина реаговања, али и одласка мировних снага после успешне акције, додатно су ојачале репутацију снага ОДКБ-а и утицај Русије у региону.

Напета ситуација у Казахстану, која се временски подударила са украјинском кризом, изазвала је забринутост руководства Русије због могуће насилне промене власти у Казахстану и могућности „преливања“ политичке нестабилности на њену територију. Поред очувања стабилности у региону, руски интерес у Казахстану је и заштита затвореног града и космодрома Бајконур, који је под руском управом до 2050. године. Русија и Турска су, на нивоу министара спољних посло-

---

¹³ „Турска одбацила poteze Rusije u Ukrajini“, Al Jazeera Balkan, 22. februar 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/2/22/turska-odbacila-poteze-rusije-u-ukrajini>, 23/02/2022.

ва, почетком јануара 2022. године, подржале напоре руководства Казахстана за обнову уставног поретка, где је предочено и деловање мировних снага ОДКБ-а, што Турска није оспорила. И Организација туркијских земаља (Турска, Казахстан, Азербејџан и Киргистан и потенцијалне чланице Узбекистан и Туркменистан) изразила је спремност да пружи потребну подршку администрацији и народу Казахстана у превазилажењу кризе и у операцијама против терориста, радикала и екстремиста који имају за циљ нарушавање уставног поретка земље.

Енергетска и војнотехничка сарадња Русије и Турске

Енергетска криза у Европи, до које је дошло крајем 2021. године, одразила се на погоршање економских и политичких односа Русије са државама западне Европе. Наиме, Запад је оптужио Русију да испоруке гаса користи у политичке сврхе, иако је под санкцијама. И економија Турске је у великој мери зависна од руског природног гаса. Тако је током 2020. године увезла из Русије 33,6 милијарди од укупно потрошених 48,1 милијарду кубних метара гаса. Осетљивост индустрије Турске на увоз енергената показала се током јануара 2022. године, када је због техничког квара на гасоводу прекинута испорука из Ирана, што је изазвало прекид производње дела индустрије.¹⁴ Због повећања испорука гаса и значаја турских чворишта у гасној мрежи, од Русије до Турске изграђен је гасовод *Турски ток* на дну Црног мора, а званично је пуштен у рад јануара 2020. године. Гасовод има два крака, од којих један снабдева Турску, а други пролази кроз Бугарску, Србију и Мађарску (*Балкански ток*) и даље кроз Словачку до Аустрије. Од 2020. године на гасовод су прикључена чворишта у Грчкој и Северној Македонији, а од октобра 2021. и у Хрватској. Док истовремено сарађује на гасоводу, турско руководство ради на диверзификацији својих енергетских извора како би се смањила зависност од Русије. Део енергије Турска настоји да обезбеди програмом нуклеарних електрана, тако да руски нуклеарни конгломерат „Росатом“ гради прву турску нуклеарну електрану „Акују“ у јужној Турској, за коју се очекује да ће почети са радом једног реактора 2023. године, а у пуног капацитету 2026. године.

Поред сарадње у области енергетике, Русија и Турска интензивирају сарадњу и у области одбране. Уговарање и испорука руских ракетних система С-400 Турској утицао је на преиспитивање лојалности и урушавање положаја Турске у НАТО-у. После 2017. године и уговарања куповине противваздухопловног ракетног система С-400 од Русије, Турска је била изложена јаким притисцима и претњама санкцијама од стране САД, са захтевом да одустане од куповине и изврши опремање системом „патриот“ или неким сличним системом из арсенала алијансе. Руски систем је ипак испоручен 2019. године. Представници одбрамбене индустрије Турске сматрају поменути уговор повољним, не само због

¹⁴ Gulsen Solaker, „Erdogan kao posrednik između Rusije i Ukrajine“, Deutsche welle Serbian, 03. Februar 2022, <https://www.dw.com/sr/erdogan-kao-posrednik-izme%C4%91u-rusije-i-ukrajine/a-60641535>, 04/02/2022.

ниже цене набавке и одговарајућих перформанси руског система, него и због добијања дозвола за потпуну контролу над управљањем и коришћењем система, потенцијалног трансфера технологија и могућности заједничке производње.

Због оцена САД да систем С-400 није компатибилан са опремом НАТО-а и да угрожава његову безбедност, али и због нарушених санкција које су САД увеле Русији после анексије Крима, Турској је ускраћена већ договорена и делимично плаћена испорука 100 америчких вишенаменских борбених авиона пете генерације Ф-35 (стелт технологија) и искључена је из комплетног програма њихове производње, уговореног 2007. године. Крајем 2020. године наметнуте су санкције војној индустрији Турске, што је изазвало успоравање њеног развоја због немогућности набавке компонената и коришћења технологија из држава НАТО-а. Октобра 2021. године Турска је затражила од САД да јој надокнади 1,4 милијарди долара уложених у програм Ф-35, тако да испоруче 40 авиона Ф-16 и 80 комплекта за модернизацију постојећих авиона истог типа. Тај захтев Турске има мале изгледе за успех, с обзиром на нове преговоре о куповини модернизоване серије система С-400 од Русије. Куповина система С-400 може се сматрати и последицом дугогодишњег одбијања САД да у ранијим периодима удовољи турским захтевима за набавком противваздухопловних ракетних система, као и нарушених односа две државе после покушаја државног удара дела турске војске јула 2016. године и сумњи Турске да су владине агенције САД имале одређену улогу у овим догађајима. Такође, на односе Турске и САД утицала је и сарадња САД са курдском милицијом у Сирији, иначе противником турских снага. Турска је прву испоруку система С-400 прославила као „ослобођење од Запада” и потврду свог суверенитета и независног одлучивања о сопственој безбедности. Зато поједини аналитичари и државни званичници сматрају да је турска набавка система С-400 била искључиво политички мотивисана и да је искоришћена као оруђе спољне политике.¹⁵

Тежња Турске за аутономијом, и поред неслагања са Европском унијом и САД, није довела до њеног потпуног институционалног одвајања од међународног поретка предвођеног Западом, јер је и даље чланица НАТО-а и има царински савез са Европском унијом.¹⁶ Уведене санкције САД отварају потребу да Турска интензивира војнотехничку сарадњу са другим државама, али и да се ослања на властиту производњу наоружања. Ако се не постигне договор са САД око набавке и модернизације авиона Ф-16, а с обзиром на неадекватно техничко стање авиона турског ваздухопловства, вероватно ће Турска разматрати и могућност куповине руских авиона Су-34, Су-35 и Су-57.¹⁷ Поред тога, а с обзиром на достигнут завидан ниво развоја војне индустрије, Турска настоји

¹⁵ Nobuhide M. Matsumoto, „Overcoming Systematic Punishments: A Neoclassical Realist Approach to the US-Turkey Relations After the S-400 Crisis”, *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Vol. 2, No. 1, 2021, p. 8.

¹⁶ Mustafa Kutlay and Ziya Öniş. „Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?” *International Affairs*, Vol. 97, No. 4, 2021, p. 1103.

¹⁷ Aaron Stein, „Turkey’s response to the Russia-Ukraine crisis”, Foreign Policy Research Institute, Eurasia program, Philadelphia, January 2022. p. 15.

да изгради свој авион пете генерације под називом „TAI TF-X” који ће бити дво-моторни ловац стелт технологије и на тај начин заменити застареле авионе. Иако је далеко од готовог производа, према речима председника Ердогана, очекује се да ће авион бити приказан 2023, а да ће се у оперативну употребу увести 2029. године. Русија је, преко своје „Федералне службе за војнотехничку сарадњу”, изразила спремност да се укључи у овај пројекат, о чему се воде међдржавни преговори Турске и Русије, чији би успешан епилог вероватно допринео још већем удаљавању Турске од НАТО-а.

Утицаји Русије и Турске на Србију и државе региона

Геополитичка ситуација на Западном Балкану последњих година обележена је јачањем утицаја Русије, Кине и Турске, уз стални утицај САД, и поред опредељења држава овог региона за приступање Европској унији. Политички циљеви Турске на Балкану везани су за просторе на којима живе Бошњаци и Албанци, који свој просперитет виде у јачању регионалне моћи и утицаја Турске. У економском смислу, последњих година је на Балкану присутна турска инвестициона експанзија, првенствено у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори (нарочито након приступања НАТО-у 2017. године и нарушених односа са Русијом). Турска на Балкану има значајне инвестиције у инфраструктури, туризму, банкарству, медијима, индустрији и енергетици. Поред повећања економске размене са балканским државама, интерес Турске је и стварање могућности да преко балканских држава оствари продор на тржиште Европске уније.

Русија има економске интересе на Балкану, али и интерес да се НАТО не шири на просторе држава које нису његове чланице (Босна и Херцеговина и Србија), што представља нови руски интерес и спољнополитички оквир за присуство у југоисточној Европи.¹⁸ Након што је Европска унија увела санкције Русији (због припајања Крима), Србија је повећала извоз пољопривредних производа у Русију, али не у очекиваном обиму. Војнотехничка сарадња Русије са балканским државама је мала, изузев са Србијом са којом је унапређена кроз опремање Војске Србије борбеним системима и заједничким вежбама војних јединица Србије, Русије и Белорусије.¹⁹

Русија и Турска су подржале иницијативу Србије „Отворени Балкан” коју су усагласиле Србија, Северна Македонија и Албанија, са отвореним позивом за приступање Црне Горе, Босне и Херцеговине и привремених институција у Приштини. Иницијатива се односи на олакшано кретање људи, робе, капитала и

¹⁸ Ekaterina Entina and Alexander Pivovarenko, „Russia’s Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Croatian Political Science Review*, Vol. 56, No. 3-4, 2019, p. 181.

¹⁹ Константин К. Худолей и Евгений А. Колосков, „Политика России на Балканах: современное состояние и перспективы”, *Мировая экономика и международные отношения*, Том 65, число 1, 2021. <https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2021/1-t-65>. стр. 92.

услуга међу државама потписницама. Такође, Русија и Турска подржавају војну неутралност Србије, која је присутна у ОДКБ-у као посматрач (немогуће је чланство због приступања Европској унији) и сарађује са НАТО-ом кроз чланство у програму „Партнерство за мир”. Војна неутралност Србије омогућава војну и техничку сарадњу и опремање војске наоружањем и војном опремом из држава чланица НАТО-а и ОДКБ-а, као и из трећих земаља.

Нерешен статус јужне српске покрајине Косово и Метохија одражава се негативно на безбедност региона. Према овом питању се односи Турске и Русије нису променили – од непризнавања „Републике Косова” од стране Русије, до ранијег признавања од стране Турске, али и нешто смањеног лобирања око нових признања у свету. У Босни и Херцеговини је политичка и безбедносна ситуација нестабилна, али је мала вероватноћа избијања оружаних сукоба међу државотворним ентитетима. Доношење закона против негирања геноцида у Сребреници од стране Високог представника УН, при чему су коришћена његова дискрециона права (бонска овлашћења), као и пренос појединих права из надлежности Републике Српске на државу Босну и Херцеговину, довело је до конфронтације представника Републике Српске са државним органима и њихово иступање из државне власти. На тај начин је блокиран рад државних органа Босне и Херцеговине и изазвана криза која угрожава темељне принципе Дејтонског споразума. Русија је оспорила одлуку Запада да именује Кристијана Шмита (*Christian Schmidt*) за Високог представника, мада Савет безбедности УН није потврдио његов мандат. Русија и Турска подржавају целовитост Босне и Херцеговине и потврдиле су обострано залагање за обнову унутарполитичког дијалога на чврстој основи дејтонских принципа и у интересу свих државотворних народа, са договором око наставка конструктивне сарадње по тим питањима.

Интереси Русије и Турске на Западном Балкану исказани су при изградњи Балканског гасног тока који повезује Русију и Турску преко Црног мора и наставља се кроз Бугарску, Србију, Мађарску и Хрватску, са циљем да се гас обезбеди државама централне и источне Европе, заобилазећи Украјину. У плану је и проширење гасовода на Републику Српску и Федерацију Босне и Херцеговине. При овом пројекту избегнута су спорења Европске комисије која су била релевантна за одустајање од раније предвиђеног *Јужног тока* 2014. године, када је нанета штета балканским државама. У оквиру развоја инфраструктуре на Западном Балкану, планирана је изградња ауто-пута Београд–Бијељина–Сарајево и ауто-пута Београд–Ужице–Сарајево. За финансирање наведених пројеката у Србији су обезбеђена средства, а финансирање изградње на територији Босне и Херцеговине није у потпуности решено, уз очекивање помоћи и Турске и Русије.

Развој добрих односа Србије и Русије потврђен је посетом председника Србије Русији, крајем новембра 2021. године, када је пружена помоћ Србији да избегне енергетску кризу присутну у европским државама. Добри билатерални односи потврђени су и са Турском отварањем турског генералног конзулата у Новом Пазару, у септембру 2021. године, и састанком председника Турске и Србије јануара 2022. године, када је на нивоу влада потписано и више докумената о унапређењу билатералне сарадње.

Закључак

Током протеклих година односи Турске и Русије су унапређени, тако да је Турска у одређеним областима постала ближа свом традиционалном и дугогодишњем противнику него западним савезницима (САД, Европска унија и НАТО). Овај заокрет у спољној политици Турске уследио је после неуспелог пуча 2016. године и одраз је тежње за независнијом спољном политиком и остваривањем сопствених интереса. Нарушени односи између Турске и САД су продубљени услед непоштовања турских националних интереса од стране традиционалних савезника, што је испољено у сиријској кризи кроз америчку подршку сепаратистичким курдским снагама и одбијањем да јој се прода било који ефикасан систем противракетне одбране. Иако је Турска и даље чланица НАТО-а, њени промењени односи са САД утичу на то да Турска представља и одбрамбени штит Русије према алијанси.

„Конкурентска сарадња” Русије и Турске која се показала успешном при постављању и контроли примирја и отпочињању преговарачког процеса у Сирији и после рата између Јерменије и Азербејџана, за сада се није показала делотворном у Либији, где је већина утицајних војних команданата подржала преговарачки процес под патронатом УН. Неуспех мисије и међусобне оптужбе Турске и Русије око војног присуства нису се битније одразиле на решавање других стратешких питања, што је потврдило тезу о обостраном уважавању безбедносних проблема друге стране и избегавању директног сукобљавања, уз истовремено изналажење најкориснијих заједничких ангажмана. Унапређење односа Турске и Русије обухвата развој економских и трговинских односа, изградњу инфраструктурних објеката, као што су гасовод *Турски ток* и прва нуклеарна електрана у Турској, све до куповине одбрамбеног система С-400. Тиме је сарадња усмерена на стратегијске индустрије и дуготрајне међусобне зависности. Иако ови односи не представљају савезништво две државе, приметно је њихово зближавање и поред различитих визија, које су чак и контрадикторне, а понекад и сукобљене. Ескалација украјинске кризе и руска војна интервенција наишли су на осуду турског руководства, али се Турска, очекивано, није придружила санкцијама западних држава Русији.

Као и у другим регионима, интереси Русије и Турске на Западном Балкану нису усаглашени, јер Турска због чланства у НАТО-у има отворен шири простор за економска улагања и осигурање економске размене са Европском унијом, док је за Русију тај простор сужен. Интерес Русије је да кроз неутралност Србије и Босне и Херцеговине донекле ограничи простор НАТО-а користећи економску, политичку и војнотехничку сарадњу са Србијом. Треба очекивати да ће интереси Русије и Турске на Западном Балкану, а на основу искустава и постигнуте сарадње у условима различитих интереса у другим регионима, позитивно утицати на политичку, безбедносну и економску ситуацију и у овом региону.

Литература

[1] Aaron Stein, „Turkey’s response to the Russia-Ukraine crisis”, Foreign Policy Research Institute, Eurasia program, Philadelphia, January 2022. pp. 1-21.

[2] Ayşe Ömür Atmaca and Zerrin Torun, „Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No.1, 2022, pp. 114-137.

[3] Gulsen Solaker, „Erdogan kao posrednik između Rusije i Ukrajine”, Deutsche welle Serbian, 03. Februar 2022, <https://www.dw.com/sr/erdogan-kao-posrednik-izme%C4%91u-rusije-i-ukrajine/a-60641535>, 04/02/2022.

[4] Güney Yıldız, „Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, No. 22, March 2021, pp. 1-4.

[5] Daria Isachenko, „Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, SWP Research Paper 7, October 2021, pp. 1-30.

[6] Ekaterina Entina and Alexander Pivovarenko, „Russia’s Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Croatian Political Science Review*, Vol. 56, No. 3-4, 2019, pp. 179-199.

[7] Константин К. Худoley и Евгений А. Колосков, „Политика России на Балканах: современное состояние и перспективы”, *Мировая экономика и международные отношения*, Том 65, число 1, 2021, стр. 90-99.

<https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2021/1-t-65>

[8] Morton Deutsch, „Cooperation and Competition”, in: Morton Deutsch, Peter Coleman and Eric Marcus (eds.), *Conflict, interdependence, and justice*, Springer, New York, 2011, pp. 23-40.

[9] Mustafa Kutlay and Ziya Öniş. „Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?” *International Affairs*, Vol. 97, No. 4, 2021, pp. 1085-1104.

[10] Ненад Путник и Бранислав Милосављевић, „Руске информационе операције у украјинском оружаном сукобу”, *Безбедност*, вол. 63, бр. 1, 2021, стр. 62-81.

[11] Nobuhide M. Matsumoto, „Overcoming Systematic Punishments: A Neoclassical Realist Approach to the US-Turkey Relations After the S-400 Crisis”, *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Vol. 2, No. 1, 2021, pp. 7-27.

[12] Pavel Baev, "Russia and Turkey. Strategic partners and rivals", Russie. Nei. Reports/French Institute of International Relations, No. 35, 2021, pp. 1-27.

[13] „Putin na sastanku sa Erdoganom: Rusija i Turska naučile da pronalaze kompromise”, Sputnik Srbija, 29. septembar 2022, <https://rs-lat.sputniknews.com/20210929/odnosi-rusije-i-turske-se-pozitivno-razvijaju-poceo-sastanak-putina-i-erdogana-u-sociju-1130261209.html>, 25/01/2022.

[14] Srđan M. Perišić, "Geopolitičko ponašanje savremene Turske". *Vojno delo*, Vol. 70, br. 7, 2018, str. 53-64.

[15] Timor Akhimov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, Russian International Affairs Council (RIAC), <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/it-is-time-to-revise-russia-turkey-relations-for-a-more-stable-future/>, 31/01/2022.

[16] „Turska odbacila poteze Rusije u Ukrajini”, Al Jazeera Balkan, 22. februar 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/2/22/turska-odbacila-poteze-rusije-u-ukrajini>, 23/02/2022.

Резиме

У међународним збивањима последњих месеци, поред проблема са пандемијом вируса COVID-19, енергетске кризе и немира у Казахстану, актуелне су тензије због дешавања у вези с Украјином и ширењем НАТО-а на исток, као и тињајући сукоби у Сирији и Либији. У контексту ових збивања, односи Русије и Турске су и даље сложени, иако се заснивају на обостраном признавању безбедносних и других интереса и сарадњи којом се остварује обострана корист, уз настојања да постигну значајан утицај у међународној заједници у складу са својим националним интересима. Њихови односи су окарактерисани као „конкурентска сарадња” учесника у сукобу, сходно њиховим укупним интересима и циљевима, у складу са којима предузимају конкретне акције ради остваривања очекиваних ефеката. Поремећени односи Турске и САД, као последица неуспелог пуча у Турској, неслагања у Сирији и одбијања САД да Турској обезбеди противракетне системе, кулминирали су турском куповином руског ракетног система С-400. Заузврат, САД су увеле санкције турској војној индустрији и раскинуле уговор о сарадњи у програму производње борбених авиона Ф-35. Овим чином Турска је показала све веће опредељење за независнију спољну политику и бржи развој сопствене војне индустрије, као и отвореност за трансфер руских војних технологија. Русија се налази под санкцијама због присаједињења Крима и актер је кризе око Украјине услед НАТО претњи ширења до руских западних граница, која је ескалирала после руског признања независности народних република Доњецк и Луганск (Донбас) и покретања „специјалне војне операције” на територији Донбаса.

Јануарски немири у Казахстану, оцењени као покушај насилне смене власти, заустављени су интервенцијом и једнонедељном акцијом мировних снага ОДКБ-а, које су показале да могу да одговоре на сваку претњу у региону без мешања у унутрашња питања држава и да Русија представља гаранцију за отклањање безбедносних претњи на постсовјетском простору. Турска и друге државе чланице Организације туркијских земаља подржале су актуелну државну администрацију и народ Казахстана и нису оспориле мисију снага ОДКБ-а.

У спољној политици Русије и Турске и деловању према трећим странама често су присутни њихови супротстављени интереси и пружање директне или индиректне подршке странама у конфликту, без директног сукобљавања, што об-

ликује њихову специфичну „конкурентску сарадњу”. Значајан је успех Русије и Турске у преговорима око разграничења Јерменије и Азербејџана, као и консолидација деценијски нарушених односа Турске и Јерменије. Ангажовање Турске и Русије у Сирији показало се делотворним, како у војним операцијама, тако и у посредовању у преговорима, чиме је смањен утицај САД и НАТО-а у овом подручју. Модел управљања кризом примењен у Сирији није се показао успешним у либијској кризи, због пасивнијег односа Русије и већег утицаја западних сила и мисије УН. Неуспех мисије и међусобне оптужбе око војног присуства у Либији нису се битније одразиле на решавање њихових других стратешких питања. Заједничко ангажовање у енергетским и војним пројектима и трансферу технологија, показатељ су сарадње усмерене на индустрије од стратешког значаја. Иако ови односи не представљају савезништво две државе, приметно је њихово зближавање и поред различитих погледа на међународне односе.

Геополитичка ситуација на Западном Балкану последњих година је обележена јачањем утицаја Русије, Кине и Турске, уз стални утицај САД, и поред опредељења држава овог региона за приступање Европској унији. Русија и Турска подржавају војну неутралност Србије и иницијативу „Отворени Балкан”. Интереси Русије усмерени на спречавање ширења НАТО-а у Србију и Босну и Херцеговину и настојања Турске да продру на тржишта Европске уније преко балканских држава и њихово политичко и економско ангажовање, позитивно се одражавају на актуелну економску, политичку и безбедносну позицију Србије и држава региона.

Кључне речи: *Русија, Турска, конкурентска сарадња, Србија, украјинска криза, војнотехничка сарадња, енергетска сарадња*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

МАНИПУЛАЦИЈА ВЕРСКИМ ОСЕЋАЊИМА КАО ДЕТЕРМИНАНТА ДРУШТВЕНИХ СУКОБА – СТУДИЈА СЛУЧАЈА НИГЕРИЈЕ

Немања Стевановић*

Достављен: 10. 11. 2021.

Језик рада: Српски

Кориговано: 09. 12. 2021. и 07. 02. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 07. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201016S

Посматрано кроз историју религија је имала улогу да превазилази друштвене конфликте и промовише мир међу супротстављеним странама. Међутим, неретко је умела да се трансформише у улогу посредног или непосредног узрока неког облика насиља. Стога, предмет истраживања овог рада јесте корелација друштвених сукоба и верских детерминанти као њихових узрока, међу којима посебно место заузима манипулација верским осећањима. Централну тему рада представља манипулација верским осећањима, односно методе и технике које ови субјекти користе како би врбовали и регрутовали нове војнике религиозности, с крајњим циљем да оружаним путем остваре надмоћ у односу на супротстављену страну, у овом случају религију. Сходно томе, анализирани су такви односи у Савезној Републици Нигерији, у којој, поред хришћанства и ислама, као две доминантне религије, постоји још неколико локалних религија које се заједно, деценијама уназад, налазе у отвореном сукобу за превласт. С тим у вези, сагледавање историјског контекста ове врсте сукоба на територији Нигерије требало би да укаже на основне мотиве који се налазе у њиховој позадини, циљевима који се на тај начин желе постићи, као и да одговори на питање да ли се верници, који би, према постулатима обе религије, увек требало да буду на путу мира, заправо злоупотребљавају кроз индивидуалну или системску манипулацију.

Кључне речи: *друштвени сукоби, верски сукоби, религија, манипулација, Нигерија*

---

* Факултет безбедности, Универзитет у Београду, Београд, Република Србија,
nemanjastevanovic04@gmail.com

Увод

Друштвени сукоби, који у појединим срединама могу бити таквог интензитета и таквих последица да представљају највећу претњу националној безбедности, настају као последица деловања многобројних фактора, од којих су најзначајнији они политичке, економско-социјалне, етничке, али и верске природе. Чак и данас, након векова у којима је улога религије у друштву варирала од круцијалне до маргиналне, у епохи којом као еклатантно обележје доминирају информационо-комуникационе технологије, многа друштва користе теолошку мисао за изградњу новог система вредности. У таквим ситуацијама, у намери да икажу своју религиозност и докажу своју припадност одређеној верској заједници, неки чланови друштва практикују екстремизам као средство помоћу којег ће најфикасније послати жељену поруку. Онога тренутка када употреба насиља постане главни начин комуникације унутар одређеног друштва, природни одговор осталих актера такве заједнице јесте повратна реакција, која често подразумева исте или сличне методе. Такође, и репресивни апарат државе може се активирати у таквим ситуацијама, уколико је то потребно и оправдано, како би се заштитиле виталне вредности државе и животи и здравље њених грађана. Таква ситуација доводи до друштвено-политичке нестабилности, а сваки даљи и најмањи инцидент може допринети потпуном унутар друштвеном немиру.

Када је реч о верским групама, или појединцима који мотивисани верским факторима предузимају акте насиља ради слања своје поруке или постизања личног или општег циља, проблем је у чињеници да такви акти углавном мобилишу све или већину припадника исте верске заједнице, па се врло брзо претворе у дуготрајне, оружане и масовне побуне. Управо таква способност – да за релативно кратко време мобилише изразито масовне групе, јесте оно што верски мотивисане деструктивне групе ставља у положај да буду злоупотребљене за постизање одређеног политичког или другог циља, употребом абнормалне количине насиља. Такву злоупотребу, коју могу вршити различити актери, од унутрашњих носилаца власти до иностраних интересних група или појединаца, такође је могуће извести на неколико начина, међу којима се манипулација осећањима самих верника јавља као најопаснија, и по интензитету сукоба и по последицама до којих доводи. Знајући да вешто манипулисање емоцијама исказује потенцијал да створи најоданије војнике религиозности, они субјекти који у друштву виде одређену могућност за остваривање личних или државних политичких аспирација свесно користе ову чињеницу како би тако придобијену наклоност одређене верске групе ставили у службу своје борбе.

Данас, безмало тридесет година након краја хладног рата, док се афричке земље непрестано налазе у процесу демократизације, упркос свим очекивањима, у многим деловима света уочава се тенденција пораста верског екстремизма, прецизније друштвених сукоба, у чијој се основи налази одређени верски мотив. С обзиром на то да има много примера у којима се питање религије, као

последица њене политизације, појављује у улози узрока друштвених сукоба, и сама одлука да се одређене методе манипулације те врсте уоче на конкретном примеру намеће се као логично решење.

Верски сукоби

Безбедносни изазови, ризици и претње с којима се савремени свет суочава, чини се, једноставним освртом на историјски контекст, никада нису били тако разноврсни да их је тешко чак и препознати, а не и развити ефикасне превентивне механизме. Рапидни развој информационо-комуникационих система, као специфична карактеристика XXI века, само је додатно погодовао развоју нових могућих облика угрожавања виталних вредности државе и друштва, али без елиминације оних који су претходно представљали безбедносне изазове. Међу њима, с обзиром на интензитет и последице, издвојили су се сукоби у име вере, које је, поред осталих, Семјуел Хантингтон препознао као сукобе будућности у периоду након хладног рата. Данас, двадесетак година од Хантингтонове тезе да ће сукоби између цивилизација заокупирати бојно поље, те да је највећа претња човечанству исламистички екстремизам, његове речи добијају на потврди, поготово ако се узму у обзир и свеprisутни примери терористичких аката мотивисани управо радикалним исламистичким ставовима. Али, далеко од тога да су сукоби узроковани религијским мотивима аутентична карактеристика данашњице већ, напротив, представљају појаву која је стара колико и саме религије, а због својих карактеристичних својстава били су и предмет многобројних радова. Религија се, сматрају поједини аутори, одувек користи за мобилизацију верника, рачунајући на то да би то могао бити пут ка формирању енормно масовних група које се даље обучавају за употребу апсолутно свих расположивих средстава ради постизања одређених циљева, у већини случајева оних политичке природе.¹ Додатну опасност, бар када је реч о учесницима у сукобу који су регрутовани на претходно описани начин и над којима је константном манипулацијом извршена индоктринација идеје о угрожености верске заједнице и њихове улоге војника религиозности да је спасу, јесте, тврди Паскал, што „људи зло никада не чине тако потпуно и радосно као онда када то раде из верског убеђења“². На правцу схватања деструктивног потенцијала који исказује религија, односно погрешна перцепција религиозности, налази се и Емил Диркем (*Emile Durkheim*) који сматра да религију треба посматрати искључиво као друштвени појаву, односно да она не поседује било какве одлике метафизичког.³ За Диркема друштво је објективна стварност онога што у монотеистичким

¹ Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 2009, стр. 198.

² Блез Паскал, Мисли, БИГЗ, Београд, 1991, стр. 41.

³ Емил Диркем, Елементарни облици религијског живота, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2008, стр. 112.

религијама називамо Бог, а с обзиром на то да, како он наводи, религија нема онтолошко и сазнајно упориште, онда врло лако отвара пут екстремном релативизму који узрокује извесну поларизацију унутар једног друштва.⁴ Поларизација друштва јесте фактор који повећава склоност одређене заједнице да своје противуречности решава посредством неког од многобројних облика сукоба. Насупрот томе, идеју да се фанатична заслепљеност самоконструисаним системом веровања, у овом случају верске природе, налази у основи неког сукоба, категорички одбацује Хана Арент (*Hannah Arendt*), која своје ставове сублимира у термину – баналност зла. Под овом синтагмом Арентова заступа став да највећа зла у историји нису починили фанатици и социопате, већ обични људи који су беспоговорно прихватили тумачење државе да су акције у којима учествују потпуно нормалне.⁵ Истина је, бар када је реч о верски мотивисаним сукобима, негде на средини. Наиме, већина зла изазваног овим мотивима јесу починили верски фанатици, верујући да тиме чине исправну ствар, али, истовремено, њихови злочини јесу били и последица тумачења њихове државе или неког другог политичког ентитета да је то једини исправни пут ка остварењу постављеног циља.

Верски ратови, или ратови мотивисани факторима који укључују и неко верско питање, представљају доминантну појаву у извесним епохама у прошлости. Такво стање одржало се све до краја XVII века када су их заменили ратови који су се водили из националних и идеолошких разлога.⁶ Међутим, неколико векова касније, на истеку XX и почетку XXI века, под утицајем одређених фактора долази до нове трансформације, па се свет данас поново суочава са ризиком од екстремних и масовних сукоба у име вере.⁷ Међу ауторима који анализирају улогу религије у XXI веку постоји консензус око фактора који су погодовали овој транзицији и који су религијске односе поново лансирани на главну позорницу светских дешавања. Један од њих јесте и Милован Суботић који наводи да је повратак религије у епицентар светских дешавања последица деловања следећих фактора: 1) јачање фундаменталистичких тенденција у светским религијама; 2) улога хришћанских цркава у радикалним променама које су се збиле у неким централно-источним земљама (пре свега у Пољској); 3) успон екуменских процеса у свету током 80-их година.⁸

На основу историјских података, као један од најчешћих узрока због којих је дошло до сукобљавања одређених верских групација, препознаје се и тежња

⁴ Муамер Халиловић, Критички осврт на Диркемов редуccionистички поглед на религију, Ком: часопис за религијске науке, вол. 4, бр. 2, 2015, стр. 59.

⁵ Хана Арент, Извори тоталитаризма, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд, 1999, стр. 16.

⁶ David McCrone, *The Sociology of Nationalism*. Routledge, London, 1998, p. 22.

⁷ Марко Крстић, Верски фундиран тероризам – религија као иницијатор насиља, Војно дело, вол. 69, бр. 5, 2017, стр. 420.

⁸ Милован Суботић, Религија и рат – повратак отписаног? Међународни проблеми, вол. 71, бр. 4, 2019, стр. 483.

за бољим економским и социјалним статусом. Односно, може се видети да су одређене групе овог карактера злоупотребљене из поменутих разлога како би се постигли циљеви који су били економско-социјалне природе.⁹ Историја нас учи да сукоби у име религије могу настати на основу бројних фактора, али је, пре свега, важно истаћи да се они превасходно развијају у вишенационалним, високо конфликтним и заосталим друштвима. Углавном, у теорији се, као главни узроци верских сукоба, најчешће наводе:

– „*дубоке друштвене кризе* (слом вредносног система, аномија, социјално незнање и бесперспективност највећег дела становништва);

– *политизација религије и манипулација верским осећањима* (од стране клера, када клерикално крило унутар неке верске институције формира политичке партије или покрете са политичким циљевима; или од стране државе и политичких субјеката било у смислу наметања верницима одређених политичких убеђења или арбитража у вези са верским питањима);

– *прожимање верског и националног комплекса* (спој национализма, национал-шовинизма и верског фанатизма, као последица стварне или привидне коалиције верске и националистичке етно-елите у циљу освајања власти или значајних политичких позиција у једној држави);

– *постојање недемократског, ауторитарног и тоталитарног политичког режима* и система власти која ствара неравноправност у друштвеном положају припадника појединих религија, вероисповести и конфесија”.¹⁰

Нигерија – манипулација верским осећањима ради стицања надмоћи у сукобу монотеистичких религија

Смештена у западном делу афричког континента, састављена од 36 држава и територије главног града Абуџе, некада локација бројних краљевстава и племенских држава, Савезна Република Нигерија данас је најмногољуднија држава Африке чија је економија једна од најбрже растућих у свету. Због изузетне етничке и религијске хетерогености одувек је била простор на којем су се одвијали екстремно радикални унутар државни сукоби. Нешто више од 180 милиона становника који насељавају Нигерију груписано је у више од 500 етничких заједница и строго поларизовано на хришћане и муслимане. Хришћанско становништво (нешто мање од 50% укупне популације) смештено је у јужном делу ове државе и многи аутори који су се бавили темом верских сукоба на овом просто-

⁹ Jan Willem Honing, „New Conflicts: Risks and Challenges”. -In: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Eric Reiter (eds), Europe's New Security Challenges, Lynne Reinner Publishers, London, 2004.

¹⁰ Младен Бајагић и Срђан Милашиновић, Верски сукоби као савремена претња безбедности, Наука, безбедност, полиција, вол. 11, бр. 3, 2006, стр. 91-92.

ру слажу се да међу њима влада већи степен толеранције према супротним верским и етничким групама.¹¹ С друге стране, муслимани (њих нешто више од 50%) насељавају северне делове државе и немају толеранцију према другим етничким и верским групама, због чега се и велика већина сукоба одвија управо у овом делу Нигерије.¹²

У нигеријској националној политици, хришћанске стрепње због муслиманске доминације над националним политичким простором и пратећи страх да ће политички доминантни муслимани искористити своје привилеговане позиције за исламизацију националних институција и наметање исламског шеријатског закона немуслиманима датирају још из колонијалних времена. Муслимани, посебно они из северне Нигерије, покушали су да се одбране од онога што сматрају необузданом вестернизацијом и спорадично су тражили уточиште у парохијским верским реформама.¹³ Колонијализам није проузроковао специфичне услове и идентитетске кризе који су створили тензије и сукобе између хришћана и муслимана, али их је погоршао. Британска колонијална политика индиректне владавине, по систему „подели и владај”, који је захтевао оштру етно-верску диференцијацију међу Нигеријцима, учинила је религију и етничку припадност еклатантним обележјима идентитета и гурнула политику искључивања идентитета у политичку арену. Као резултат тога, мањинске етничке групе у северној Нигерији, углавном хришћани, дефинисале су се, и још увек се дефинишу, против муслиманске већине, поготово у области која носи назив Средњи појас, која је обично место за „немуслимане”. Откако је колонијација основа за употребу идентитетске политике, као средства за приступ политичким и економским ресурсима, верске разлике су погоршале политичке кризе и биле су умешане у велике националне сукобе као што је нигеријски грађански рат (1967–1970), у којем је бијафрански сепаратистички покрет, који су иницирали претежно хришћани из народа Игбо, уништен од федералне власти која је погромима, блокадама и глађу нашла пут до победе.¹⁴ Религиозни анимозитети само су порасли из те трагичне епизоде нигеријске историје. Неспремност целокупног друштва да учини одређене напоре на превазилажењу верских нетрпељивости, уз већ постојеће и никад превазиђене социо-економске и политичке проблеме, продубила је друштвене пукотине и узроковала екстремистичке и насилне побуне. Вероватно најеклатантнији пример тог процеса јесте терористичка организација Боко харам, која својим деловањем наноси штету и хришћанима и муслиманима, али и онемогућава настојања да се повећањем степена толеранције успостави свеукупни друштвени систем који би се превасходно заснивао на миру.

---

¹¹ Jegede Paul, Implications of religious conflicts on peace, national security and development in Nigeria, *Ilorin Journal of Religious Studies*, vol. 9, no 1, 2012, p. 58.

¹² Jegede Paul, *op. cit.* 2012, p. 58.

¹³ Kemal Ozden and Baba Osumane, Historical Background of Ethno-Religious Conflicts in Nigeria. *International Journal of Social Sciences*, vol. 4, no 19, 2020, p. 186.

¹⁴ Ochonu Moses, *Colonialism by Proxy: Hausa Imperial Agents and Middle Belt Consciousness in Nigeria*, Indiana University Press, Bloomington, 2014, p. 273.

Идентификација метода и техника манипулације верским осећањима

У дугој историји наука које су се бавиле темом манипулације, првенствено психологије, понуђено је неколико свеобухватних и сврсисходних дефиниција овог појма које на адекватан начин указују на елементе који чине овај процес и на његово препознавање.¹⁵ Такође, током тог периода идентификовано је прегршт метода и техника којима се субјекти манипулације, односно манипулатори, служе. Већина њих су универзалног карактера и могу се применити у различитим областима живота у којима се манипулација спроводи. Међутим, када је реч о теми овог рада, односно манипулацији верским осећањима како би се постигао одређени циљ који је у интересу манипулатора, а на примеру друштвених сукоба у Нигерији, идентификоваћемо неколико најочљивих и по интензитету и последицама сукоба до којих доводе свакако и најзначајнијих. Ипак, пре њихове дескрипције неопходно је дефинисати и сам појам манипулације. Једну од најпрецизнијих и најефикаснијих дефиниција овог појма дао је филозоф и социолог Ђуро Шушњић, који наводи: *„манипулација се може одредити као смишљен, системски и контролисан поступак или скуп поступака помоћу којих манипулатор, користећи симболичка средства, у за њега погодним психосоцијалним условима, одашиље у масу, преко средства комуникације, одређене поруке, с намером да утиче на уверења, ставове и понашање великог броја људи, тако да би се они, у стварима о којима не постоји општа сагласност, а за које су животни заинтересовани, усмерили према убеђењу, ставовима и вредностима манипулатора, а да тога нису ни свесни“*.¹⁶ Имајући у виду све наведене елементе дефиниције овог појма, у наставку текста биће указано на методе и технике посредством којих се врши индивидуална и системска манипулација верника.

Индоктринација „новог“ верског концепта у чијој је основи прикривен политички мотив

Упркос свим очекивањима, након спроведеног процеса демократизације и избора нове власти 1999. године, Нигерија је кренула путем екстремистичких сукоба који је, за сада, једино довео до енормног броја погинулих становника. Ипак, избор хришћанске власти са југа ове земље представљао је непремостиву препеку ка националној стабилности и миру, с којом се муслиманско становништво никако није могло помирити. Да ће доћи до ескалације као последице

¹⁵ Ерих Фром, Психоанализа и религија, Октоић-Јасен, Подгорица, 2002.

¹⁶ Ђуро Шушњић, Рибари људских душа: идеја манипулације и манипулација идејама, Чигоја штампа, Београд, 2011, стр. 42.

неприхватања такве ситуације први је навести дугогодишњи муслимански имам Мухамед Јусуф, који је 2001. године основао верски покрет под називом Боко харам. Заправо, Јусуф, који је имао одређене контакте са сличним муслиманским покретима широм света, као и снажну подршку иранске обавештајне заједнице у периоду након иранске револуције, био је и дугогодишњи противник система вредности и образовања који је у Нигерији практикован, а који је усклађен са западним концептом.¹⁷ Под образложењем да нове генерације муслимана треба да буду изложене образовању које ће их у највећој могућој мери приближити шеријатском праву, он је основао нови концепт који је подразумевао едукацију заинтересованог становништва у џамијама и посебним школама предвиђеним за ову активност. Алтернативни модел образовања, који није представљао ништа друго до процес индоктринације новог верског концепта, како ће се касније испоставити, био је само вешто прикривени регрутни центар за нове војнике религиозности.

У годинама које су уследиле организација је наставила да јача и у логистичком и у бројчаном смислу, а када су успели да спроведу обуку својих масовних трупа било је само питање времена када ће доћи до радикализације њихових акција. До ње је дошло 2009. године, када је Боко харам спровео низ терористичких аката који су имали за циљ застрашивање хришћанског становништва како би се повиновали захтевима да прихвате калифат (облик владавине у којем је врховни владар законити наследник Мухамеда), као једини легитимни облик владавине.¹⁸ У акцијама које су том приликом предузеле званичне власти државе, као одговор на претходно насиље, убијен је и оснивач Боко харама Мухамед Јусуф, а покрет је преузео његов следбеник Абубакар Шекау. Постоје мишљења да је радикализацију организације Боко харам наручила власт те државе како би се ставила у улогу бораца против тероризма и како би могла да због настале ванредне ситуације прогласи полицијски час, који је, како верује Перузе де Монкрос, имао за циљ да спречи опозицију да спроведе своју политичку кампању.¹⁹ С обзиром на политичку позадину оснивања, постојања и развоја сада већ терористичке организације Боко харам овакви наводи не изненађују, већ само додатно потврђују хипотезу о спрези политичких организација и њихових циљева са милитантним организацијама основаних наводно из верских мотива.

Нови вођа је успео да Боко харам и његове следбенике приближи коначном циљу тако што је, 2014. године, у оним подручјима у којима је ова терористичка

---

¹⁷ Jacob Zenn, *The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria*, Combating terrorism Center, vol. 6, no 1, 2013, p. 7.

¹⁸ Haldum Canci and Opeyemi Adedoyin Odukoya, *Ethnic and religious crises in Nigeria*. African Journal on Conflict Resolution, vol. 16, no 1, 2016, p. 14.

¹⁹ Marc - Antoine Perouse de Montclos, „Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism“, in: Marc - Antoine Perouse de Montclos (Eds.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, African Studies Centre, Lieden, 2014, p. 143.

организација имала контролу прогласио калифат. Међутим, такво стање се није дуго одржало, с обзиром на то да је као одговор на то уследила здружена реакција заједничких снага Нигерије, Нигера, Чада, Камеруна и Бенина, односно новоосноване коалиције са циљем да се супротстави екстремистичким нападима који су постали неиздрживи. Иако је у једном тренутку Боко харам био потиснут, односно приморан на повлачење у шуме планинских венаца на истоку Нигерије, опште је мишљење да је реч о привременом повлачењу како би се ове јединице прегруписале и направиле нову стратегију за остваривање сопственог циља, односно док не дође време да се верска убеђења ставе у службу политике и политичких циљева. То је, бар када је реч о овом покрету, потврдила и Централна обавештајна агенција САД, која процењује да организацију Боко Харам чини око 9 хиљада ратоборних појединаца, сврстаних у савремене ћелије за регрутацију и обуку постојећих и нових регрута.²⁰ Додатни проблем, како се наводи у извештају ЦИА, јесте што ова организација стално расте, јер ужива одређено поверење међу радикалним исламистима и онима који верују у супремацију ислама у односу на друге религије. Дакле, важно је констатовати да је индоктринација „новог“ верског концепта легитимни метод манипулације верника, који се учењем које им је самим рођењем одређено, заправо мобилишу како би били искоришћени за постизање другог, вишег циља, углавном политичке природе, за који, по правилу, уопште нису ни свесни да се налази у позадини таквог учења. Конкретно, из анализе овако спроведеног процеса у Нигерији, може се закључити да је манипулација урађена следећим редоследом: 1) муслимански имам са јаким обавештајним контактима оснива верски покрет са намером да промени систем едукације нових нараштаја, тако што им уместо тзв. западног модела нуди алтернативни концепт који ставља Куран на прво место; 2) својом харизматичном и ауторитативном појавом стиче поверење великог броја становника који почињу масовно да уписују своју децу у ове школе; 3) вођа користи позицију поверења коју ужива међу члановима и симпатизерима покрета и својим манипулативним способностима индоктринира идеју о „новом“ верском концепту, који нема алтернативу; 4) масовно поверење које ужива користи да успостави везу са политичким ауторитетима како би остварили сарадњу која подразумева обострану корист; 5) верски покрет, који се с ове тачке гледишта може окарактерисати и као деструктивна верска секта, ставља се у службу политике и политичких циљева, а следбеници који су приступили покрету из својих верских уверења постају робови политичких игара а да тога нису ни свесни; 6) превасходни циљ основаног покрета бива заборављен, сви чланови организације која доживљава трансформацију у терористичку ћелију несвесно напуштају пут мира на који их верска уверења позивају и, мотивисани мржњом, започињу индивидуалне и групне ратове против „непријатеља“ вере; 7) политички ауторитети остварују своје циљеве (односе победу на изборима),

²⁰ Judd Devermont, *The US Intelligence Community's Biases During the Nigerian Civil War*, *African Affairs*, vol. 16, no 3, 2017, p. 711.

а чланови верског покрета, основаног наводно са идејом да шири утицај ислама, бивају убијени (као Мухамед Јусуф), прогнани или лишени слободе; 8) након што је политички циљ остварен оружане снаге државе преузимају акцију против организације ове врсте, малобројни преостали саборци се за кратко време повлаче, а етаблиране или нове политичке структуре поново регрутују одређену личност да добије поверење нових регрута и цео процес поново почиње испочетка.²¹

Инфилтрација страних обавештајних служби у домицилне верске заједнице ради постизања спољнополитичких интереса сопствене државе

Употреба обавештајних структура ради промоције и афирмације одређених спољнополитичких интереса није тековина XXI века, већ постоји колико и обавештајне заједнице. На том путу развоја обавештајних метода за продор у војне, безбедносне, политичке, економске или привредне структуре неке друге државе могле су се уочити различите методе које су, такође, доводиле и до различитих резултата. Међу теоретичарима наука безбедности, односно ауторима који су се бавили, или се баве обавештајном и контраобавештајном теоријом, постоји сагласност да су пионири употребе обавештајне заједнице у сврху спољнополитичких интереса Сједињене Америчке Државе. Присуство обавештајних структура ове земље није изостало ни на територији Нигерије, а поједини аутори, као што је Џуд Девермонт (*Judd Devermont*), бивши обавештајни оперативац САД у Африци, а данас директор у Одељењу за Африку при Центру за стратегијске и међународне студије, сматрају да је обавештајна заједница САД имала своју карактеристичну улогу и у нигеријском грађанском рату (*Biafran War*), који се одиграо с краја шездесетих година прошлог века.²² Међутим, од тада до данас дошло је до одређеног прогреса на том пољу, а с обзиром на то да су свој интерес, како политички тако и економски, препознале и друге велике силе, може се рећи да је Нигерија данас право место сусрета обавештајних заједница из различитих делова света, међу којима доминирају оне које долазе из САД, Русије, Кине и Ирана.

Премда је нејасно колико су све ове обавештајне заједнице инволвиране у политичке и друге структуре Нигерије, њихови мотиви за такво деловање су јасни и усклађени са спољнополитичким стратегијама ових држава и њиховом тежњом за глобалном доминацијом. Тако Русија, делом преко својих званичних војних канала, делом посредством обавештајне заједнице, доставља војну

---

²¹ Важно је напоменути да у неким случајевима у овој фази може доћи до потпуног уништења или гашења таквог покрета, што неће спречити носиоце политичке манипулације да формирају други покрет, користећи се истим методама и с истим циљем.

²² Judd Devermont, op. cit. 2017, p. 708.

опрему и наоружање које би власти Нигерије требало да користе у борби против тероризма оличеног у покрету Бoko харам.²³ С друге стране, обавештајне структуре Народне Републике Кине своје присуство у овој афричкој регији усклађују са економским интересом своје државе који је, вероватно, и највећи мотив њене спољнополитичке оријентације.²⁴ У складу с тим, обавештајна заједница Кине усмерена је ка осигурању рута којима се обавља експлоатација природних ресурса. Куриозитет јесте да је углавном реч о кобалту и литијуму, односно материјалима који су неопходни у производњи савремених информационих технологија, што за сада представља једино поље на којем се Кина такмичи на глобалном нивоу.

Иако је обавештајна агенција САД, с ове тачке гледишта, релативно касно дошла до података који би јој помогли да спречи грађански рат у Нигерији шездесетих година, само упознавање са ситуацијом и стањем на терену омогућили су да у каснијем извештају она предвиди будуће правце развоја и препозна претње по националну безбедност у будућности. У том смислу, ЦИА је непосредно након завршетка овог рата известила да ће у периоду који следи доћи до појачаних активности обавештајних структура на овој територији, да ће многе од тих структура користити верске заједнице како би спроводили своје циљеве и да у таквој ситуацији постоји опасност од формирања масовних верских покрета (секти) које ће, посредством манипулација и насиља, настојати да наметну своје идеје.²⁵ Након свега неколико година од овог извештаја, када је дошло до Иранске револуције, рапидно је почео да јача муслимански лоби у Нигерији. Охрабрени новом надом коју је Иранска револуција донела, муслиманско становништво је почело да се организује и да се групише како би пропагирало унапред замишљену идеју о неприкосновености ислама. У томе су имали и снажну подршку иранске обавештајне заједнице, која је помогла Ибрахиму Ел-Закзакију да формира „Исламски покрет у Нигерији” који и данас окупља велики број муслиманског становништва.²⁶ Ибрахим Ел-Закзаки, вођа овог покрета, завршио је све постојеће обуке за лидерство које неизбежно обухватају и манипулацију, а које су му обезбедиле иранске власти преко својих обавештајних структура. Такође, Ел-Закзаки је био близак сарадник муслиманског имама Мухамеда Јусуфа, оснивача и вође покре-

²³ Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013, p. 69.

²⁴ Richard Ogunleye, „Religion, Peace and Conflict: An Assessment of the Role of African Religion towards conflict management in Nigeria”, in: Jacob K. Ayatayo (eds.), *Religion and Governance in Nigeria*, Dept. of Religious Studies, Ibadan, 2012, p. 29.

²⁵ Marcin Stonawski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence*. *J. of Modern African Studies*, vol. 54, no 3, 2016, p. 19.

²⁶ Jacob Zenn, op. cit. 2013, p. 11.

та Боко харам. Као што је већ речено, овај покрет је био употребљен за постизање одређених циљева који нису били само верске већ и политичке природе, али треба напоменути да је иранска обавештајна служба настојала да формира покрет који ће бити другачији од Боко харама, како по форми, тако и по карактеру. Заправо, прави разлог јесте манипулативне природе, односно стварање алтернативне групе покрету Боко харам, којој ће се придружити мање екстремистички настројено становништво Нигерије, под изговором враћања правим вредностима и путу пророка Мухамеда. Међутим, као и у случају Боко харама, циљ оснивача покрета није био само верске природе, већ се, из анализе унутар друштвених сукоба у овој држави, може закључити да се ту крију и одређени политички интереси. Наиме, упркос географској и културној удаљености Нигерије од Ирана, не постоји регија изван Блиског истока у којој иранска идеологија има већи утицај него у северној Нигерији.²⁷ У позадини таквог односа крије се тежња Ирана да стекне што већи број савезника за коначни рат против својих вишевековних непријатеља Израела и Сједињених Америчких Држава. С друге стране, и обавештајна заједница САД, преко које званичне власти ове државе спроводе своју спољну политику, предузима одређене акције како би се супротставила све јачим и по последицама страшним сукобима унутар Нигерије. Сходно томе, може се чути како САД периодично обучавају нигеријске војнике, како би их, наводно, оспособили за борбу против тероризма, пре свега за супротстављање покрету Боко харам као групе која предводи акције ове врсте.²⁸

Дакле, обавештајне службе страних држава, у првом реду иранска обавештајна заједница, препознале су верску поларизацију, која је главна одлика нигеријског друштва, као рањивост система, па то покушавају да претворе у сопствену предност која би им у неком тренутку у будућности помогла да остваре одређени, углавном политички циљ. Из анализе ситуације у Нигерији може се закључити да се као метода за манипулацију верника, који би требало да, првенствено својом масовношћу, представљају главно оружје у неком наредном рату за остварење политичког циља, може користити и обавештајна заједница, односно одређена утицајна верска личност способна да својом харизмом и ауторитативним ставом окупи велики број верника, а која је и директно обучена од стране одређене обавештајне службе. Да би се манипулација ове врсте спречила неопходно је да контраобавештајне службе државе на чијој се територији она спроводи, ову методу, пре свега, препознају као облик угрожавања националног или било ког другог концепта безбедности, а затим и развију ефикасне контраобавештајне механизме за њено сузбијање.

---

²⁷ Jacob Zenn, op. cit. 2013, p. 16.

²⁸ Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013. p. 71.

Закључак

Уколико одређена средина или друштвена заједница, факторима као што су социо-економски индикатори, хетерогена етничка структура или изразита верска поларизација, исказује такву склоност ка друштвеним сукобима да их стратегија националне безбедности те државе препозна као главну претњу миру и стабилности, утолико је политизација верског питања опаснија по те вредности. Међутим, носиоци политичке власти и неки инострани актери који у одређеној држави виде свој геополитички, војни или економски интерес, користе ове факторе као индикаторе који их усмеравају у правцу у којем треба да изврше регрутовање и мобилизацију домицилног становништва како би створили што масовније групе које ће потом ставити у службу сопствене борбе. С обзиром на то да племенска и етничка диференцијација становништва значајно утичу на интензитет сукоба, сама природа антагонизама је изузетно комплексне природе. У таквим ситуацијама, поготово ако је реч о изванредно религиозним заједницама, манипулација верским осећањима се једноставно нуди као најефикаснији метод у остварењу коначног циља. Она се, бар када је реч о друштву у којем су верска уверења вредност важнија од живота, а контраобавештајни потенцијал државе ослабљен услед деловања поменутих фактора, манифестује на два начина. Први начин, дефинисан као индоктринација „новог“ верског концепта у чијој је основи прикривен политички мотив, испољава се тако што ауторитативни и харизматични верски вођа, са одређеним контактима у политичким структурама, формира верски покрет из наводно чисто верских разлога. Промовисањем „новог“ концепта верског учења које треба да помогне верницима да пронађу свој пут и да се врате фундаментима вере, овакав лидер стиче поверење које му омогућава да регрутује већи број верника, чиме покрет прераста у масовну заједницу спремну да свим расположивим средствима оствари циљ који се налази у позадини тог концепта, а који је, углавном, политичке природе. Други начин, дефинисан као инфилтрација страних обавештајних служби у домицилне верске заједнице ради постизања спољнополитичких интереса сопствене државе, испољава се када одређена држава (регионални или глобални лидер) посредством своје обавештајне заједнице формира верски покрет на територији државе која је предмет обавештајно-оперативног продора, а који ће деловати у правцу постизања циљева те државе.

Да би религија, схваћена као трансцедентна појава, могла да се врати својим фундаментима, неопходно је да се експлицитно дистанцира од политике и политичких процеса који се одвијају унутар одређеног друштва. Од средњовековног доба, када теолошки поглед на свет добија на свом значењу, па све до данас, корелација религије и политике, с обзиром на тоталитет њихових међусобних разлика, углавном је доводила до деструктивних последица. Имајући у виду да се, након одређеног периода кроз историју човечанства, државе са високим процентом религиозног становништва поново налазе у процесу трансформације из секуларних у клерикална друштва, перспектива могућности да

се политизација религије заустави је практично минимална. То, истовремено, недвосмислено говори да ће ово питање у будућности захтевати много више сложенијих анализа с аспекта различитих друштвених наука, а с обзиром на то да конфликтни потенцијал који религијски фундаментализам исказује може представљати највећу претњу националној безбедности, ни науке безбедности неће бити изузете од такве потребе и тих захтева.

Литература

- [1] Блез Паскал, Мисли, БИГЗ, Београд, 1991.
- [2] David McCrone, *The Sociology of Nationalism*. Routledge, London, 1998.
- [3] Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 2009.
- [4] Ђуро Шушњић, Рибари људских душа: идеја манипулације и манипулација идејама, Чигоја штампа, Београд, 2011.
- [5] Емил Диркем, Елементарни облици религијског живота, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2008.
- [6] Ерих Фром, Психоанализа и религија, Oktoih-Jasen, Подгорица, 2002.
- [7] Jacob Zenn, *The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria*. Combating terrorism Center, vol. 6, no 1, 2013.
- [8] Jan Willem Honing, „New Conflicts: Risks and Challenges”. -In: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Eric Reiter (eds), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Reinner Publishers, London, 2004.
- [9] Jegede Paul, *Implications of religious conflicts on peace, national security and development in Nigeria*, Ilorin Journal of Religious Studies, vol. 9, no 1, 2012.
- [10] Judd Devermont, *The US Intelligence Community's Biasses During the Nigerian Civil War*, African Affairs, vol. 16, no 3, 2017.
- [11] Kemal Ozden and Baba Osmane, *Historical Background of Ethno-Religious Conflicts in Nigeria*. International Journal of Social Sciences, vol. 4, no 19, 2020.
- [12] Марко Крстић, Верски финансиран тероризам – религија као иницијатор насиља, Војно дело, вол. 69, бр. 5, 2017.
- [12] Marc-Antoine Perouse de Montclos, *Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism*. In Marc-Antoine Perouse de Montclos (Eds.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, African Studies Centre, Lieden, 2014.
- [13] Marcin Stonawski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk, *The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence*. J. of Modern African Studies, vol. 54, no 3, 2016.
- [14] Милован Суботић, Религија и рат – повратак отписаног? Међународни проблеми, вол. 71, бр. 4, 2019.
- [15] Младен Бајагић и Срђан Милашиновић, Верски сукоби као савремена претња безбедности, Наука, безбедност, полиција, вол. 11, бр. 3, 2006.
- [16] Муамер Халиловић, Критички осврт на Диркемов редукционистички поглед на религију, Ком: часопис за религијске науке, вол. 4, бр. 2, 2015.

[17] Ochonu Moses, *Colonialism by Proxy: Hausa Imperial Agents and Middle Belt Consciousness in Nigeria*, Indiana University Press, Bloomington, 2014.

[18] Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013.

[19] Richard Ogunleye, „Religion, Peace and Conflict: An Assessment of the Role of African Religion towards conflict management in Nigeria”, in: Jacob K. Ayatayo (eds.), *Religion and Governance in Nigeria*, Dept. of Religious Studies, Ibadan, 2012.

[20] Haldum Canci and Opeyemi Adedoyin Odukoya, *Ethnic and religious crises in Nigeria*. *African Journal on Conflict Resolution*, vol. 16, no 1, 2016.

[21] Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд, 1999.

Резиме

Као преовлађујућа карактеристика једне епохе, теолошки поглед на свет је кимао флагрантну и пре свега одлучујућу улогу у изградњи средњовековне мисли о друштвеним сукобима. И данас, после много векова у којима је улога религије у друштву варирала од пресудне до маргиналне, у епохи очигледно обељеженој доминацијом информационих технологија, многа друштва користе теолошку мисао за изградњу новог система вредности. Иако две највеће светске монотеистичке религије, које су, између осталог, биле и тема овог рада, настоје да изграде систем вредности који би био заснован на темељима људских и моралних вредности, сведоци смо да су данас политизоване, у појединим случајевима чак и радикализоване, у циљу постизања различитих циљева.

Непрекидна тежња појединих чланова друштвене заједнице или иста врста тежње свих чланова светске заједнице за бољим и квалитетнијим животом и диспропорције између жеља и потреба с једне стране и реалних могућности с друге стране, увек су доводиле до отворених антагонизама, који су се некада и још увек се често завршавају сукобима различитих врста. Иако је религија, у стварности, само специфичан систем уверења која имају за циљ да верницима пруже одређену алтернативну опцију када не могу да нађу други пут, односно да кроз такав систем образује вернике и увек их усмери ка миру, ипак смо сведоци да је кроз историју, као и данас, одређена врста политизације овог питања произвела супротан ефекат. Стављање религије у центар политичких или државних збивања, односно стављање у позицију с којом се не слаже – иако је у прошлости било примера да поједине верске заједнице или њихови лидери вешто усклађују верске постулате и политичке захтеве – често би се завршавало неким врстама сукоба који би у већини случајева ескалирали у ратове. Препознајући ову врсту поларизације као адут у постизању појединих циљева, носиоци политичке власти и различите интересне структуре су развили одговарајуће методе и технике да најпре политизују питање вере, а затим да предузму

манипулативне акције у циљу стављања масовних верских група у службу остварења тих истих циљева. Различити верски покрети основани на територији Нигерије са горе наведеним мотивима – од којих су неки у међувремену прерасли у терористичке организације – руководили су се чувеном мудрошћу Сун Цуа. У том смислу, довели су своје следбенике – које су методама и техникама манипулације о којима је раније било речи, претворили у оно што Сун Цу назива „синовима“ – до тако високог нивоа заблуде да више нису у стању да разликују истину од лажи. Изражавајући спремност да жртвују чак и сопствене животе за успех „новог“ верског концепта који им је представљен, они се налазе у таквој ситуацији да неће оклевати да се упусте у сукоб, што чини безбедносну ситуацију, која је сама по себи довољно сложена, још тежом.

Кључне речи: *друштвени сукоби, верски сукоби, религија, манипулација, Нигерија*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

КРИВИЧНО ДЕЛО ШПИЈУНАЖЕ КАО ОБЛИК АГЕНТУРНОГ МЕТОДА У ПРИКУПЉАЊУ ПОДАТАКА

Радојица Лазић*

Мирко Кулић**

Мирко Бубало***

Достављен: 24. 12. 2021.

Језик рада: Српски

Кориговано: 18. 02. и 07. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 15. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201032L

Обавештајна служба је специјализована организација која омогућава заштиту националне безбедности и остваривање националних интереса. Такође, представља и инструмент спољне политике државе. Као таква, увек је у центру збивања на међународном плану. С друге стране, савремене претње, попут тероризма, организованог криминала и корупције, тешко је савладати без ангажовања обавештајних служби. Оне у свом раду примењују различите мере, методе и поступке. Међутим, откривање појединих намера и планова других држава захтева посебна знања и вештине. Агентурни метод омогућава остварење тог циља, али је он, са аспекта државе према којој се примењује, нелегалан, па се држава од њега штити тако што га у свом кривичном законодавству дефинише као кривично дело шпијунаже.

У раду је представљен упоредноправни приказ кривичног дела шпијунаже у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Хрватској и Мађарској. Тиме смо настојали да укажемо на стање и решења која се односе на наведено кривично дело у законодавствима суседних земаља. Поред тога, агентурни метод веома често се реализује под плаштом дипломатских активности. Међутим, дипломатија и шпијунажа не могу се поистовећивати, па ћемо у овом раду настојати да објаснимо разлику између тих делатности.

Кључне речи: обавештајне службе, агентурни метод, дипломатија, спољна политика, кривично дело шпијунаже

---

* Доктор политичких наука, ванредни професор, Факултет за дипломатију и безбедност, Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Београд, Република Србија, lazicr@orion.rs

** Доктор правних наука, редовни професор, Правни факултет за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, Република Србија.

*** Мастер правних наука, Правни факултет за привреду и правосуђе Универзитета Привредна академија у Новом Саду, Нови Сад, Република Србија.

Агентурни метод у раду обавештајних служби

Обавештајна служба одувек је имала значајну улогу у друштвеним збивањима, како у оквиру унутрашње политике, тако и у сфери спољне политике и међународних односа. Да би нека држава обезбедила свој стабилни развој, у сваком тренутку мора бити свесна свог геополитичког, геостратешког значаја, планова, намера и интереса других држава, односно мора бити свесна свог међународног окружења и положаја. У складу с тим, увек треба знати одговоре на питања: шта потенцијални непријатељ ради, шта је способен да уради и шта може учинити у будућности. Реализатор ових посебно сложених, неизвесних, али веома важних задатака може бити само специфична организација људског колективитета који ствара држава, а то је управо обавештајна служба.

Анализирајући литературу која је за предмет свог изучавања имала обавештајну делатност, може се увидети да постоје различити ставови и одређењу и дефинисању појма „обавештајне службе”. Разлози за то су веома различити. Неки од њих јесу тајност рада, као и немогућност употребе метода непосредног посматрања, због чега је целокупно истраживање усмерено на коришћење посредних извора: стручне литературе, електронских медија, званичних докумената итд. Такође, један од разлога јесте и феномен савремене обавештајне службе који, у односу на традиционалну обавештајну службу, подразумева да она врши и контраобавештајне али и субверзивне активности. Затим, биполаризација света заснована на идеолошкој основи, појава великог броја међународних организација, појава тероризма као новог светског безбедносног феномена, продубљивање противуречности између развијених и неразвијених држава, такође су неки од разлога који отежавају одређивање појма обавештајне службе.

За Андреју Савића: „Обавештајна служба је друштвено-историјски и класно условљена специјализована организација, која у оквиру свог делокруга рада спроводи тајне обавештајне, контраобавештајне и субверзивне садржаје према виталним интересима противника, користећи при томе специфичне методе и средства, са циљем остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољне безбедности”.¹ Слично виђење дели и Младен Бајагић који сматра: „Обавештајна служба је специјализована установа државног апарата, која у складу са утврђеним делокругом рада спроводи обавештајно-информативне, обавештајно-безбедносне, необавештајне активности и субверзивне садржаје према виталним интересима и вредностима противника, користећи научне методе и методе стицања научних сазнања, као и специфичне прикупљачке методе, поступке и средства, у циљу остварења националних интереса и очувања и унапређења националне безбедности сопствене државе”.²

¹ Андреја Савић, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 86.

² Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015, стр. 223.

С друге стране, Љубомир Стајић обавештајну службу одређује као „специјализовану, релативно самосталну институцију државног апарата, овлашћену да легалним јавним, али и тајним средствима и методама, прикупља значајне обавештајне податке и информације о другим државама или њеним институцијама и могућим унутрашњим противницима сопствене државе, потребних за вођење политике земље и преузимање других поступака у миру и рату и да сопственом активношћу, самостално или у сарадњи са другим државним органима, спроводи део државних и политичких циљева земље”.³

Међутим, имајући у виду да су обавештајне службе једна од главних носилаца спољне политике свих држава, једнострано дефинисање те службе није адекватно. Уколико би се обавештајна служба на такав начин одредила, то би значило да све државе имају сличну спољну политику, а то, свакако, није истина. С обзиром на то да се спољна политика великих сила разликује од спољне политике, условно речено малих држава, у том правцу ће се фокусирати и одређење појма обавештајне службе.

Са аспекта великих сила, обавештајна служба је специјализована професионална организација одређене државе која је надлежна да применом, пре свега, тајних метода и средстава спроводи обавештајне, али и шпијунско-субверзивне акције и операције, које су усмерене према стратешко важним државама, ради максималног доприноса хегемонистичким претензијама матичне државе.⁴

С друге стране, са аспекта малих држава обавештајна служба је специјализована организација државног апарата, која је у складу са законом утврђеним делокругом, овлашћена да легалним, али и тајним методама и средствима, спроводи обавештајно-информативне, обавештајно-безбедносне садржаје, према субјектима у окружењу, који би могли да угрозе или који угрожавају безбедност матичне државе, ради успешног вођења државне политике и очувања и унапређења националне безбедности те државе.⁵

Дакле, за обавештајну службу малих држава прикупљање података (откривање тајни), односно спровођење обавештајно-информативних акција према субјектима у окружењу представља кључни задатак. С друге стране, код обавештајних служби великих сила спровођење обавештајних активности је само један од задатака, који обично претходи шпијунско-субверзивној акцији и операцији.⁶

Методологија рада обавештајних служби обухвата и обавештајну активност и субверзивно деловање. Стога се методи рада обавештајних служби могу поделити на: 1) методе прикупљања обавештајних података и 2) методе субверзивног деловања.

³ Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2021, стр. 231.

⁴ Милан Мијалковски, *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности, „Службени гласник”, Београд, 2009, стр. 77.

⁵ Ибид, стр. 78.

⁶ Марко Парезановић, *Политички преврати – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013, стр. 241. Током хладног рада обавештајне службе САД и СССР-а биле су главни организатори и учесници бројних политичких преврата, државних удара, револуција, атентата, ратова, политичких, војних и безбедносних криза, бројних шпијунских афера које су потресале међудржавне односе у читавом свету.

У методе прикупљања обавештајних података спадају: агентурни метод (човек као извор података), технички метод, партнерска сарадња са другим службама и прикупљања обавештајних података из јавно доступних извора.⁷

Имајући у виду да подаци који се прикупе на тај начин захтевају додатну обраду, обавештајне службе, односно њихови аналитички сегменти, примењују посебне аналитичке методе и технике. Применом аналитичких метода и техника, прикупљеним подацима се даје нова димензија, која омогућава боље сагледавање и разумевање. Такође, ствара се и основ за њихову презентацију политичким одлучиоцима.⁸

Субверзивно деловање обавештајна служба спроводи кроз одређене форме, као што су: стварање и коришћење криза, субверзивна пропаганда, тероризам, саботажа, диверзија, употреба специјалних снага и насилни преврат.⁹

Агентурни метод је, свакако, најстарији, најризичнији али и најквалитетнији метод сазнавања тајни објекта обавештајног истраживања. Чувени кинески војсковођа и теоретичар Сун Цу указивао је на овај метод неколико векова пре нове ере.¹⁰ Ради се о делатности која се у највећем обиму дешава на територији државе која је предмет обавештајног истраживања, без обзира на то да ли обавештајци на тој територији бораве легално или илегално. У сваком случају, они на незаконит начин, посредством њених држављана, без сагласности и без њеног знања прикупљају податке који представљају строго чуване тајне. Такође, агент може бити ангажован и за субверзивно деловање. Најмање две чињенице су кључне приликом опредељења обавештајне службе за примену овог метода. Прво, ни применом најквалитетније савремене технике не могу се открити воља, намере и планови објекта обавештајног истраживања и, друго, незамисливо је извођење било какве тајне акције без подршке у структурама противника, а нарочито када се то обавља на његовој територији.

Под агентом се подразумева лице које, руковођено одређеним мотивима, свесно, тајно, организовано и непрофесионално прикупља и доставља обавештајне податке и извршава друге задатке по налогу и за потребе обавештајне службе. Из тога произилазе и основни елементи агентурног метода: свесност, тајност, организованост, континуираност и непрофесионалност.¹¹

У научној и стручној литератури веома често долази до мешања појмова агент и сарадник. Зато је потребно указати на суштинске разлике између лица која имају тајни однос са службом безбедности.

⁷ Љубомир Стајић, Радојица Лазић, *Увод у националну безбедност*. Академија за националну безбедност ЈП „Службени гласник”, Београд, 2015, стр. 191.

⁸ Драган Болић, *Менаџмент обавештајне делатности у функцији оперативног планирања (докторска дисертација)*. Војна академија, Београд, 2016, стр. 139–150; Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, оп. цит., стр. 371–394.

⁹ Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, оп. цит., стр. 243.

¹⁰ Сун Цу, *Умеће ратовања*, Бабун, Београд, 2014.

¹¹ Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, оп. цит., стр. 249; Љубомир Стајић, Радојица Лазић, *Увод у националну безбедност*, оп. цит., стр. 193–194.

Сарадник је држављанин матичне државе и углавном делује на домаћој територији, док је агент, по правилу, страни држављанин или лице без држављанства. Он делује на територији државе која је објекат обавештајног истраживања.¹² Такође, треба разликовати агенте од лица која нису свесна да представљају извор информација, односно којима се манипулише на различите начине.¹³

Под шпијунажом се подразумева прикупљање обавештајних података и сазнања, односно долажење до строго чуваних тајни противника. У ужем значењу, она представља „деликт угрожавања националне безбедности одавања политичке, војне или службене тајне страни држави, организацији или лицу које им служи”.¹⁴ Обавештајне службе настоје, користећи различите методе и технике, да на сваки могући начин прикрију своје шпијунско деловање, нарочито код државе која је мета напада. Добро осмишљена легенда за прикривено деловање саставни је део обавештајне делатности у иностранству.

Код субверзивне шпијунаже приступ је сасвим другачији. Такву делатност карактерише појачани публицитет у држави напада. Код њених грађана и у јавности ствара се атмосфера страха, узнемирености, депресије, параноје, неповерења у способност постојеће власти да се одупре различитим спољним притисцима. То има за последицу економске, политичке, социјалне и друштвене кризе најширих размера.¹⁵

Дипломатско-правни аспект шпијунаже

Обавештајна служба и дипломатија врло су повезане и представљају веома важне актере у спровођењу спољне политике. Обавештајна служба, по правилу, увек је у центру спољнополитичких збивања. Она прати и анализира догађаје од интереса за државу, али и припрема и спроводи одређене активности за нарушавање система безбедности других држава. Добри обавештајци пружају кључну подршку дипломатији, укључујући различите оперативно-тактичке методе у долажењу до суштински важних података и сазнања политичког, војног, економског, или неког другог карактера.¹⁶ Обавештајне активности омогу-

¹² Ибид., стр. 193.

¹³ Саша Мијалковић, Милан Милошевић, *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, Висока школа унутрашњих послова, Бањалука, 2011, стр. 161.

¹⁴ Мило Бошковић, *Лексикон безбедности*, ЈП „Службени гласник”, Правни факултет у Новом Саду, Београд–Нови Сад, 2017, стр. 833.

¹⁵ Милан Милошевић, *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2011, стр. 129; Радослав Гафиновић, „Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе”, *Војно дело*, бр. 2, 2019, стр. 79–80.

¹⁶ Примера ради, Обавештајна служба Румуније током хладног рата била је посебно усмерена и специјализована у области економске шпијунаже и за крађу технологија од држава Запада. Више о томе видети: Јон Михаи Паћепа, *Црвени хоризонти*, Акваријус, Београд, 1990. У данашњим савременим околностима посебно место заузима индустријска шпијунажа. О томе су писали: Надежда Гудељ, Војо Лаковић, „Индустријска шпијунажа у савременим условима – карактеристике и предмет интересовања”, *Војно дело*, бр. 2, 2017, стр. 151–163;

ћавају спровођење тајних политика и тајних акција и тиме остварују утицај на одређена збивања на међународној сцени.¹⁷

Дипломатији су легитимно одређене границе деловања, пре свега, међународним правом, којим су прецизирана овлашћења и дужности дипломатских представника.¹⁸ Њихова основна функција регулисана је чланом 3. Бечке конвенције о дипломатским односима.¹⁹ У њој се изричито наводи да су основне функције дипломатске мисије: представљање државе која акредитује код државе код које се акредитује; у држави код које се акредитује заштита интереса државе која акредитује и њених држављана у границама које дозвољава међународно право; преговарање с владом државе код које се акредитује; обавештавање, свим дозвољеним средствима о условима и развоју догађаја у држави код које се акредитује и подношењу извештаја о томе влади државе која акредитује; унапређење пријатељских односа и развијање привредних, културних и научних односа између државе која акредитује и државе код које се акредитује. Дипломатска мисија може се дефинисати и као „процес дијалога и преговора, у коме земље остварују своје односе и раде на постизању циљева другим средствима“, укључујући и активности обавештајних служби.²⁰

Посебно је интересантна функција обавештавања. Под обавештавањем у најширем смислу може се подразумевати она делатност која има за циљ сазнавање информација о нечему и пружање обавештења некоме. Када је реч о обавештавању као дипломатској функцији, она подразумева делатност дипломатских представника која је усмерена на прибављање обавештења о условима и развоју догађаја у држави у којој је дипломатски представник акредитован легалним средствима.²¹

Синиша Домазет, Здравко Скакавац, „Индустријска шпијунажа на примеру Кине и САД“, *Политика националне безбедности*, бр. 2, 2020, стр. 219–240; Слободан Симовић, *Индустријска шпијунажа*, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, 2021.

¹⁷ Андреја Савић, Младен Бајагић, „Улога обавештајних служби у спољној политици“, *Национална безбедност, полиција*, 1/2002, стр. 17–29; Richard Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security*, Columbia University, New York, 2007, pp. 14–17; Роман Ронин, Обавештајни рад, Факултет безбедности у Београду, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2009, стр. 29–30; Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, оп. цит., стр. 24.

¹⁸ Границе деловања дипломатије одређене су: Бечком конвенцијом о дипломатским односима из 1961, Конвенцијом о специјалним мисијама из 1969, Бечком конвенцијом о представљању држава у њиховим односима са међународним организацијама универзалног карактера из 1975, као и Конвенцијом о спречавању и кажњавању кривичних дела против лица која уживају међународну заштиту, укључујући и дипломатске представнике из 1973. године.

¹⁹ Бечка конвенција о дипломатским односима усвојена је 18. априла 1961. у Бечу, а ступила је на снагу 24. априла 1964. године.

²⁰ Миленко Крећа, *Међународно право представљања (дипломатско и конзуларно право)*, Правни факултет у Београду, Београд, 2015; Душан Васић, *Превентивна дипломатија – Теоријски концепт, нормативни оквир и политичке контроверзе*, Правни факултет у Београду ЈП „Службени гласник“, Београд, 2010, стр. 14–15; Jonathan Pinkus, „Intelligence and Public Diplomacy: The Changing Tide“, *Journal of Strategic Security*, Vol. 7, No. 1, 2014, pp. 34–36; Дејан Н. Тепавац, „Шпијунажа као облик угрожавања пословних информација“, *Војно дело*, бр. 3, 2019, стр. 166–169.

²¹ Michael Rubin, „The Temptation of Intelligence Politization to Support Diplomacy“, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 29, No. 1, 2016, pp. 3–17; Радојица Лазич, „Обавештајни рад и дипломатија“, *Српска политичка мисао*, вол. 54, број 4, 2016, стр. 236–237.

Одредбама Бечке конвенције о дипломатским односима изричито је забрањено мешање дипломатских представника у унутрашње ствари земље домаћина, као и активности неовлашћеног прикупљања података. У том смислу, недопустиве су тајне активности у корист државе која акредитује дипломатске представнике.²²

Извори обавештавања могу се сврстати у неколико група. То су: 1) државни органи и институције, 2) средства масовних комуникација, 3) непосредно опажање, 4) лични контакти, 5) шпијунажа, 6) псеудодипломатија.²³

Међутим, са аспекта међународног права шпијунажа се не би могла сматрати легалним извором обавештавања. Она се третира као теже кривично дело у већини савремених националних законодавстава.²⁴ Дипломатски представници, на основу Бечке конвенције, у обавези су да поштују законе и друге позитивноправне прописе државе домаћина. Ипак, у пракси није баш тако, па често долази до грубог нарушавања дипломатске етике, односно прекорачења овлашћења.²⁵

Протеривање дипломате због бављења шпијунажом увек се сматра дипломатским скандалом и, у мањој или већој мери, оптерећује дипломатске односе између држава. У том контексту, шпијунажа је веома ризикантан подухват, али без обзира на то она се ипак упражњава, те се поставља питање због чега дипломате преузимају улогу професионалних припадника обавештајне службе и тиме компромитују дипломатску функцију. Одговор на ово питање углавном се проналази у чињеници да дипломатска мисија није у могућности да до потребних података дође „свим дозвољеним средствима”, него је приморана да прибегне коришћењу нелегалних средстава. Такође, дипломатска функција омогућава професионалним припадницима обавештајних служби добру легенду за успостављање иницијалних контаката са политичким врхом државе пријема. Наиме, дипломатска представништва у иностранству остварују званичне контакте са држављанима земље домаћина у разним институцијама – политичким, војним, економским, културним, спортским и другим. Овакви контакти подразумевају стварање међусобног односа прожетог поверењем и пријатељством. У таквом односу увек постоје две стране: она која прикупља обавештајне податке, која делује плански и организовано, и, друга, која обично прихвата такву позицију без сагледавања њене позадине.

Бројни примери указују на блиску повезаност између дипломатије и обавештајних служби. Оне се налазе у једној врсти партнерског односа, па је природно да сарађују. Свака на свој начин служи интересима државе и друштва за које делују. И једна и друга страна, на основу надлежности које су дефинисане законом, прибављају одређене податке, с тим што дипломате имају јасно одређену границу, док обавештајне службе, имајући у виду начин деловања и мето-

²² Љубомир Стајић, Радојица Лазић, *Увод у националну безбедност*, оп. цит., стр. 387.

²³ Радојица Лазић, „Обавештајни рад и дипломатија”, оп. цит., стр. 241.

²⁴ Радослав Гађиновић, „Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе”, оп. цит., стр. 77.

²⁵ Дејан Н. Тепавец, „Шпијунажа као облик угрожавања пословних информација”, оп. цит., стр. 165.

де које користе, обично то чине тајним поступцима и методама. Може се рећи да се тамо где престају надлежности дипломатских представника настављају активности обавештајних служби. Обавештајне службе настоје да злоупотребе погодности, односно привилегије и имунитете које Бечка конвенција о дипломатским односима гарантује дипломатским представницима.²⁶

Упоредноправни приказ кривичног дела шпијунаже

Кривичноправна заштита од кривичног дела шпијунаже препуштена је националним кривичним законодавствима. Већина држава је ово кривично дело дефинисала као један од најтежих облика угрожавања безбедности и њених интереса. Кривично дело шпијунаже врше лица која саопштавају или предају тајне податке страни држави, организацији или лицу, а не државе или њене обавештајне службе. Дакле, држава која је у свом националном законодавству инкриминисала кривично дело шпијунаже не поседује никакву могућност кажњавања друге државе за ову непријатељску делатност која је усмерена против њеног суверенитета и безбедности.²⁷

У Републици Србији кривично дело шпијунаже инкриминисано је у члану 315. Кривичног законика, у групи кривичних дела против уставног уређења и безбедности. Ово кривично дело има пет облика.

Први, основни облик овог кривичног дела, састоји се у „саопштавању, предаји или чињењу доступним тајних војних, економских или службених података или докумената страни држави, организацији или лицу које им служи”.²⁸ Као инкриминисане радње овог облика дела, КЗ наводи саопштавање, предају или чињење доступним тајних података и докумената.²⁹ Тајни подаци и документа могу бити војног, економског или службеног карактера. Кривично дело се сматра учињеним када су тајни подаци или документа саопштени, предати или учињени доступним страни држави, страни организацији или лицу које им служи.³⁰ За извршење овог кривичног дела прописана је казна затвора од три до петнаест година.³¹

Други облик овог кривичног дела односи се на руковођење обавештајном службом или њено формирање. Стварање обавештајне службе за страну државу или организацију значи организовање обавештајне мреже на територији

²⁶ Ибид., стр. 245–247.

²⁷ Бора Чејовић, Мирко Кулић, *Кривично право*, Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду, Нови Сад, 214, 517.

²⁸ Члан 315, став 1, Кривичног законика Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19).

²⁹ Бора Чејовић, Мирко Кулић, *Кривично право*, оп. цит., стр. 517.

³⁰ Зоран Стојановић, Обрад Перић, *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд, 2014, стр. 266.

³¹ Мирослава Дерикоњић, „Чоловић се нагодио са тужилаштвом”, *Политика – електронско издање*, 5. 9.2016.

Србије ради прикупљања тајних података.³² Овај облик кривичног дела кажњив је затвором од пет до петнаест година.

Трећи облик кривичног дела шпијунаже постоји када „неко ступи у страну обавештајну службу, прикупља за њу податке или на други начин помаже њен рад”.³³ Казна за извршење овог облика кривичног дела шпијунаже је од једне до десет година.

Четврти облик овог кривичног дела постоји ако учинилац „прибавља тајне податке и документа у намери да их преда страном држави, организацији или лицу које им служи”.³⁴ Казна за ово кривично дело је затвор од једне до осам година.

Најтежи облик шпијунаже предвиђен је у члану 321, став 3, КЗ, а односи се на кривично дело шпијунаже учињено у време ратног стања, оружаног сукоба или ванредног стања.³⁵

Један од основних услова за постојање кривичног дела шпијунаже јесте одређивање који се подаци могу сматрати тајним. Према важећој одредби, да би се подаци или документи могли сматрати тајним није довољно да су, на основу закона, другог прописа или одлуком надлежног државног органа, и формално проглашени тајним, него се инсистира и на томе да би њихово одавање проузроковало, или могло да проузрокује, штетне последице за безбедност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе земље.³⁶

У Кривичном законнику Црне Горе кривично дело шпијунаже дефинисано је у члану 368. у глави 29, која носи назив „Кривична дела против уставног уређења и безбедности Црне Горе”. Што се тиче овог кривичног дела, готово да нема никаквих разлика у односу на кривично законодавство Републике Србије. Једина разлика јесте у погледу минималне казне затвора, и то у ставу 3, члана 368, КЗ ЦГ у којем се наводи да ће се свако ко „ступи у страну обавештајну службу, прикупи за њу податке или на неки други начин помаже њен рад, казнити затвором од две до десет година”.³⁷ С друге стране, КЗ РС за исту радњу предвиђа казну затвора од једне до десет година.

Кривични законик Босне и Херцеговине инкриминише кривично дело шпијунаже у глави 16, члан 163, у групи кривичних дела против интегритета БиХ. Минимална казна за основни облик кривичног дела шпијунаже, према том законнику, јесте затвор у трајању од једне године, док је у српском законодавству минимална казна три године. Разлика код другог облика овог кривичног дела је у погледу максималне казне затвора, која је према КЗ РС 15 година, док члан 163. у ставу 3. КЗ БиХ, не предвиђа максималну казну за ово кривично дело. Трећи облик је у потпуности

³² Бора Чејовић, Мирко Кулић, *Кривично право*, оп. цит., стр. 518.

³³ Радње помагања могу бити: материјална помоћ, давање савета, упутстава и смештаја, посредовање у стварању познанстава са одређеним лицима, изнајмљивање или давање на коришћење апарата за снимање итд.

³⁴ Члан 315, став 4, КЗ РС.

³⁵ Ђорђе Ђорђевић, *Кривично право – посебни део*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014, стр. 186.

³⁶ Члан 315, став 6, КЗ РС.

³⁷ Члан 368, став 3, Кривичног законика Црне Горе, („Службени лист РЦГ”, бр. 70/03, 13/04 – испр., 47/06, 40/08, 25/10, 64/11 – др. закон, 40/13, 56/13 – испр., 14/15, 42/15, 58/15 – др. закон, 44/17, 498/18 и 3/20).

истоветан као и у кривичном законодавству Републике Србије. Четврти облик се разликује по висини максималне казне затвора, при чему је по КЗ РС она осам година, а према КЗ БиХ она износи десет година.³⁸ (КЗ БиХ, чл. 163, ст. 4).³⁹

Република Хрватска кривично дело шпијунаже прописала је у члану 348. Кривичног законика у групи кривичних дела против Републике Хрватске. Основни облик одређен је у ставу 1, у суштини исто као и у другим КЗ држава бивше СФРЈ, осим што се експлицитно наводи да су извршиоцу тајни подаци поверени или је до њих дошао на противправан начин. Разлика у односу на КЗ РС јесте у погледу минималне казне, с обзиром на то да КЗ РХ превиђа минималну казну од једне године затвора. Став 2. инкриминише „неовлашћено прикупљање тајних података, с циљем да их учини доступним иностраној држави, иностраној организацији, иностраној правној особи или особи која за њих ради”.⁴⁰ Казна предвиђена за овај облик износи од шест месеци до пет година затвора. Став 3. инкриминише „стварање, организовање, ступање, као и помагање у раду стране обавештајне службе на подручју Републике Хрватске, која делује противно интересима земље”.⁴¹

Дакле, за разлику од КЗ РС, који прави разлику, у погледу кажњавања, између организовања и стварања стране обавештајне службе, с једне стране, и помагања и ступања у страну обавештајну службу, с друге стране, КЗ РХ превиђа јединствену казну затвора за све ове радње у трајању од једне до десет година. Кривични законик РХ предвиђа тежи облик овог кривичног дела и то када је оно извршено у време рата или оружаног сукоба у којем суделује Република Хрватска, при чему је за дела из става 1. и 3. предвиђена казна затвора од најмање пет година, а за дело из става 2. казна затвора од три до петнаест година. Важно је напоменути да је законодавац превидео да Хрватска не мора бити у рату да би њене оружане снаге учествовале у оружаном сукобу, с обзиром на то да је она чланица НАТО-а и Европске уније, у оквиру којих могу бити ангажоване у борбеним мисијама које спроводе ове међународне организације. Најтежи облик инкриминисан је у члану 351. у којем је за кривично дело шпијунаже превиђена „казна затвора од 10 година или казна дуготрајног затвора уколико је дело извршио председник Републике Хрватске, председник или члан Владе Републике Хрватске или председник Хрватског сабора”.⁴²

У Мађарској је кривично дело шпијунаже прописано у члану 261. КЗ у групи кривичних дела против државе. У ставу 1. радња извршења се састоји у прикупљању обавештајних информација за страну силу или страну организацију. Под прикупљањем се подразумева долажење, на различите начине, до обавештајних информација које су од интереса за страну силу или страну организа-

³⁸ Члан 163, став 4, Кривичног закона Босне и Херцеговине, („Службене новине БиХ”, бр. 3/03, 32/03 – исп., 37/03, 54/04, 30/05, 61/04, 53/06, 8/10, 22/15, 40/15, 35/18 и 46/21).

³⁹ Милан Шкулић, „Шпијуни међу нама”, *Политика – електронско издање*, 7.09.2016.

⁴⁰ Члан 368, став 2, Казненог закона Републике Хрватске, („Народне новине РХ”, бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 и 84/21).

⁴¹ Члан 368, став 3, КЗ РХ.

⁴² Члан 368, став 1, КЗ РХ.

цију, а које не представљају строго чувану тајну. За постојање овог облика кривичног дела није релевантно да ли су ти подаци достављени страниој сили или организацији, али је неопходно постојање намере да се прикупљени подаци доставе страниој сили или организацији. Казна превиђена за овај облик кривичног дела јесте затвор у трајању од две до осам година.⁴³

Тежи облик кривичног дела шпијунаже постоји уколико је услед извршења основног облика дошло до откривања строго чуваних тајни. Казна за тежи облик износи од пет до петнаест година затвора. За припремне радње за извршење кривичног дела шпијунаже предвиђена је казна затвора од једне до пет година.⁴⁴ Ради разоткривања и пресецања деловања страних обавештајних служби на територији Републике Мађарске предвиђена је могућност ослобађања од кривичног гоњења за дело шпијунаже, лица која пристану на сарадњу и отпријету идентитет страних лица са којима су у контакту.⁴⁵

Поред тога, „свако лице које изврши шпијунажу која је усмерена према савезничким оружаним снагама у Мађарској или на територији других држава које су у савезу са Мађарском на основу међународног споразума који подразумева обавезу узајамне војне помоћи, казниће се сходно одредбама члана 261. КЗ Републике Мађарске”.⁴⁶

Закључак

Обавештајни рад, као делатност, саставни је део активности државе на међународном плану. Тај посао обављају посебно обучена лица, која применом одређених знања и вештина својим налогодавцима, односно политичким одлучиоцима, прибављају тајне податке различитог карактера. Таква активност коси се са свим нормама међународног права. Ипак, и поред тога што се у законодавствима многих држава третира као теже кривично дело, шпијунажа је веома распрострањена. Интереси су приоритет националних политика, па је таква делатност одувек била тајно и моћно оружје да се о другој страни сазна нешто више.

Агентурни метод у прикупљању података представља тајну делатност са становишта државе која организује такав вид обавештајне делатности. Међутим, са аспекта државе према којој се примењује овај метод прикупљања података, такве радње су незаконите и инкриминисане као кривично дело шпијунаже.

Анализом наведених кривичних закона, несумњиво се може закључити да је шпијунажа забрањена и строго кажњива делатност. Али, без обзира на то што

⁴³ Члан 261, став 1, Кривичног законика Републике Мађарске („*Magyar Közlöny*“, 2012). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>, 10/09/2021.

⁴⁴ Члан 261, став 3, КЗ РМ.

⁴⁵ Члан 261, став 4, КЗ РМ.

⁴⁶ Члан 262, КЗ РМ. Имајући у виду чињеницу да је Република Мађарска чланица НАТО-а и Европске уније, у њој је инкриминисана и свака шпијунска активност која је усмерена према овим организацијама, односно њиховим оружаним снагама, било да је ово дело учињено на територији Мађарске или неке друге државе са којом је Мађарска у савезу.

је она веома оштро санкционисана, државе и њихове обавештајне службе ипак предузимају такве активности. С тим у вези, може се поставити питање: како се може правдати примена шпијунске делатности и агентурног метода, као недозвољеног начина у прикупљању података. Одговор је садржан у чињеници да је држава, уколико жели да егзистира у савременим условима и сачува националне интересе, сопствену безбедност, али и безбедност својих грађана, принуђена да примени и шпијунажу како би открила противникову тајну. Дакле, интереси државе и друштва у целини налажу примену ових метода. Зато, може се устврдити да, још увек, не постоји ништа што је дозвољено, а што би могло да представља алтернативу овој делатности, односно резултатима које она остварује.

Литература

- [1] Младен Бајагић, *Методика обавештајног рада*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.
- [2] Бечка конвенција о дипломатским односима, („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 24/64).
- [3] Драган Болић, *Менаџмент обавештајне делатности у функцији оперативног планирања (докторска дисертација)*, Војна академија, Београд, 2016.
- [4] Мило Бошковић, *Лексикон безбедности*, ЈП „Службени гласник”, Правни факултет у Новом Саду, Београд–Нови Сад, 2017.
- [5] Душан Васић, *Превентивна дипломатија – Теоријски концепт, нормативни оквир и политичке контроверзе*, Правни факултет у Београду и ЈП „Службени гласник”, Београд, 2010.
- [6] Радослав Гађиновић, „Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе”, *Војно дело*, бр. 2, 2019, стр. 69–81.
- [7] Надежда Гудељ, Војо Лаковић, „Индустријска шпијунажа у савременим условима – карактеристике и предмет интересовања”, *Војно дело*, бр. 2, 2017, стр. 151–163.
- [8] Синиша Домазет, Здравко Скакавац, „Индустријска шпијунажа на примеру Кине и САД”, *Политика националне безбедности*, бр. 2, 2020, 219–240.
- [9] Ђорђе Ђорђевић, *Кривично право – посебни део*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014.
- [10] Мирослава Дерикоњић, „Чоловић се нагодио са тужилаштвом”, *Политика – електронско издање*, 5.09.2016.
- [11] Миленко Крећа, *Међународно право представљања (дипломатско и конзуларно право)*, Правни факултет у Београду; Београд, 2015.
- [12] Кривични законик Републике Србије, („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19).
- [13] Кривични законик Црне Горе („Службени лист РЦГ”, бр. 70/03, 13/04 – испр., 47/06, 40/08, 25/10, 64/11 – др. закон, 40/13, 56/13 – испр., 14/15, 42/15, 58/15 – др. закон, 44/17, 498/18 и 3/20).

[14] Кривични закон Босне и Херцеговине, („Службене новине БиХ”, бр. 3/03, 32/03 – исп., 37/03, 54/04, 30/05, 61/04, 53/06, 8/10, 22/15, 40/15, 35/18 и 46/21).

[15] Казнени закон Републике Хрватске, („Народне новине РХ”, бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 и 84/21).

[16] Кривични законик Републике Мађарске, („*Magyar Közlöny*”, 2012).
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>, 10/09/2021.

[17] Радојица Лазић, Обавештајни рад и дипломатија, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2016, стр. 233–250.

[18] Милан Мијалковски, *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности и „Службени гласник”, Београд, 2009.

[19] Саша Мијалковић, Милан Милошевић, *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, Висока школа унутрашњих послова, Бањалука, 2011.

[20] Милан Милошевић, *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана”, 2011.

[21] Марко Парезановић, *Политички преврати – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.

[22] Јон Михаи Паћепа, *Црвени хоризонти*, Акваријус, Београд, 1990.

[23] Роман Ронин, *Обавештајни рад*, Факултет безбедности у Београду и ЈП „Службени гласник”, 2009.

[24] Андреја Савић, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.

[25] Андреја Савић, Младен Бајагић, „Улога обавештајне активности у спољној политици”, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 8, бр. 1, 2003, стр. 17–42.

[26] Слободан Симовић, *Индустријска шпијунажа*, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, 2021.

[27] Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2021.

[28] Љубомир Стајић, Радојица Лазић, *Увод у националну безбедност*, Академија за националну безбедност и ЈП „Службени гласник”, Београд, 2015.

[29] Зоран Стојановић; Обрад Перић, *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд, 2014.

[30] Дејан Н. Тепавац, „Шпијунажа као облик угрожавања пословних информација”, *Војно дело*, бр. 3, 2019, стр. 164–173.

[31] Сун Цу, *Умеће ратовања*, Бабун, Београд, 2014.

[32] Бора Чејовић, Мирко Кулић, *Кривично право*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Новом Саду, 2014.

[33] Милан Шкулић, „Шпијуни међу нама”, *Политика*, 7.09.2016.

[34] Richard Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security*, Columbia University, New York, 2007.

[35] Jonathan Pinkus, „Intelligence and Public Diplomacy: The Changing Tide”, *Journal of Strategic Security*, Vol. 7, No. 1, 2014, pp. 33–46.

[36] Michael Rubin, „The Temptation of Intelligence Politization to Support Diplomacy”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 29, No. 1, 2016, pp. 1–25.

Резиме

Обавештајна служба је специјализована институција државног апарата власти која, на основу законских овлашћења, користећи тајне методе и поступке, на територији друге државе прикупља одређене податке и сазнања и доставља их највишим државним одлучиоцима ради остваривања националних интереса. Она је значајан инструмент спољне политике сваке државе. Својим офанзивним деловањем настоји да буде у центру збивања на међународном плану. Позната је чињеница да обавештајне службе користе најразличитије оперативне мере, методе и поступке. То је и разумљиво, јер да би се допрло до најтајновитијих и добро чуваних података, намера и планова земаља које су предмет опсервирања неопходна су посебна знања и вештине. Агентурни метод и шпијунажа, као забрањена делатност, пружају могућности за постизање жељеног циља. Иако је у законодавствима многих држава шпијунажа третирана као нелегална активност, она се, ипак, користи и широко је распрострањена. Разлог за то лежи у чињеници да се најнепосредније и најдиректније уз помоћ „живог извора” може доћи до поузданих података и сазнања, који ће држави, за коју обавештајна служба делује, бити од користи.

Честа је појава да се, свесно или несвесно, поистовећују дипломатија и обавештајни рад, односно функција обавештавања и обавештајна делатност. Обавештавање као оруђе дипломатије спроводи се у складу са Бечком конвенцијом о дипломатским односима из 1961. године, док је обавештајни рад на територији друге државе санкционисан кривичним законима и означен је као шпијунажа.

Упоредноправном анализом кривичног законодавства Републике Србије и четири суседне државе (Хрватска, Мађарска, Црна Гора и БиХ) може се утврдити да је у свим наведеним државама шпијунажа оштро санкционисана. Међутим, и поред тога она је незаобилазно оружје државе и њене обавештајне службе, чији је основни задатак да на територији противника прибави за свог наредодавца значајне податке који ће имати одређени значај у политичком, економском, војном или неком другом домену.

Кључне речи: *обавештајне службе, агентурни метод, дипломатија, спољна политика, кривично дело шпијунаже*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

ПРИПРЕМА НЕБОРБЕНЕ ОПЕРАЦИЈЕ КАО КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТ УСПЕШНОСТИ АНГАЖОВАЊА РЕЧНЕ ФЛОТИЛЕ У ОПЕРАЦИЈИ ПОМОЋИ ЦИВИЛНИМ ВЛАСТИМА ТОКОМ ПОПЛАВА*

Шериф Бајрами**
Светислав Шошкић***

Достављен: 08. 11. 2021.

Језик рада: Српски

Кориговано: 08. 01, 07. 03. и 17. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 18. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201046B

Речна флотила (РФ), као саставни део Копнене војске, представља један од неизбежних субјеката заштите и спасавања становништва, животне средине и материјалних добара за време поплава. Ванредне ситуације проглашене услед претње од изливања водене масе из речног корита захтевају употребу одређених средстава као што су бродови, чамци, амфибије и друге врсте пловних објеката. Због њихове основне намене, маневарских способности, капацитета и специфичности окружења у којем се користе (реке, језера, канали итд.), незамислива је успешна употреба снага заштите и спасавања током реализације различитих облика неборбених активности на поплављеном подручју. Међутим, успех у операцији пружања помоћи цивилним органима власти у случају поплава не зависи само од средстава која се користе током извршавања задатака већ и од многобројних изазова попут: како изабрати и организовати адекватне снаге за заштиту и спасавање, како довести снаге у подручје захваћено поплавама, како организовати њихову логистичку подршку и како успоставити успешну координацију са цивилним органима власти на угроженом подручју.

У вези с тим, а кроз анализу постојећих доктринарних решења генерисани су кључни елементи успешности употребе РФ за вре-

* Чланак је резултат научноистраживачког рада на докторској дисертацији „Модел употребе Речне флотиле у операцији помоћи цивилним органима власти током поплава“.

** Универзитет одбране у Београду, Војна академија, Београд, Република Србија, bajramiserif@gmail.com

*** Универзитет одбране у Београду, Војна академија, Београд, Република Србија.

ме поплава у виду: припрема операције, командовања у операцији, сарадње и садејства, извођења неборбених активности и логистичке подршке операције. У раду се предлажу решења која се одnose на фазу припреме операције као једног од кључних елемената успешности употребе РФ у помоћи цивилним властима током поплава.

Кључне речи: *Речна флотила, ванредна ситуација, поплаве, припрема операције*

Увод

Поплаве, као елементарна непогода, имају за последицу угрожавање живота и здравља људи, уништавање домаћинства и рушење инфраструктуре. Речна флотила, као саставни део Копнене војске, представља један од незаменљивих фактора у реализацији задатака заштите и спасавања становништва, животне средине и материјалних добара за време поплава. Основни циљ овог рада јесте дефинисање новог приступа у реализацији фазе припреме неборбене операције, чија примена треба да обезбеди ефикасна и ефективна решења током планирања, организовања и припреме снага за ангажовање на пружању помоћи цивилним органима власти током поплава. У вези с тим, обрађене су целине које се односе на Речну флотилу (појам, намена, задаци и организација), ванредну ситуацију и припрему операције као кључног елемента успешности ангажовања РФ током поплава са предлогом мера за могућа унапређења.

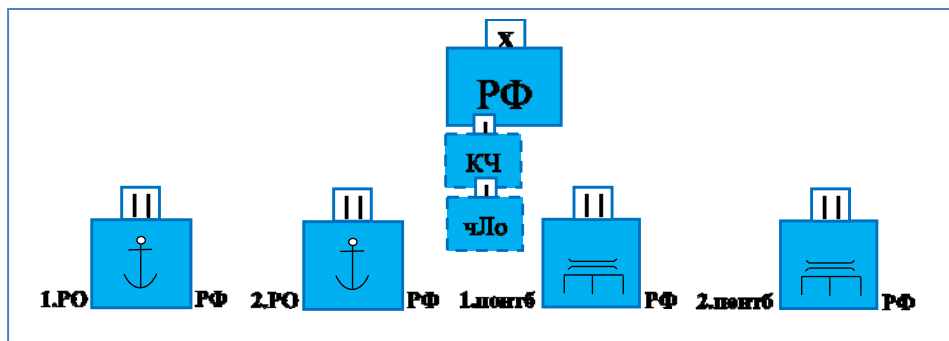
Појам, намена и задаци Речне флотиле

Речна флотила Војске Србије у систему одбране препозната је као тактичка јединица Копнене војске, нивоа бригаде, организована на модулрном принципу, која интегрише речне и инжињеријске јединице у функционалну целину рада извршења додељених мисија (слика 1). Задатке реализује самостално или у оквиру операција КоВ-а и осталих снага система одбране.¹ Такође, РФ представља систем чији елементи почивају на одређеним законитостима и принципима, а јасном структурном организацијом² обезбеђује се ефикасна реализација задатака, првенствено на рекама, каналима и језерима самостално или у садејству са осталим снагама система одбране.

---

¹ Шериф Бајрами и Раде Славковић, „Доктринарна решења употребе речне флотиле у ванредним ситуацијама”, *Војно дело*, бр. 5, 2016, стр. 218.

² Синтагма „структурна организација” преузета је из Доктрине Копнене војске и представља организацијски однос који се манифестује кроз заступљеност родова и служби (*Доктрина Копнене војске*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012. стр. 18).

Слика 1 – Организацијска структура Речне флотиле³

Основна намена РФ Војске Србије дефинисана је у Правилу РФ (привремено) на следећи начин: „Речна флотила је намењена за извођење борбених и неборбених активности на и у захвату унутрашњих вода (...) и другим текућим и стајаћим водама, у свим хидролошким и метеоролошким условима, самостално или у садејству са јединицама КоВ и осталим снагама безбедности и у сарадњи са чиниоцима цивилног окружења.“⁴ Задаци, за које се команда и потчињене јединице оспособљавају и увежбају ради изградње и одржавања оперативних способности, а у вези с извршавањем захтева треће мисије Војске Србије јесу: 1. трагање и спасавање, 2. евакуација становништва, материјалних добара и животиња из подручја угрожених поплавама, првенствено воденим, а делимично и копненим путем, 3. дистрибуција животно важних намирница, 4. уздужно и попречно превозење, 5. обезбеђење привременог смештаја за угрожена лица, 6. пружање медицинске помоћи угроженим или оболелим лицима у подручју захваћеном поплавама и 7. израда, односно ојачавање брана и насипа.⁵

Ванредна ситуација

Устав Републике Србије, као основни и највиши правни акт наше државе, не препознаје појам ванредна ситуација већ искључиво ванредно и ратно стање.⁶ Закон о одбрани такође, само много прецизније него Устав, обрађује поменути два стања, док се појам ванредна ситуација тек у Закону о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама коначно препознаје и дефинише као „стање које настаје проглашењем од надлежног органа када су ризици и претње или настале последице по становништво, животну средину и мате-

³ Слика је креирана на основу доступних података на сајту Војске Србије, https://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije/kovna-vojska/rečna-flotila, 08/11/2021.

⁴ *Правило Речна флотила* (привремено), ККоВ, Ниш, 2020, стр. 9.

⁵ Наведени задаци дефинисани су на основу анализе Плана обучавања команди и јединица РФ.

⁶ Устав Републике Србије, *Службени гласник РС*, број 98, Београд, 2006, члан 200 и 201.

ријална и културна добра таквог обима и интензитета да њихов настанак или последице није могуће спречити или отклонити редовним деловањем надлежних органа и служби, због чега је за њихово ублажавање и отклањање неопходно употребити посебне мере, снаге и средства уз појачан режим рада”.⁷

Позивајући се на страну литературу и дефиниције ванредне ситуације других аутора, Бајрами, Каровић и Радић закључују да појам ванредна ситуација, у ширем смислу, подразумева изненадан и јединствен догађај који изазива поремећај редовних процеса и појава, значајно утичући на животе људи, имовину и природну средину, односно, као фактор нестабилности, доводи до дисфункције постојећег друштвеног система.⁸

Када је реч о елементарним непогодама на нашим просторима, поплаве су најчешћи узрочник настанка ванредних ситуација. Према Марини Бабић Младеновић, поплава се дефинише преко појма великих вода: „Када проток велике воде превазиђе капацитет основног речног корита почиње изливање односно поплава приобалног подручја која, уколико подручје није заштићено објектима, угрожава људске животе, имовину и инфраструктуру. Поплаве се сврставају у ред највећих природних катастрофа на глобалном нивоу, а на нашем простору често узрокују ванредне ситуације, праћене високим штетама и губитком људских живота”.⁹

Током поплава степен угрожености људских живота и материјалних добара је, углавном, на високом нивоу и захтева ангажовање посебних снага. Речна флотила је једна од таквих јединица која због своје специфичности дефинитивно представља један од битнијих елемената интегрисаног система заштите и спасавања од којег неретко зависи и сам исход ванредне ситуације. Доказ за ту тврдњу јесу управо искуства током мајских поплава 2014. године, када су ронилачке и понтонирске јединице одиграле пресудну улогу у реализацији задатка трагања и спасавања, као и евакуације становништва са угроженог подручја.

Припрема операције као кључни елемент успешности употребе Речне флотиле у операцији помоћи цивилним властима током поплава

Успех у операцији пружања помоћи цивилним органима власти током поплава зависи од бројних фактора као што су: припрема операције, командовање у операцији, сарадња и садејство, извођење неборбених активности и логистичка подршка операције. Међутим, оно од чега све почиње и од чега непосредно зависи наставак и успешност сваке војне операције јесте фаза њене припреме.

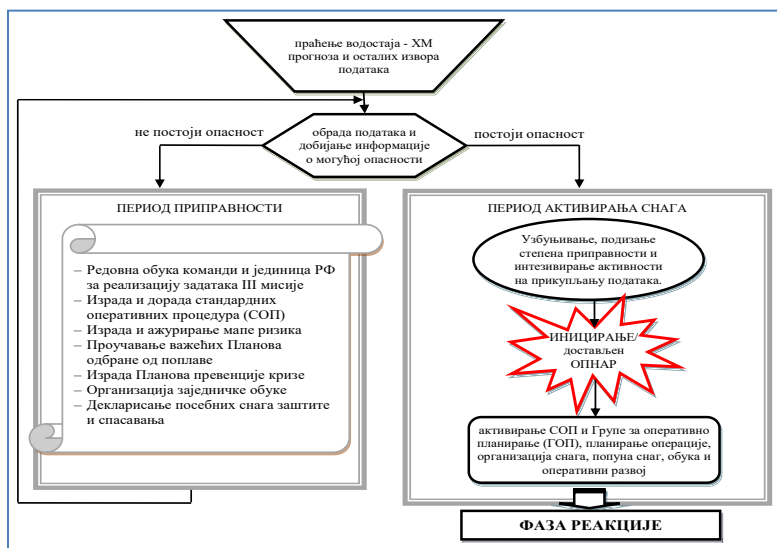
⁷ „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама”, члан 2, *Службени гласник РС*, број 87, Београд, 2018.

⁸ Шериф Бајрами, Самед Каровић и Горан Радић, „Употреба Речне флотиле у пружању помоћи цивилним властима у случају великих поплава”, *Војно дело*, бр. 7, 2016, стр 254.

⁹ Марина Бабић Младеновић, „Уређење водотокова”, Институт за водопривреду „Јарослав Черни”, Београд, 2018, стр. 217.

Припрема операције подразумева рад команди и јединица који се одвија пре фазе њеног извођења, а чија је основна сврха изградња и одржавање високог степена оперативних способности потребних за успешну реализацију предстојеће операције. Сврсисходним и правовременим припремама треба обезбедити ефикасну употребу јединица у складу са јединственим планом (оперативним наређењем) и под јединственом командом током извођења операције. Услови у којима се одвија припрема операције су врло комплексни и зависе од бројних параметара: степена исправности технике, бројности људства и њихове обучености, начина командовања јединицама, као и количином информација којом команда располаже током планирања, припреме и извођења операције. Међутим, време као фактор неопходан за успешну и квалитетну припрему има пресудан значај.

Сходно томе, фазу припреме не треба посматрати само као период који се реализује искључиво *непосредно* пре извођења операције већ као дуготрајан процес чије иницирање је неопходно започети много пре настанка поплаве. Из наведених разлога, у предложеном концепту припрема операције, као кључног елемента успешности, фаза припреме се посматра кроз две временске целине: *период приправности* и *период активирања снага* (слика 2). Основни циљ ове поделе јесте да се обезбеди довољно времена за целисходну и ефикасну припрему снага, чак и у условима када је оно знатно ограничено услед преране или изненадне појаве елементарних непогода (нпр. у случају земљотреса).

Слика 2 – Предложени концепт припреме операције са активностима¹⁰

¹⁰ Сliku и садржај креирали су аутори.

Током комплетне фазе припреме органи унутрашње службе перманентно прате и обрађују податке издате преко система за рано упозоравање, обавештавање и узбуњивање. Водостај на унутрашњим водама, његова тенденција развоја и остали хидрометеоролошки параметри јесу подаци који се прикупљају и обрађују како би се добиле благовремене информације потребне за доношење одлуке о мерама које треба предузети у складу са тренутном ситуацијом. Уколико не постоји реална опасност од поплава, јединица наставља са спровођењем превентивних мера карактеристичним за период приправности или, у супротном, када је опасност од поплаве извесна, она предузима конкретне мере у функцији иницирања, односно активирања снага за реаговање (слика 2).

Мере карактеристичне за период приправности, као што је већ напоменуто, имају углавном превентивни значај, јер низак степен угрожености од поплава дозвољава јединицама да спроведу квалитетне и обимне припремне радње. У овој фази припреме операције предложени концепт предвиђа спровођење следећих превентивних активности:

1. *Редовна обука команди и јединица РФ за реализацију задатака III мисије ВС са тежиштем на ангажовању снага током поплава.* Свеобухватном обуком и увежбавањем током периода приправности стварају се основни предуслови за постизање потребних оперативних способности за реализацију широког спектра неборбених активности. Касније, у периоду непосредно пре извођења операције, обука се конкретизује и интензивира ради постизања коначне оспособљености дефинисаних снага за извођење планираних задатака током операције.

2. *Ревизије и доградње постојећих стандардних оперативних процедура (СОП) из ове области.* Како би се успоставио јединствен систем доношења одлуке на тактичком нивоу и ефикасан проток информација до свих субјеката и снага ангажованих на задацима заштите и спасавања, потребно је израдити одговарајуће СОП. Израдом прецизних и конкретних СОП, заснованих на наученим лекцијама и претходно стеченим искуствима, стварају се услови да сваки припадник РФ препозна и схвати своје место током ангажовања на реализацији врло сложених и ризичних задатака.

3. *Израде и ажурирања мапе ризика,* на основу претходно дефинисаних плавних зона и степена угрожености приобалног садржаја, јесте још једна мера која треба да се предузима у периоду приправности.

4. *Проучавање важећих планова одбране од поплава* јесте мера којом се снаге унапред упознају са могућим обавезама и задацима са којима се могу сустрести током свог ангажовања.

5. *Израде планова превенције кризе.* Планови превенције криза припремају се ради одговора на могуће ванредне ситуације, који своје полазиште имају на њиховим различитим сценаријима избијања и развоја, а израђују се на свим нивоима командовања. Њеном израдом у условима приправности и расположивости довољног времена обезбеђује се квалитетно обучавање и увежбавање команди у процесу доношења одлуке за ефикасну употребу снага чија решења касније у стварним околностима могу да послуже као добра основа за креирање успешног одговора на новонасталу кризну ситуацију.

6. *Организовање заједничке обуке са представницима цивилних органа власти и јавних институција из области заштите и спасавања.* Кроз заједничку обуку различити субјекти система заштите и спасавања упознавају се са надлежностима, средствима, процедурама и могућностима других актера. Уочавају се предности и слабости система, отклањају се потенцијалне препреке у комуникацији и координираном раду током ванредне ситуације итд.

7. *Декларисање посебних снага из састава РФ за реализацију специјализованих задатака из треће мисије ВС и њихова обука.*¹¹ Предложени концепт припрема операције подразумева да се од јединица Речне флотиле формирају специјални тимови за ангажовање на задацима заштите и спасавања, а за које су потребне посебне вештине и знања. Наведене снаге, начелно у истом саставу, периодично би се обучавали према посебном плану и програму, а све у функцији спровођења адекватних и благовремених припрема за извршење конкретних задатака заштите и спасавања.

Од момента наступања кризе па надаље, све предузете активности више немају превентивни већ проактивни карактер, јер је извесност од наступања поплаве очигледна и захтева искључиво активну улогу речних снага. У таквим околностима, претходно реализоване припремне радње, током *периода приправности*, додатно добијају на значају, јер омогућавају успешан наставак започетог процеса, али овог пута у условима ограниченог времена. Управо кроз ову способност брзог прилагођавања новонасталим околностима огледа се предност предложених решења у фази припрема операције.

Завршетком периода приправности предвиђен је наставак припрема кроз период активирања снага за реаговање. Моменат преласка из једне у другу потфазу инициран је прикупљеним подацима који недвосмислено указују на потенцијалну опасност и повећану вероватноћу њеног наступања или наређењем претпостављене команде. У овој фази припреме операције, предложени концепт предвиђа спровођење следећих проактивних мера:

1. *Узбуњивање и подизање степена приправности команди и јединица РФ* представљају активности које се предузимају у моменту када је угроженост објеката и припадника РФ све извеснија. У тим околностима издаје се наређење за узбуњивање, односно за подизање степена приправности ради спровођења непосредних припрема за евентуално ангажовање снага. Дакле, међу прве кораке који се спроводе на почетку *периода активирања снага* спада узбуњивање и подизање њихове приправности у ситуацији када је опасност од угрожавајуће појаве реална и објективна.

2. *Интензивирање активности на прикупљању додатних информација о наступајућим поплавама.* Предложени концепт припрема операције предвиђа да се додатне информације обезбеде благовременим извиђањем потенцијално

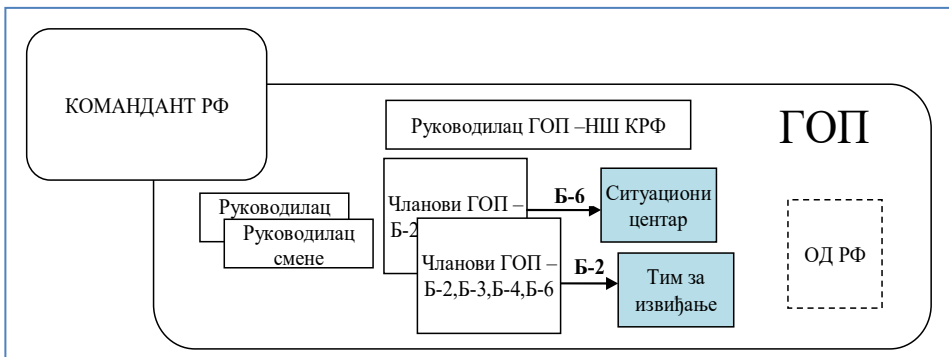
---

¹¹ Важећим законским и доктринарним решењима, ВС декларише снаге само за своју прву и другу мисију с обзиром на то да је од 2009. године Управа за ванредне ситуације прешла у надлежност МУП-а. Међутим, искуства током ангажовања јединица ВС у ванредним ситуацијама указују на потребу формирања и континуирано оспособљавање посебних специјализованих јединица за извршење задатака трагања и спасавања, односно пружања помоћи цивилним органима власти током различитих елементарних непогода.

угрожених подручја, као и упућивањем лица у одговарајуће институције задужене за рано упозоравање, обавештавање и узбуњивање (уз претходно добијену сагласност надлежних војних органа).

3. *Активирање СОП-а за дату кризу и формирање групе за оперативно планирање (ГОП).* По пријему и провери информација о могућој опасности оперативни дежурни РФ извештава команданта РФ и начелника штаба Команде РФ (руководиоца ГОП-а) о појави индикатора кризе. Командант РФ наређује, преко оперативног дежурног РФ, позивање чланова ГОП-а како би, након окупљања, отпочели са радом на доношењу предлога о ангажовању и начину невојног одговора на новонасталу кризу.

4. *Планирање операције.* Процес планирања операције Речне флотиле у подршци цивилним органима власти у случају поплаве саставни је део свеобухватних припрема чији је главни носилац командант РФ са својом командом, односно са непосредно формираним ГОП-ом. У организацијској структури ГОП-а, а као иновативна решења за ефикасно прикупљање, обраду и дистрибуцију релевантних података, предложени концепт предвиђа увођење два наменски формирана елемента: 1. тима за извиђање и прикупљање података и 2. ситуационог центра (слика 3).

Слика 3 – Организација ГОП-а у фази припреме операције¹²

Наведена организација треба да обезбеди релевантне и тачне податке са терена, ефикасан проток информација, континуиран рад, пренос управљачких акција у реалном времену, ефикасно извештавање претпостављених и растерећење дежурних органа током ванредне ситуације.

5. *Организовање снага.* Кључни моменат у припремној фази, као продукт планирања, јесте процес у којем се изнаходи најпогоднија организациона структура снага за извршење додељених задатака. Основни циљ организовања јесте да се успостави оптималан оперативни распоред за успешно (организовано) извођење операције. Дефинисаној организационој форми додељује се потребан број извршилаца и руководиоца, одређују се њихови задаци, права и одговорности, затим

¹² Слику и садржај креирали су аутори.

начин њихове координације, коришћење потребних метода и техника итд.¹³ Следствено томе, а проучавањем организацијско-формацијске структуре, врсте и капацитета средстава са којима располаже РФ, јединице које би се користиле у операцији пружања помоћи цивилним органима власти у случају поплаве начелно би се организовале у: 1. снаге за командовање, 2. снаге за извршење задатака подељених у тимове за извиђање, трагање и спасавање, транспорт и евакуацију, рашчишћавање путева, помоћ при асанацији и достављање животно важних намирница, 3. снаге за обезбеђење, 4. снаге за логистичку подршку и 5. резерву.

6. *Попуна снага*. Попуна потребним људским и материјалним ресурсима обавља се током припрема операције и њеног извођења, а ради обезбеђења одрживости снага.¹⁴ У вези с тим, решење за унапређење процеса попуне снага за извођење операције предложени концепт планирања операције види у квалитетној сарадњи са многобројним ронилачким клубовима, локалним грађевинским предузећима, Горском службом спасавања, радио-аматерским, једриличарским, рибарским и другим удружењима. Они би, преко надлежних регионалних центара МО, могли да обезбеде потенцијални кадар за попуну критичних ВЕС-ти, попут ронилаца, руковалаца грађевинским машинама, везиста, лица оспособљених за безбедан и сигуран рад на води и других.

7. *Обука за конкретну мисију*. Процесом обучавања у фази припрема за операцију предложени концепт предвиђа да се, поред општих, обухвате и специфични садржаји обучавања, као што су: познавање правила употребе јединице у извођењу специфичних неборбених активности, техника преговарања и посредовања, комуникација с медијима и познавање овлашћења и поступака у случају сусретања са различитим облицима криминалних радњи.

8. *Оперативни развој снага* треба да се обезбеди: најцелисходнијом употребом јединица и средства, најбољом искоришћеношћу земљишта и акваторије, неопходном растреситошћу и груписањем снага, непрекидношћу садејства и сарадње са суседима, остваривањем планираног маневра и ефикасношћу логистичке подршке. Предложени концепт припрема операције остварује наведене дефинисане захтеве разматрањем различитих опција довођења снага на угрожено подручје и то комбинацијом копнених и водених комуникација, као и одређивање могућих излазних рута у случају да снаге буду заробљене на угроженом подручју. На тај начин се обезбеђује оперативни распоред који је еластичан и у потпуности прилагодљив наглим променама насталим услед непредвидивог деловања поплавног таласа.

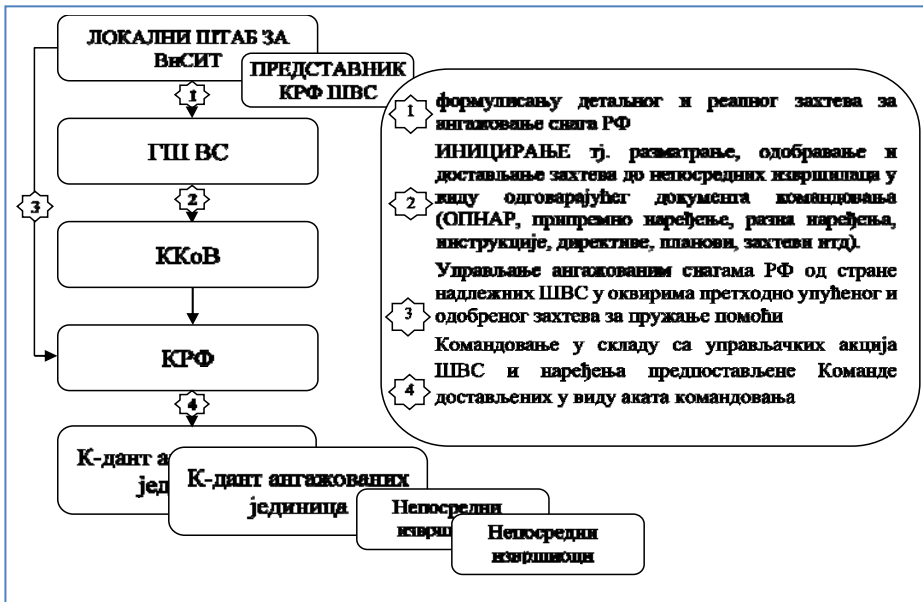
Спровођењем свих наведених мера (превентивних и проактивних) током фазе припреме операције, на начин који се предлаже у раду, решава се проблем недостатка времена за квалитетно планирање, организовање и припремање снага предвиђених за ангажовање на пружању помоћи цивилним органима власти за време поплава. Међутим, поред ограниченог времена за планира-

¹³ Петар Јовановић, *Управљање пројектом*, Висока школа за пројектни менаџмент, Београд, 2008, стр. 57.

¹⁴ *Доктрина операција Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012, стр. 68.

ње операције, индетификовани су и остали проблеми који се, најчешће, односе на испреплетаност надлежности у процесу иницирања употребе РФ и непрецизног поступка дефинисања и достављања захтева за њено ангажовање.

Формулисање нереалних и несврсисходних захтева представника цивилних власти према РФ и непоштовање начела поступности у ангажовању снага ВС (јединице се ангажују само под условом да су претходно сви капацитети локалне самоуправе искоришћени) изискује нови приступ у решавању наведених проблема. Законска и доктринарна начела дају одређена решења, али су она ипак сувише уопштена. Због тога предложени концепт предвиђа примену конкретних мера која би се спроводила током фазе припреме и извођења операције. Конкретизација поступка надлежности у процесу употребе РФ и дефинисање реалног захтева за њено ангажовање, применом специфичних и прецизних мера, објашњени су у наставку текста.

Слика 4 – Надлежности у процесу употребе и прецизан поступак дефинисања и достављања захтева за ангажовање Речне флотиле¹⁵

На слици 4 може се уочити редослед спровођења активности у поступку разграничења надлежности у процесу употребе РФ која подразумева да иницирање снага РФ за њено ангажовање врше искључиво надлежни органи уз строго придржавање линије командовања. Такође, остале мере које се предлажу у функци-

¹⁵ Сliku и садржај креирали су аутори.

ји превазилажења идентификованог проблема подразумева примену одређених активности, као што су: 1. израда прецизних и јединствених СОП за узбуњивање јединица РФ током ванредне ситуације; 2. достављање захтева цивилних органа власти за пружање помоћи који мора бити претходно одобрен од надлежних војних органа; 3. управљање ангажованим снагама од стране штабова за ванредне ситуације што се реализује у складу са одобреним захтевом цивилних органа за пружање помоћи (тачка 2); 4. обавезно регулисање сваког додатног ангажовања новим захтевом и, по дефинисаном поступку, приступање његовом одобравању и 5. реализација командовања ангажованим снагама преко надлежних старешина – команданата, чија слобода у одлучивању и начину употребе јединице на реализацији задатака заштите и спасавања не сме да буде оспоравана.

Спровођењем наведених мера спречава се стихијско и непланско иницирање снага за пружање помоћи током поплава, дозвољава се ангажовање јединица само у оквиру одобреног плана и смањује се субјективан утицај војних или цивилних ауторитета на доношење одлуке о ангажовању снага.

Проблем који настаје услед нереалних захтева за пружање помоћи које испостављају цивилни органи власти и непрецизног поступка њиховог достављања надлежним војним органима, предложени концепт такође решава применом одговарајућих конкретних мера у фази припреме. Те мере се, углавном, односе на унапређење процеса сарадње између команди јединица које су планиране за ангажовање и представника цивилних органа власти. Тако, на пример, пре наступања кризе неопходно је предузети одређене координационе активности, као што су: 1. реализација заједничке обуке представника РФ и других чланова штаба за ванредне ситуације, чиме се обезбеђује познавање могућности, капацитета али и обавеза свих субјеката заштите и спасавања; 2. израда квалитетних процена ризика и планова одбране од поплаве (израђују органи цивилне власти); 3. заједничко проучавање наведених планова са циљем да се идентификује разлика између потребних и тренутних могућности локалних самоуправа за њихово спровођење, а све у функцији формулисања реалног захтев за пружање помоћи и 5. строго поштовање хијерархијске структуре у поступку иницирања која подразумева да се формулисани захтев прво доставља Генералштабу ВС преко надлежног штаба за ванредне ситуације, како би се након разматрања, у виду одговарајућих докумената командовања (ОПНАР, припремно наређење, разна наређења, инструкције, директиве, планови, захтеви итд.), а преко надлежне оперативне команде (у овом случају ККоВ), доставио Речној флотили на реализацију.

Закључак

На основу сазнања до којих се дошло у овом раду, створени су услови за ефикасно решавање проблема попут недостатка времена за квалитетно планирање операције у условима динамичких и комплексних промена карактеристич-

них за ванредне ситуације изазване поплавама. Такође, предложене су активности за успешно разграничавање надлежности у процесу иницирања снага РФ и мере за спречавање нереалних захтева за пружање помоћи које достављају органи цивилних власти.

Фаза припреме операције је успешна уколико се заврши пре наступања поплаве, јер је у том случају јединица у могућности да спроведе све превентивне радње како би спремно и организовано дочекала наилазећу претњу. Заправо, један од фактора успешности сваке војне операције јесте тежња да се припремне радње реализују квалитетно, целисходно и, ако је то могуће, пре избијања кризе. Предложени концепт припреме операције може да обезбеди потребно време за успешно планирање и припрему јединица за ефикасну употребу, првенствено са аспекта правилног иницирања снага РФ и њиховог рационалног ангажовања током пружања помоћи цивилним властима за време поплава.

Литература

- [1] *Доктрина Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2010.
- [2] *Доктрина Копнене војске*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012.
- [3] *Доктрина операција Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012.
- [4] „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама”, члан 2, *Службени гласник РС*, број 87, Београд, 2018.
- [5] Акциони план за спровођење Националног програма управљања ризиком од елементарних непогода (2017-2020), Влада Републике Србије.
- [6] Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, „Службени гласник РС”, бр. 86/211, 18.11.2011. године.
- [7] Закон о ванредним ситуацијама („Службени гласник РС” бр. 111/2009, 92/2011 и 93/2012).
- [8] Марина Бабић-Младеновић, „Уређење водотокова”, Институт за водопривреду „Јарослав Черни”, Београд, 2018.
- [9] Paul Pilon, *Guidelines for Reducing Flood Losses*, United Nations, Geneva, 2004.
- [10] Петар Јовановић, *Управљање пројектом*, Висока школа за пројектни менаџмент, Београд, 2008. стр. 57.
- [11] *Поплаве у Србији 2014*, Извештај о процени потреба за опоравак и обнову последица поплава, Влада РС, Београд, 2014.
- [12] *Правило Речна флотила* (привремено), ККов, Ниш, 2020.
- [13] Устав Републике Србије, члан 200 и 201, „Службени гласник РС”, бр. 98, Београд, 2006.
- [14] Frank Toensmann and Manfred Koch, *River Flood Defence*, Kassel reports of hydraulic engineering, ISBN: 978-3930150205, Herkules Verlag, 2000.
- [15] Шериф Бајрами и Раде Славковић, „Доктринарна решења употребе речне флотиле у ванредним ситуацијама”, *Војно дело*, бр. 5, 2016.

[16] Шериф Бајрами, Самед Каровић и Горан Радић, „Употреба Речне флотиле у пружању помоћи цивилним властима у случају великих поплава”, *Војно дело*, бр. 7, 2016.

[17] Мирослав Р. Терзић, Дарко Глишић, Зоран Цветковић, „Обавештајна припрема подручја угроженог елементарним непогодама, техничко-технолошким и другим несрећама и употреба снага Војске Србије”, *Војно дело*, бр. 3, 2019.

[18] <http://www.hidmet.gov.rs>

[19] <https://www.jcerni.rs>

[20] https://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije/kopnena-vojska/recna-flotila

Резиме

Анализом постојећих доктринарних решења генерисани су кључни елементи успешности употребе Речне флотиле током поплава у виду припреме операције, командовања у операцији, сарадње и садејства, извођења неборбених активности и логистичке подршке операције. Међутим, у раду се као један од кључних елемената успеха употребе Речне флотиле у помоћи цивилним властима током поплава истичу решења везана за фазу припреме операције. Дефинисање новог приступа у спровођењу фазе припреме за неборбена дејства је основни циљ овог рада, чија реализација треба да обезбеди ефикасна и делотворна решења приликом планирања, организовања и припреме снага за ангажовање у пружању помоћи цивилним властима током поплава. Сходно томе, овај рад се бави целинама везаним за Речну флотилу (концепт, намена, задаци и организација), ванредном ситуацијом и предлаже мере за унапређење припремне фазе операције као једног од кључних фактора успеха употребе Речне флотиле током поплава.

Предложеним концептом, фаза припреме операције се посматра кроз две временске целине: период приправности и период активирања снага. Мере карактеристичне за период приправности су углавном од превентивног значаја и обухватају спровођење различитих превентивних активности од обуке, израде планова за реаговање у кризним ситуацијама, усавршавања постојећих стандардних оперативних процедура до декларисања снага за неборбене активности. Завршетак периода приправности предвиђа наставак припрема кроз период активирања снага за реаговање. Тренутак преласка из једне подфазе у другу иницира се прикупљеним подацима који недвосмислено указују на потенцијалну опасност или по налогу претпостављене команде.

Такође, у раду су дати предлози за решавање проблема преплитања надлежности у процесу иницирања употребе РФ и непрецизне процедуре за дефинисање и подношење захтева за њено ангажовање од стране цивилних власти. Решења се заснивају на примени одговарајућих конкретних мера у припремној фази, али пре свега на стриктном придржавању линије командовања приликом иницирања снага Речне флотиле за њено ангажовање. На основу резултата истраживања овог рада створени су услови за ефикасно решавање проблема

као што је недостатак времена за квалитетно планирање операција у условима динамичних и сложених промена карактеристичних за ванредне ситуације у случају поплава. Предложени концепт припреме операције може обезбедити потребно време за квалитетно планирање и припрему јединица за ефикасну употребу, пре свега у смислу правилног иницирања снага РФ и њиховог рационалног ангажовања у пружању помоћи цивилним властима током поплава.

Кључне речи: *Речна флотила, ванредна ситуација, поплаве, припрема операције*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodeo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

ФУНКЦИЈЕ ИНТЕРНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ У ВОЈНООРГАНИЗАЦИОНИМ СИСТЕМИМА

Небојша Кљајић*

Достављен: 08. 01. 2022.

Кориговано: 19. 02. и 24. 03. 2022.

Прихваћен: 29. 03. 2022.

Језик рада: Српски

Тип рада: Прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdelo2201060K

Функције интерне комуникације у војноорганизационим системима су мултидисциплинарне, поливалентне и у међусобној спрези. Рад се бави идентификовањем и одређењем најважнијих функција интерне комуникације у војноорганизационим системима. Кроз рад је дат осврт на сваку функцију појединачно и осветљен је њихов значај, уважавајући комплексност и све специфичности војноорганизационих система. Неговање и развијање интерне комуникације у војноорганизационим системима представља стратешки задатак војних руководилаца на свим нивоима командовања и руковођења. Ефикасна интерна комуникација представља драгоцену инвестицију у људске ресурсе и дугорочне пословне резултате. Такође, она представља моћан штит војника против гласина, бројних проблема и дилема. Ефикасна интерна комуникација наоружава све актере у ланцу командовања и руковођења најмоћнијим оружјем, а то су информације и знање. У раду је посебно истакнута и њена онтолошка компонента, јер интерна комуникација мотивише, крепи душу војника и неопходна је супстанца у развијању осећаја дужности и одговорности. Командовати и руководити значи комуницирати. Улагање у интерну комуникацију представља улагање у ефикасно функционисање војноорганизационих система.

Кључне речи: *војноорганизациони системи, интерна комуникација, Војска Србије, мисије Војске Србије, командовање и руковођење*

Увод

Успешне компаније и пословни конгломерати издвајају значајна буџетска средства на креирању комуникационе стратегије као стожера позитивног имиџа, угледа и рејтинга предузећа у екстерној јавности. Међутим, често се забо-

* Универзитет одбране у Београду, Војна академија, Београд, Република Србија, nebojsa81.bg@gmail.com

равља да крунски доказ успеха сваке организације представља она пословна стварност коју конструише „лепота компаније која је у оку њених запослених”. Ефикасна интерна комуникација мера је успеха сваке организације. Интерна комуникација у војноорганизационим системима представља фундаменталну премису и платформу на којој сазревају и стасавају резултати и успеси јединица и установа како у мирнодопским, тако и у ратним условима. „Један од основних процеса којима се стварност конструише/гради јесте комуникација”.¹ Ефикасна интерна комуникација није ефемеран процес, већ перманентно представља један од важних чиниоца процеса доношења правовремених и рационалних одлука. Грешке и шумови у комуникацији у војној организацији се најскупље плаћају и директно утичу на највреднији и необновљив ресурс – људски живот.

У овом раду идентификоваћемо најзначајније функције интерне комуникације и анализираћемо њихову улогу у животу и раду војноорганизационих система, као и значај проактивне улоге војних руководилаца на развијању, примени и евалуацији свих њених слојева. Кроз рад је посебно истакнут значај људског фактора, као и чињеница да припадници војноорганизационих система представљају њен најдрагоценији ресурс. Ефикасна интерна комуникација представља изузетно важан процес у архитектури кохерентних и кохезивних војних колектива и важан стуб ефективног командовања и руковођења, као и успешне реализације свих додељених мисија и задатака Војске Србије.

Одређење појма и функција интерне комуникације у војноорганизационим системима

Интерна комуникација је термин кратке историје, али зато представља феномен дугог постојања. У релевантној стручној литератури² се поред термина *интерна комуникација* проналазе и синтагме *пословна комуникација*, *организациона комуникација*, *комуникација у организацији*, итд. Заједничку нит свих наведених формулација појма интерне комуникације представља чињеница која указује да се она одвија унутар организације међу запосленима и да од њене ефикасности зависи успех како запослених, тако и организације у целини. Као референтни оквир за разумевање интерне комуникације и њеног интердисциплинарног поља проучавања можемо узети дефиницију коју дају Бови и Тил (*Bovee u Thill*) према којој интерна комуникација представља „размену информација и идеја унутар организације”.³

¹ Сњежана Миливојевић, *Медији, идеологија и култура*, Едиција реч, Београд, 2015, стр. 26.

² Џералд Гринберг, Роберт А. Барон, *Понашање у организацијама*, стр. 301.; Стјуарт Табс, *Комуникација*, Клио, Београд, 2013, стр. 54.; Тенк Ралф, Лиз Јоманс, *Откривање односа с јавношћу*, Хрватска удруга за односе са јавношћу, Загреб, 2006, стр. 359., Зорица Томић, *Комуникологија (друго издање)*, Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 72.

³ Сретен Цветковић, *Утицај вредности на однос аутентичног лидерства и интерне комуникације у војно-организацијским системима*, (докторска дисертација), Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, 2018, стр. 81.

Милер извештава да „комуникација у организацији представља проток порука кроз мрежу међузависних односа”.⁴

Гринберг и Барон бележе да је у интерној комуникацији поред размене чињевица и њене информативне улоге, важна и њена функција изградње добрих међуљудских односа и наглашавају да интерна комуникација обухвата и „развијање пријатељстава, као и стварање поверења и прихватања”.⁵ Томић такође истиче значај међуљудских односа у организацији, као и њену кореспонденцију са интерном комуникацијом. С тим у вези, закључује да је „способност да се на здрав начин суочавамо са конфликтима у директној зависности од способности комуницирања и природе веза и односа које успостављамо према другим људима”.⁶

О важним својствима ефикасне интерне комуникације говори и Петровић и наглашава да поред правовременог уочавања проблема и њиховог бржег решавања, ефикасна интерна комуникација доводи до већег ангажовања запослених, већег задовољства послом и мањег изостанка или напуштања радног места.⁷ Изградња и неговање добрих међуљудских односа подразумева да комуникација у организацији буде двосмерна, као и да постоје канали комуникације како би се чуло мишљење, тегобе и проблеми њених запослених. Тенк и Јоманс (*Tench Ralph u Liz Yeomans*) истичу да је стратешка сврха интерне комуникације „брига за изградњу двосмерних односа и поверења са интерним јавностима у циљу побољшања делотворности организације”.⁸ О интегративној функцији као капиталном слоју ефикасне интерне комуникације извештавају Гринберг и Барон и бележе да „савремени научници често описују организациону комуникацију као друштвени лепак који држи све делове организације на окупу”.⁹

Општу дефиницију интерне комуникације у војноорганизационим системима даје Цветковић и наводи да „интерна комуникација у војноорганизационим системима представља комуникацију унутар војне организације, а подразумева комуницирање између руководиоца (команданата, начелника, директора,..) и запослених, као и између самих запослених на свим нивоима у организацији”.¹⁰

Дакле, можемо закључити да „комуникација сама по себи није сврха, већ има за циљ успостављање одређених релација између субјеката комуникацијског процеса. Релације се заснивају на тумачењу и опредељењу према порукама”.¹¹

⁴ Стјуарт Табс, *Комуникација*, Клио, Београд, 2013, стр. 54.

⁵ Џералд Гринберг, Роберт А. Барон, *Понашање у организацијама*, Желнид, Београд, 1998, стр. 304.

⁶ Зорица Томић, *Комуникологија (друго издање)*. Чигоја штампа, Београд, 2003, стр. 72–73.

⁷ Данијела С. Петровић, *Умешност комуницирања*, Клио, Београд, 2019, стр. 217.

⁸ Тенк Ралф, Лиз Јоманс, *Откривање односа с јавношћу*, Хрватска удруга за односе са јавношћу, Загреб, 2006, стр. 359.

⁹ Џералд Гринберг, Роберт А. Барон, *Понашање у организацијама*, оп. цит., стр. 301.

¹⁰ Сретен Цветковић, *Утицај вредности на однос аутентичног лидерства и интерне комуникације у војно-организацијским системима*, (докторска дисертација), оп. цит., стр. 80.

¹¹ Мирослав Митровић, „Стратешка комуникација у функцији националне безбедности”, *Војно дело*, вол. 71, бр. 1, 2019, стр. 46.

Наведена одређења појма интерне комуникације недвосмислено указују на постојање широке лепезе њених функција.

„Према мишљењу Берлогара, многи аутори код дефинисања функција интерне комуникације приступају различито, али су у основи сви сагласни да је функција интерне комуникације у стварању стабилности унутар организације и смањење неизвесности и несигурности код запослених. Берлогар сматра да су кључне четири специфичне функције интерне комуникације у организацијама: „јачање и ширење циљева комуникације, координација активности запослених у организацији, похрањивање надређених са повратним информацијама, социјализација запослених кроз организациону културу”.¹²

Гринберг и Барон извештавају да су најважније функције комуникације у организацијама: усмеравање акција, координирање акција, информисање, као и међуљудска страна организационих односа са тежиштем на друштвеним односима који владају међу људима.¹³

Уважавајући допринос бројних аутора у референтним научним изворима, идентификујемо четири најзначајније функције интерне комуникације у војноорганизационим системима: *информисање, мотивисање, ефикасно командовање и руковођење и изградња ефикасних војних колектива*.

Важно је истаћи, да у свакој комуникацији у војноорганизационим системима етика и моралне вредности војних руководилаца и свих њених припадника заузимају централно место. Нушић у свом уџбенику „*Реторика*” истиче значај етичких вредности код оних који беседе и бележи: „када се у беседништву користи и онај који у себи нема као претходни услов етичку вредност, он злоупотребљава беседништво, а злоупотреба беседништва може нанети велике и недогледне штете и друштву и држави”.¹⁴ Непостојање етике и злоупотреба интерне комуникације у војноорганизационим системима представља најгрубљу грешку и негативно се рефлектује на остварење свих мисија Војске Србије. Такве грешке су недопустиве за војноорганизационе системе.

Интерна комуникација у служби информисања

Сви припадници војноорганизационих система у ланцу командовања и руковођења морају имати правовремене и тачне информације, што је од пресудног значаја како у процесу доношења одлука, тако и у току њихове реализације и евалуације. Правовремене и тачне информације су од изузетног значаја како за војнике, тако и за војне руководиоце у мирнодопским и ратним условима.

¹² Сретен Цветковић, *Утицај вредности на однос аутентичног лидерства и интерне комуникације у војно-организацијским системима*, (докторска дисертација), оп. цит., стр. 84.

¹³ Џералд Гринберг, Роберт А. Барон, *Понашање у организацијама*, оп. цит., стр. 303–304.

¹⁴ Бранислав Нушић, *Реторика*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А.Д., Београд, 1938., стр. 133.

Успех процеса обучавања, тактичких радњи, маршевања, заузимања елементарна гађања оружја и оруђа на ватреном положају, отпочињање и трајање ватрене припреме, наступање јединица, сви видови борбених дејстава, заправо све борбене и неборбене операције и њихови исходи директно зависе од правовремених и тачних информација. Комуникацијом се долази до потребних информација које су неопходне у процесу доношења одлука што је веома значајно за организациону ефикасност. „Систем комуникација директно је везан за процес одлучивања. Сваки појединац одлуку доноси након пријема мањег или већег броја информација преко система комуникација”.¹⁵ Ранђеловић истиче да су основне одлике информације да буде објективна, тачна, потпуна, правовремена и разумљива, односно приказана у облику и обиму који је прихватљив за примаоца.¹⁶

Изузетно је важно да се информисање припадника војноорганизационих система реализује из званичних извора – формалних канала комуникације, чиме се спречавају гласине и дезинформације. Гласине су изузетно деструктивне за све јединице у војноорганизационим системима, посебно у току припреме и извођења борбених дејстава. Гласине могу да утерају страх, изазову панику и у потпуности онеспособе јединице за извођење борбених дејстава. Гласине су веома комплексан феномен и имају веома деструктивне ефекте у слабљењу морала припадника војних колектива. Током историје било је пуно случајева где су гласине биле разорније по борбене војне јединице од дејства бојевог зрна. „Тако је на пример, гласина о штетном утицају антималяричних таблета у Новој Гвинеји узроковала неутрализацију готово 80 посто америчких војника на том подручју, што јапанске снаге никако не би успеле употребом само конвенционалних оружја”.¹⁷

Неизвесност, контрадикторне, двосмислене, закаснеле и непотпуне информације демотивишу припаднике војних јединица и разарају колективе. Хејес (*Lynn Kalani Terumi Hayase*) истиче да „организација која ћути може доживети најгоре исходе јер приморава запослене да шпекулишу”.¹⁸ Сиас (*Patricia M. Sias*) бележи да је „количина и квалитет информација које су запослени добили од руководиоца директно повезана са квалитетом реализације задатака и односа на релацији надређени – потчињени”.¹⁹

Правилно планирана, реализована и на прави начин вреднована интерна информисања на свим нивоима командовања и руковођења омогућавају ергономију времена и у директној су вези са процесом доношења одлука, квалитетом постигнутих резултата и ефикасношћу војноорганизационих система у мирнодопским и ратним условима. Информације морају бити правовремене и тачне, разумљиве и недвосмислене за све припаднике у војноорганизационим си-

¹⁵ Ранко Лојић, *Лидерство*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2019, стр. 310.

¹⁶ Славољуб Ранђеловић, *Ефективно комуницирање*, Војноиздавачки завод, 2009, стр. 40.

¹⁷ Марко Рупчић, „Улога гласина у рату”, *Полемос, Загреб*, вол. X, бр. 19., 2007, стр. 68.

¹⁸ Lynn Kalani Terumi Hayase, *Internal communication in organizations and employee engagement*, University of Nevada, Las Vegas, 2009, pp. 7.

¹⁹ Patricia M. Sias, „Workplace relationship quality and employee information experiences”, *Communication studies*, vol. 56, no. 4., 2005, pp. 380.

стемима. Изузетно је важна анализа и унапређење информативне вредности реченичног исказа војних руководилаца и њој треба посветити посебну пажњу. Културу изражавања и излагачку писменост потребно је перманентно развијати и унапређивати код младих старешина.

Интерна комуникација у служби мотивисања

Када бисмо хипотетички располагали са војном технологијом која представља планетарну авангарду, резултати ове софистициране технике и технологије равни би били дометима „лука и стреле” ако не постоји људство које ће ефикасно експлоатисати њене максималне ефекте. „Разумети шта је то што мотивише људе значи поседовати најмоћније оруђе за рад са људима”.²⁰ Старешине морају познавати своје људство и имати знања да препознају индикаторе који говоре да постоје проблеми. Потчињени не смеју имати страх да изнесу проблеме које имају. Припадници војноорганизационих система морају имати пуно поверење у своје претпостављене, а поверење се гради на темељима искрене и перманентне интерне комуникације. Једна од важних комуникативних компетенција војних руководилаца јесте да буду добри слушаоци проблема и захтева које имају њихови потчињени.

Војни руководиоци често воде војнике кроз изузетно тешке и ризичне ситуације, посебно у борбеним дејствима. Методе подстицања карактеристичне цивилној радној снази – попут обећања о исплати бонуса или она друга негативна крајност – претње отказом, у војноорганизационим системима немају дугорочну ефикасност. Новац не подстиче трупе које у борбеним дејствима можда неће преживати да би их потрошиле, а могућност губитка радног места није велика опасност за некога ко се суочава са могућношћу повреде или смрти. Војноорганизациони системи морају знати да је неопходан другачији приступ. Официр и професор Јован Драгашевић бележи да „више није довољно да војник буде само вешт са наоружањем, већ да се војевање променило и да је војничка професија уплетена у многе науке, па се зато од војника тражи слог удесан и достојанствен како у говору, тако и у писању”.²¹ Саркастични и цинични коментари претпостављених демотивишу припаднике војноорганизационих система и гуше самоиницијативу. Дакле, поред тога шта се каже у смислу садржаја, веома је важно и како се каже. Да би претпостављени мотивисали своје потчињене, неопходно је да и они буду мотивисани и да све што захтевају прво покажу својим личним примером. Рогановић истиче да је „иза сваке поруке старешине неопходно да стоји лични пример као врело и надахнућа и дивљења за сваког ко дух свој беседом напада”.²²

²⁰ Слободан Панић, Марко Д. Андрејић, Витомир Станковић, „Улога интерне комуникације у мотивисању запослених”, *Војно дело*, вол. 67, бр. 5, 2015, стр. 386.

²¹ Јован Драгашевић, *Војничка стилистика*, Државна печатница, Београд, 1871, стр. 4.

²² Божидар М. Рогановић, *Реторика*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001, стр. 162.

Мотивационе беседе писане срцем, људским и стручним квалитетима увек су идентификовале праве вође и имале су снажан ефекат за припаднике војних јединица, поготово пред важне задатке и пресудне битке. У овим беседама, емотивне наглашености у језику стилу и литерално уобличен израз за разлику од сувопарног говора, често могу да убедљивије изразе садржај и мотивишу припаднике војних јединица.

Командири и команданти налазе се у различитим улогама. Потребно је користити различите стилове интерне комуникације и развијати бројне начине коришћења језичке грађе у служби мотивисања припадника војноорганизационих система на свим нивоима командовања и руковођења. Војни руководиоци морају показати емпатију, саслушати, разумети, поштовати и правилно вредновати рад својих запослених. Изградњу поверења ствара искрена и добро осмишљена комуникација између претпостављених и потчињених. Војни руководиоци са посебном пажњом треба да негују и развијају ову функцију интерне комуникације која у значајној мери креира амбијент у којем раде припадници војноорганизационих система и утиче на њихово задовољство, допринос и пословне резултате.

Интерна комуникација у служби ефикасног командовања и руковођења

Ефикасна интерна комуникација омогућава непрекидан процес командовања и руковођења. Командовати и руководити значи комуницирати. Интерна комуникација омогућава да се наређења спроведу у конкретну и делотворну акцију.

У језику командовања треба употребљавати речи једнозначне а не вишезначне. Од правилног разумевања порука зависи и правилно извршавање војних наређења. Свака другачије схваћена нијанса значења може довести до погрешног разумевања поруке и команда тада постаје неупотребљива. Извршилац наређења нема времена да нагађа смисао неког израза или реченице. Да би језик командовања био функционалан, неопходно је да логичко значење речи буде подједнако познато и за пошиљаоца информација и за реципијента. У том смислу је непожељно употребљавати стране речи и изразе непрецизног значења. Такође, логички начин изражавања војних наређења је важан услов да свака наредба буде испуњена, као и строга селекција чињеница по важности. Командири у процесу обучавања не би смели „да претпостављају” да су значења појединих стручних исказа јасна. Сваком стручном исказу у току обуке мора се посветити посебна пажња и његово значење објаснити.²³ Све команде које се издају гласом захтевају правилан изговор и правилно заузет став тела. Правилан став тела као један од слојева невербалне комуникације јако је важан и мора бити усаглашен са правилним изговором команде. Композиција на-

²³ Радомир Животић, Божидар Јововић, *Језик и стил ратне вештине*, Центар високих војних школа ОС „Маршал Тито”, Београд, 1990, стр. 294–303.

редби одређена је суштином а редослед излагања чињеница треба да буде логичан, концизан и разумљив. Употреба скраћеница у командовању треба да помаже економичност изражавања, али је треба свести на разумну меру и бити сигуран да их сви припадници у строју разумеју.

Свака грешка у комуникацији може имати оне најтеже последице а то су губици људских живота. Зато је у војноорганизационим системима потребно у потпуности поштовати дефинисане стандардне оперативне процедуре које су са посебном пажњом креиране како би свима у војној хијерархији биле јасне и недвосмислене.

Ванредне ситуације, а посебно поплаве које су 2014. године задесиле Србију, потврђују колико је значајна улога Војске Србије и свих функција интерне комуникације у служби ефикасне војне организације. Кључ успеха у одбрани од поплава 2014. године било је ефикасно командовање и руковођење засновано на начелима једностарешинства и субординације, обучени и организовани војни колективи које чине мотивисани припадници, као и јасне и недвосмислене стандардне оперативне процедуре и правовремене информације које су биле пресудне у процесу доношења одлука и њиховој реализацији. Овај догађај је само потврдио значај интерне комуникације у служби ефикасног командовања и руковођења.

Интерна комуникација у служби изградње ефикасних војних колектива

Изградња кохерентних и кохезивних војних колектива од посебног је значаја за војноорганизационе системе. Мотивисани, оспособљени и обучени појединци су потребан, али не и довољан услов за стварање ефикасних војних колектива. Касагић и Костић истичу да ефикасан војнички колектив није прост збир успешних појединаца способних да своја знања и вештине удруже ради остваривања заједничких циљева.²⁴ Поред мотивације, знања, вештина и врлина појединаца, осећај колективног духа, припадности јединици и стављање личних интереса у службу задатка јединице одлучујући су фактори који су пресудни у изградњи војних колектива.

Алат без којег се не може у креирању колектива највиших перформанси је планирање, реализација и вредновање ефикасне интерне комуникације. За војноорганизационе системе је недопустиво да војни колективи буду слаби. Војне јединице се спремају за учешће у борбеним дејствима у рату и то довољно говори да оне морају увек бити парадигма највиших вредности и перформанси, са тежњом да се лествица оперативних и функционалних способности перманентно унапређује. Стварање ефикасних војних колектива је непрекидан процес.

---

²⁴ Љубомир Касагић, Петар Костић, *Психологија за војног старешину*, Војна академија КоВ, Београд, 1992, стр. 82.

О значају снаге војног колектива говори и Гаве и саветује командире и команданте: „Ваша јединица треба да буде одиста једна целина и то не механичка већ органска. Ако је она способна једино да прима и механички преноси вашу вољу, као каква пушка која се окида и опалаује услед притиска вашег прста, онда је она увек још само мртва ствар; потребно је да она буде надахнута сопственом радљивошћу и сопственим животом. Спремати се за рат имајући под собом јединицу непокретну, која је навикнута да за рад увек чека потисак са стране, то би било исто толико паметно, као када би се помишљало да се пас у лову замени каквом механичком направом”.²⁵

Војни руководиоци имају задатак да уједине све стручне и људске квалитете са којима њихова јединица располаже а то се постиже на темељима добре хоризонталне и вертикалне комуникације. Јако је важно да у војноорганизационим системима постоје канали комуникације где се разговара о проблемима и тегобама запослених. Такође, то су прилике на којима се добија повратна информација од припадника јединице о томе шта треба унапређивати у животу и раду војног колектива. Унутрашња веза, те невидљиве нити које се временом развијају, једна су од најважнијих одлика војног колектива. „Унутрашње веза не постоји у јединици која је образована од људи сабраних на брзу руку, који се међусобно не познају, и који се не могу један на другог ослонити. Јединица створена овако, на брзу руку, представља једну слабу целину, коју официри са великом муком одржавају, и која нагиње раздруживању, јер сваки у њој мисли само на себе самога”.²⁶ Дакле, стварање успешних војних колектива је процес, захтева и време и перманентну комуникацију.

Делотворна интерна комуникација представља везивно ткиво која омогућава да командире и команданти добро познају своје људство, да сви припадници у војном колективу буду на прави начин вредновани и на формацијским местима где ће бити најпродуктивнији. То је важна градивна материја која чини да војни колектив није прост збир појединаца, већ једна жива, складна и органска целина која има заједничке циљеве, осећај припадности и одговорности. Овај задатак није лак и представља један од најважнијих приоритета војних руководиоца.

Закључак

Војска Србије је институција у коју грађани Србије традиционално имају највеће поверење. Поверење се тешко стиче и лако губи, а одржавање највишег капитала поверења међу својим грађанима и развијање његових даљих потенцијала представља императив. Успешно остваривање додељених мисија и задатака Војске Србије, као институције која представља један од најважнијих стубова нашег друштва, немогуће је без ефикасне интерне комуникације у мирнодопским и ратним условима. Све идентификоване функције интерне комуникације су у служби изградње ефикасних војноорганизационих система. Интерна комуникација у војноор-

²⁵ Андре Гаве, *Вештина командовања*, оп. цит., стр. 55.

²⁶ Андре Гаве, *Вештина командовања*, оп. цит., стр. 131.

ганизационим системима је непрекидан процес и не сме имати паузу и предах, ни ти „празан ход”, јер су деструктивни потенцијали непостојања ефикасне интерне комуникације огромни и недопустиви за војноорганизационе системе.

Широка леза функција интерне комуникације подразумева примену различитих стилова комуникације војних руководиоца. Стили интерне комуникације подразумевају примену различитих начина коришћења језичке грађе која ће показати људскост, стручност, оштрину, толеранцију и још много различитих врлина и компетенција војних руководиоца које су у служби стварања успешних војних колектива. Такође, познавање постојећих стандардних оперативних процедура у процесу доношења одлука и њихова примена је од посебног значаја како би одлуке биле правовремене, тачне и недвосмислене. Посебну пажњу треба посветити развоју и коришћењу свих канала комуникације преко којих се може добити повратна информација од потчињених као драгоцен извор информација за војне руководиоце у служби достизања организационих циљева.

Комуницирање, као важну компетенцију официра 21. века неопходно је наставити изучавати са ученицима у средњим војним школама и кадетима Војне академије. Од посебног је значаја праћење савремене научне мисли на овом пољу и имплементација научних достигнућа у наставне планове и програме војних школа. Стално праћење и изучавање језика и стила наше ратне вештине је важно јер се и језик стално развија и прилагођава савременим војним потребама. Рад на култури изражавања и излагачкој писмености је значајно за унапређење интерне комуникације и свих њених функција. Вредновање резултата интерне комуникације могуће је реализовати прикупљањем података методом анкетирања које би обухватило професионална војна лица свих родова и служби, као и ученике војних школа и кадете Војне академије.

Препознајући значај и све бенефите комуникације у војним организацијама, потребно је са посебном пажњом планирати, неговати и даље унапређивати интерну комуникацију, као стратешку функцију управљања на свим нивоима командовања и руковођења. Уважавајући ову чињеницу, као нужан аксиом свих војноорганизационих система, војни руководиоци морају перманентно радити на даљем развијању и усавршавању комуникационих компетенција, језика и стила ратне вештине, као важан услов стављања свих функција интерне комуникације у службу изградње ефикасних војноорганизационих система.

Литература

[1] Андре Гаве, *Вештина командовања*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1993.

[2] Божидар Јововић, *Српски официри у националној култури*. Војноиздавачки завод, Београд, 1998.

[3] Божидар М. Рогановић, *Реторика*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001.

[4] Бранислав Нушић, *Реторика*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д., Београд, 1938.

- [5] Данијела С. Петровић, *Умешност комуницирања*, Клио, Београд, 2019.
- [6] Зорица Томић, *Комуникологија (друго издање)*. Чигоја штампа, Београд, 2003.
- [7] Јован Драгашевић, *Војничка стилистика*, Државна печатница, Београд, 1871.
- [9] Љубомир Касагић, Петар Костић, *Психологија за војног старешину*, Војна академија КоВ, Београд, 1992.
- [10] Марко Рупчић, „Улога гласина у рату”, *Полемос, Загреб*, вол. X, бр. 19., 2007, стр. 63–72.
- [11] Мирослав Митровић, „Стратешка комуникација у функцији националне безбедности”, *Војно дело*, вол. 71, бр. 1., 2019, стр. 41–54.
- [12] Patricia M. Sias, „Workplace relationship quality and employee information experiences”, *Communication studies*, vol. 56, no. 4., 2005, pp. 375–395.
- [13] Радомир Животић, Божидар Јововић, *Језик и стил ратне вештине*, Центар високих војних школа ОС „Маршал Тито”, Београд, 1990.
- [14] Ранко Лојић, *Лидерство*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2019.
- [15] Славољуб Ранђеловић, *Ефективно комуницирање*, Војноиздавачки завод, 2009.
- [16] Слободан Панић, Марко Д. Андрејић, Витомир Станковић, „Улога интерне комуникације у мотивисању запослених”, *Војно дело*, вол. 67, бр. 5, 2015.
- [17] Сњежана Миливојевић, *Медији, идеологија и култура*, Едиција реч, Београд, 2015.
- [18] Сретен Цветковић, *Утицај вредности на однос аутентичног лидерства и интерне комуникације у војноорганизационим системима (докторска дисертација)*, Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, 2018, стр. 81.
- [19] Самед Каровић, *Командовање и руковођење*, Медија центар „Одбрана”, 2016.
- [20] Стјуарт Табс, *Комуникација*, Клио, Београд, 2013.
- [21] Тенк Ралф, Лиз Јоманс, *Откривање односа с јавношћу*, Хрватска удруга за односе са јавношћу, Загреб, 2006.
- [22] Џералд Гринберг, Роберт А. Барон, *Понашање у организацијама*, Желнид, Београд, 1998.

Резиме

Функције интерне комуникације у војноорганизационим системима су мултидисциплинарне, поливалентне и у међусобној спрези. Рад се бави идентификовањем и одређењем најважнијих функција интерне комуникације у војноорганизационим системима. Кроз рад је дат осврт на сваку функцију појединачно и наглашен је њихов значај, уважавајући комплексност и све специфичности војноорганизационих система. Неговање и развијање интерне комуникације у војноорганизационим системима представља стратешки задатак војних руководилаца на свим нивоима командовања и руковођења. Ефикасна интерна комуникација представља драгоцену инвестицију у људске ресурсе и дугорочне пословне резултате. Такође, она представља моћан штит војника про-

тив гласина, бројних проблема и дилема. Ефикасна интерна комуникација наоружава све актере у ланцу командовања и руковођења најмоћнијим оружјем, а то су информације и знање. У раду је посебно истакнута и њена онтолошка компонента јер интерна комуникација мотивише, крепи душу војника и неопходна је супстанца у развијању осећаја дужности и одговорности. Командовати и руководити значи комуницирати. Улагање у интерну комуникацију представља улагање у ефикасно функционисање војноорганизационих система.

Широк спектар интерних комуникационих функција подразумева примену различитих стилова комуникације војсковођа. Стили интерне комуникације подразумевају употребу различитих начина коришћења језичког материјала који ће показати хуманост, стручност, оштроумност, толеранцију и многе друге различите врлине и способности војсковођа које служе реалности успешних војних организационих система. Такође, познавање постојећих стандардних оперативних процедура у процесу доношења одлука и њихова примена је од посебног значаја како би се обезбедило да одлуке буду благовремене, тачне и недвосмислене.

Потребно је наставити проучавање комуникације са ученицима средњих војних школа и кадетима Војне академије јер је то важна способност официра 21. века. Од великог је значаја наставити праћење савремене научне мисли у овој области и да се сва нова научна достигнућа имплементирају у наставне планове и програме војних школа. Неопходно је стално праћење и проучавање језика и стила наше ратне вештине јер се језик стално развија, прилагођава се савременим војним потребама и усавршава као основно средство изражавања.

Преознајући значај и све предности комуникације у војним организацијама, потребно је са посебном пажњом планирати, неговати и даље унапређивати интерну комуникацију, као функцију стратешког управљања на свим нивоима командовања и руковођења. Уважавајући ову чињеницу, као неопходан аксиом свих војних организационих система, војсковође морају стално радити на даљем развоју комуникационих способности, језика и стила ратних вештина, као важног услова за стављање свих функција интерне комуникације у службу изградње ефикасних војноорганизационих система.

Кључне речи: *војноорганизациони системи, интерна комуникација, Војска Србије, мисије Војске Србије, командовање и руковођење*

© 2022 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

(Публиковано и на веб сајту www.vojnodelo.mod.gov.rs)

1. Обим рукописа радова на српском или енглеском језику треба да буде до 1 (једног) ауторског табака (30.000 карактера рачунајући са размацима), укључујући у то целокупан текст са фуснотама али без списка референци. Обим приказа књига, чланака и скупова може да буде 4.000–6.000 карактера.

2. Рукописе треба писати ћириличним или латиничним писмом, фонтом Times New Roman величине 12, проред Single, са нумерацијом страница у доњем десном углу. Наслов треба што верније да опише садржај чланка и пожељно је коришћење речи прикладних за индексирање и претраживање. Наслов писати великим словима, задебљано (**bold**), величина слова 14. Испод наслова текста стоји име и презиме аутора чланка, величина слова 12.

3. У фусноти која стоји уз име и презиме, аутор наводи назив институције у којој је запослен (или из које долази), њено седиште, и своју електронску адресу. У овој фусноти аутор може да наведе назив пројекта у оквиру којег је реализовано истраживање или да укаже читаоцима ако погледи изнети у чланку одражавају његов лични став, а не институције у којој је запослен (или из које долази).

4. Исти аутор не може да објави два рада у једном броју часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

5. Испод наслова стоји апстракт на српском језику обима 150–200 речи, који треба да јасно прикаже основни проблем, предмет, хипотезе, циљ, метод и резултате истраживања, те крајњи закључак. Испод апстракта аутор прилаже од 5 до 10 кључних речи на српском језику које најбоље описују садржај чланка. Подсећамо да је адекватан избор кључних речи предуслов за исправно индексирање чланка у референтним периодичним публикацијама и базама података.

6. Основни текст и пратеће фусноте треба да буду поравнати у складу са опцијом justify, док поднаслови треба да буду написани избором опције centre.

7. Поднаслови се пишу подебљаним словима, док се под-поднаслови пишу у *Italic*-у; у оба случаја величина слова је 12.

8. Сваки пасус мора бити увучен (1 цм). Латинске, старогрчке и друге не-енглеске речи и изрази у тексту наводе се *Italic*-у (нпр. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis Communautaire*, итд).

9. У тексту морају бити дата пуна имена, никако иницијали. Страно име и презиме треба писати у српској транскрипцији, а приликом првог помињања у тексту навести у загради како она гласе у оригиналу. Изузетно, имена и презимена која потичу из народа који не користе ћирилично или латинично писмо треба навести у латинизованој транскрипцији (нпр. кинеска, јапанска или арапска имена и презимена), док код народа који користе ћирилично писмо.

10. У тексту користити само следећи облик наводника – „ и ”. Када се унутар ових знакова навода налазе и додатни, унутрашњи наводници треба то учинити на следећи начин: 'и'. Фусноте треба писати на дну стране (опција Footnote), а ознаке за фусноте стављати искључиво на крају реченице.

11. Податке о цитираној библиографској јединици треба навести у фуснотама, у складу са следећим правилима:

а) *Монографије*

Пуно име и презиме аутора, наслов монографије (у *italic*-у), назив издавача, место издавања, година издања; стр. уколико се наводи извор на српском језику, односно р. уколико се цитира једна страна извора на енглеском или *pp.* уколико се цитира више страница.

Примери:

Џон Миршајмер, *Трагедија политика великих сила*, Удружење за студије САД У Србији, Београд, 2009, стр. 45.

Vivienne Jabri, *War and the Transformation of Global Politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke and New York, 2007, pp. 59–62.

б) *Чланци у зборницима радова*

Пуно име и презиме аутора, наслов текста (под знацима навода), назив зборника радова (у *italic*-у), издавач, место издања, година издања, стр. (или пп.) од-до. Када се наводи зборник радова на српском језику који је приредила једна особа, иза имена приређивача се у заградама ставља (ур.) или (прир.), а када има више уредника ставља се (урс). Када се наводи зборник радова на енглеском језику који је приредила једна особа, иза њеног имена се ставља (ед.), а када има више уредника ставља се (едс), без тачке.

Примери:

Златко Исаковић, „Међународни положај Македоније”, у: Момир Стојковић (ур.), *Сувремени процеси и односи на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду и Центар за међународне студије Факултета политичких наука, Београд, 1997, стр. 123–124.

Michael Herman, “Ethics and Intelligence After September 2001”, in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (eds), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, p. 180.

с) *Чланци у научним часописима*

Пуно име и презиме аутора, наслов текста (под знацима навода), назив часописа (у *italic*-у), број тома, број издања, стр. (или pp.) од-до.

Примери:

Борис Кривокапић, „Етничке мањине у Финској”, *Међународни проблеми*, вол. Л, бр. 3–4, 1998, стр. 489.

Astrid H.M. Nordin and Dan Oberg, “Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, pp. 402-403.

d) *Чланци у дневним новинама и часописима*

Навести име аутора (или иницијале уколико су само они наведени), наслов чланка под знацима навода, име новине или часописа (у *italic*-у), датум арапским бројевима, број стране.

Пример:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

e) *Навођење докумената*

Навести назив документа (под знацима навода), члан, тачку или став на који се аутор позива, часопис или службено гласило у коме је документ објављен (у *italic*-у), број тома, број издања, место и годину издања.

Примери:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Single European Act", Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2-4.

„Статут Аутономне Покрајине Војводине”, *Службени лист АПВ*, бр. 17/91, 18. јун 1991, стр. 12.

f) *Навођење извора са Интернета*

За извор пронађен на Интернету треба навести тачан датум када му је аутор приступио.

Примери:

"The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe", speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/03/2019.

Guri Rosen, "Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy", ARENA Working Paper, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo, www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2018, p. 3.

Kristof Clerix, "Ilkka Salmi, the EU's spymaster", *Mondial Nieuws*, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2018.

g) *Понављање раније наведених извора*

Када се позивамо на извор који је већ раније навођен у тексту после других извора, обавезно треба ставити име и презиме аутора, наслов извора, затим *op. cit.* и на крају број стране на коју се реферира. Када се поново наводи извор на-

веден у претходној фусноти, користи се *ibid.* – уз назнаку броја стране уколико је нови навод из тог извора.

Примери:

Astrid H.M. Nordin and Dan Oberg, "Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard", *op. cit.*, p. 408.

Ibid., p. 409.

12. Чланак може садржати табеле и друге прилоге (попут географских карата, табела, графикона, и сл.) с тим што је неопходно да се наведе њихов број и пун наслов. Уколико је прилог преузет од неког другог аутора или из неког документа неопходно је или навести извор према правилима цитирања, или добити писану сагласност за објављивање прилога.

13. На крају чланка аутор даје списак коришћене литературе по абecedном редоследу (односно азбучном, за радове на ћирилици) на начин како је то рађено у фуснотама, с тим што прво наводи презиме па затим име аутора.

14. Пожељно је да се у одељку литература налази најмање 20 референци, и то:

– што више референци из научних часописа (домаћих и страних),

– што више референци на неком од светских језика (енглеском, немачком, француском, руском,...), и,

– референце новијег датума, до 5 година старости, треба да чине најмање 2/3 од укупног броја цитиране литературе.

15. Након списка коришћене библиографије аутор даје резиме на енглеском језику обима од 400–600 речи и кључне речи. Молимо ауторе да обрате пажњу на правопис и стил енглеског језика, јер се текстови са резимеима писаним испод академског језичког стандарда енглеског језика, неће прослеђивати на рецензирање.

Посебне обавезе аутора рукописа

16. Аутори гарантују да приложени рукопис представља њихов оригиналан допринос, да није објављен раније и да се не разматра за објављивање у другој публикацији. Аутори такође гарантују да након објављивања у Војном делу, рукопис неће без сагласности уредништва часописа бити објављен у другој публикацији на било ком језику.

17. Аутори гарантују да права трећих лица неће бити повређена и да издавач неће сносити никакву одговорност ако се појаве било какви захтеви за накнаду штете. Аутори носе сву одговорност за садржај приложених рукописа и морају да прибаве дозволу за објављивање података од свих страна укључених у истраживање. Аутори који желе да у рад укључе слике или делове текста који су већ негде објављени, дужни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права и да приликом подношења рада доставе доказе да је таква сагласност дата, или да наведу извор у складу са тачком 14. овог упутства. Материјал за који такви докази није достављени сматраће се оригиналним делом аутора.

18. Аутори гарантују да су све особе које су значајно допринеле садржају рукописа наведене као аутори. Допринос сваког аутора мора се јасно и конкретно навести, као посебна напомена у изјави о ауторству. Аутори се морају придржавати етичких стандарда о научноистраживачком раду, а рукопис не сме да садржи неосноване или незаконите тврдње и да крши права других.

19. У случају да аутори открију важну грешку у свом раду након његовог објављивања, дужни су да одмах о томе обавесте уредника или издавача и да са њима сарађују како би се рад повукао или исправио.

20. Упозоравамо ауторе да се за сваки рукопис проверава да ли је плагијат, односно да ли садржи:

- дословно или готово дословно преузимање или смишљено парафразирање (у циљу прикривања плагијата) делова текстова других аутора без јасног указивања на извор или обележавање копираних фрагмената (на пример, коришћењем наводника);
- копирање једначина, слика или табела из туђих радова без правилног навођења извора или без дозволе аутора или носилаца ауторских права за њихово коришћење.

Ако се установи да је рад који је објављен у часопису *Војно дело* плагијат, од аутора ће се захтевати да упуте писано извињење ауторима изворног рада.

Рукописи за које се установи да садрже плагиране делове биће аутоматски одбијени и ауторима ће бити забрањено да објављују у часопису.

Рукописи који нису усаглашени са наведеним смерницама неће бити узети у поступак рецензирања.

Аутор доставља Редакцији *Војног дела* свој текст путем свог регистрованог налога у апликацији Асистент (Упутство за Асистент 3.1)

Уређивачки одбор

THE RELATIONS BETWEEN RUSSIA AND TURKEY IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL EVENTS*

*Anđelija Đukić**
Dejan Vuletić***
Miloš Milenković*****

Достављен: 09. 02. 2022.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 22. 02. и 03. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 23. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201077D

In the context of international events, the relations between Russia and Turkey remain complex, although they are based on mutual recognition of security and other interests and cooperation that is mutually beneficial. The strained relations between Turkey and the United States, caused by disagreements in Syria and Turkish purchase of the S-400 missile system, have shown Turkey's growing commitment to a more independent foreign policy. Russia is under sanctions due to the annexation of Crimea and is an actor in the crisis over Ukraine due to the NATO threat of expansion to the Russian western borders, which escalated after the Russian recognition of the independence of the People's Republic of Donetsk and Lugansk (Donbas) and launching a "special military operation" in Donbas. In the foreign policy of Russia and Turkey and acting towards the third parties, their conflicting interests and providing direct or indirect support to parties to the conflict, without a direct conflict, are often present, which shapes their specific "competitive cooperation". The engagement of Turkey and Russia in Syria has proven to be effective, both in military operations and in mediating negotiations, which has reduced the influence of the

---

* The paper is the result of work on the scientific research project "Physiognomy of Modern Armed Conflicts", which is conducted on the basis of the Plan of Scientific Research Activities in the Ministry of Defence and the Serbian Armed Forces for 2022.

** Strategic Research Institute, University of Defence in Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia, andjelija.djukic@mod.gov.rs

*** Strategic Research Institute, University of Defence in Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia.

**** Strategic Research Institute, University of Defence in Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia.

United States and NATO in this area. The crisis management model implemented in Syria has not been successful in the Libyan crisis due to the Russian more passive attitude and greater influence of the Western powers and the UN mission. The common engagement in energy and military projects and technology transfer is an indicator of cooperation focused on the industries of strategic importance. The Russian interests in the NATO non-expansion and Turkey in entering the European Union markets can also have a positive effect on the current economic, political and security position of Serbia and the countries of the region.

Key words: Russia, Turkey, competitive cooperation, Serbia, Ukrainian crisis, military-technical cooperation, energy cooperation

Introduction

In the centre of international events in recent months, in addition to the problem with the COVID-19 pandemic, energy crisis and unrest in Kazakhstan, there are the current tensions in Eastern Europe between the United States and allies, on the one hand, and Russia, on the other hand, due to the events related to Ukraine. The unresolved relations between Russia and NATO, primarily the United States, and the possibility of expanding this Alliance to the East by the Ukrainian accession, do not contribute to achieving peace. The deployment of the Russian Forces and military equipment on the border with Ukraine, and also the NATO Forces and equipment near the border with Russia, along with arming the Ukrainian Forces, has contributed to the already tense situation. At the end of February 2022, the crisis escalated with the Russian recognition of the independence of the Donetsk People's Republic (DPR) and the Lugansk People's Republic (LPR), which are located in the Ukrainian territory, and then launching a "special military operation" by the Russian Armed Forces in Ukraine with the aim of "demilitarization and denazification" of this state.

In addition to global powers such as Russia, some regional powers, such as Turkey, have a significant influence on relations and events in international community. In the context of international events, the relations between Russia and Turkey remain a complex issue, although they are based on mutual recognition of security interests and a number of bilateral agreements. Their relations are characterized by the increased economic cooperation and exchange and intensification of military-technical cooperation, and also the support of mutually conflicting forces in the conflict areas of North Africa, Central Asia and the Middle East, where Turkey and Russia are not in a direct conflict. The totality of the relations between Russia and Turkey can be described as "competitive cooperation", whose theoretical foundations were laid in the 1950s. Competitive cooperation theory is a set of principles and contents of decision-making and undertaking actions by participants in a conflict, based on their goals and expected effects, where the effects of undertaken actions

depend on the choice of cooperative or competitive commitment of participants in defining the course and outcome of the current process. This theory has two bases: a) the interdependence of goals and b) the character of undertaken actions. The correlation of goals and actions results in the achieved effects, their positive or negative outcome for parties to the conflict, etc.¹ This type of the relations between Turkey and Russia arose as a result of the expressed interests in the Balkans, the Caucasus, Central Asia, the Middle East and North Africa, which they managed to adjust to each other in most of these regions and find models of economic and political cooperation suitable for fulfilling their individual interests.

Since the dissolution of the USSR, Russia and Turkey have been countries on the coasts of the Black Sea and not land neighbours, but the rich heritage of historical relations and many current ties creates specific interconnectedness and more common points than in the past. The presentation of friendly relations between the two presidents who “do not trust” the West, conceals the complexity of the relations between these two countries, which strive to have a significant influence in international community, in accordance with their national interests. The sustainability of the Turkish-Russian relations relies on two related aspects: the respect for topics that are sensitive to the other partner and the cooperation that achieves mutual benefits.²

In the domain of “hard power”, Turkey is a member of NATO with the Armed Forces that are the second largest in the Alliance, but with occasional deviations from the attitudes and policies of the United States. In the last two decades, the Turkish foreign policy has undergone a great transformation, from Eurasianism, through neo-Ottomanism to the return to Eurasian integration and anti-Western and pro-Russian rhetoric, making it more visible in foreign policy practice.^{3, 4} The turnaround in the Turkish foreign policy was expressed after the failed coup attempt of a part of the Turkish Armed Forces in July 2016 and the Turkish doubts about the role of some US governmental agencies in these events, when Turkish President Recep Tayyip Erdoğan, owing to a timely warning from Russia, managed to leave the residence and Ankara before the coup. On the other hand, Russia is a leading state in the *Collective Security Treaty Organization* (CSTO), which is based on military-security cooperation between the states that were established after the dissolution of the USSR, has a great influence in the *Shanghai Cooperation Organization* and has a respectable military force and nuclear arsenal. In security sector, it is facing the US efforts to limit its influence on international events, prevent the control of nuclear weapons in Europe by the US withdrawal from the agreement on medium-range nuclear forces, and the NATO growing claims to expand the Alliance with Ukraine and Georgia.

---

¹ Morton Deutsch, „Cooperation and Competition”, in: Morton Deutsch, Peter Coleman and Eric Marcus (eds.), *Conflict, interdependence, and justice*, Springer, New York, 2011, p. 25.

² Daria Isachenko, „Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, SWP Research Paper 7, October 2021, p. 15.

³ Srđan M. Perišić, „Geopolitičko ponašanje savremene Turske”. *Vojno delo*, Vol. 70, br.7 2018, pp. 53-64.

⁴ Ayşe Ömür Atmaca and Zerrin Torun, „Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No. 1, 2022, p. 114.

Turkey has greater resources of “soft power” because millions of the Russian tourists go to Turkey for summer vacation, a great number of the Russian students attend the Turkish universities, and the ties of the diaspora, especially the North Caucasus with relatives in Turkey, are noticeable.⁵ For Turkey, however, in addition to energy dependence and significant import of natural gas from Russia, the Russian market is also important, especially due to export of agricultural products, broad engagement in the construction sector of the Russian economy, and new joint engagement in the import of arms and military technology transfer in Turkey. Russia is the greatest market for the Turkish construction companies, which have become famous for their road construction technology, as well as civil engineering facilities in Moscow and Sochi, and the Russian companies are accepted in Turkey due to high-quality construction of large infrastructure facilities such as factories, dams, canals or nuclear power plants.⁶ In the first nine months of 2021, the trade of these countries increased by more than 50% compared to the previous year.⁷ In the Western Balkans (Serbia, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Montenegro and Albania), the influence of Russia, China and Turkey has been growing in recent years, with the constant presence and influence of the European Union and the United States. It is expected that the interests of Russia and Turkey will encourage cooperation in this area, which is important for the countries of the region in economic and security sense.

The relations between Turkey and Russia in Syria and the South Caucasus

Syria. Since 2015, in Syria, and later in Libya and Nagorno-Karabakh, Moscow and Ankara have been actively supporting the opposing warring parties. In Syria, Russia and Iran are the key governmental allies, while the opposition forces have been supported by the United States, the Western powers (Great Britain, France), Turkey, Saudi Arabia and Qatar.⁸ The Russian interests in Syria are to prevent regime change and preserve military bases and military presence, while the Turkish interests are based on opposing the Kurdish separatism. In addition to the relations characterized by their confrontation, especially after shooting down the Russian Su-

---

⁵ Pavel Baev, “Russia and Turkey. Strategic partners and rivals”, *Russie.Nei.Reports/French Institute of International Relations*, No. 35, 2021, pp. 10-11.

⁶ Timor Akhimov, „It is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, *Russian International Affairs Council (RIAC)*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/it-is-time-to-revise-russia-turkey-relations-for-a-more-stable-future/>, 31/01/2022.

⁷ Putin na sastanku sa Erdoganom: Rusija i Turska naučile da pronalaze kompromise, *Sputnik Srbija*, September 29, 2021, <https://rs-lat.sputniknews.com/20210929/odnosi-rusije-i-turske-se-pozitivno-razvijaju-poceo-sastanak-putina-i-erdogana-u-sociju-1130261209.html>, 25/01/2022.

⁸ Due to the direct support of the parties to the conflict, which are also the mediators of great powers, the armed conflict in Syria has all the essential features of “proxy warfare”.

24 aircraft on the Syrian-Turkish border by the Turkish Air Force in November 2015, Russia and Turkey strengthened their bilateral relations and cooperation in Syria in 2016 (after the failed coup in Turkey).⁹

The direct confrontation between the Russian and Turkish Forces, intentional or accidental, has been a threat throughout the Syrian crisis, especially in northwestern Syria in the area of the city of Idlib, which is a stronghold of rebel forces and a refuge for a great number of refugees, and is under siege by the Syrian Army. The tensions in Idlib were intensified by the offensive of the Turkish Forces against the Syrian Army and the intensified strikes of the Russian Air Force against rebel forces. The area of Idlib is still the scene of sporadic clashes, although the 2020 agreement between Russia and Turkey declared it a de-escalation zone in which the Turkish and Russian Forces jointly conduct control along the buffer zone between the conflicting forces. It can be said that the situation in Syria has stabilized since then and that governmental forces keep all major cities under control, although the truce in Idlib seeks to prevent their further penetration and enable the return of a great number of displaced persons from this area. For now, there are no major changes in the peace process because the UN-sponsored negotiations in Geneva were unsuccessful, and later negotiations were opened in Astana (Nur-sultan, Kazakhstan) between the Syrian government and opposition forces, with the participation of Russia, Iran and Turkey. The seventeenth meeting in the negotiations, at the end of 2021, in addition to analyzing the current situation, was based on further establishment of mutual trust, work on a new Syrian constitution, exchange of prisoners, delivery of humanitarian aid and fight against terrorism expressed by the actions of the Islamic State groups and other terrorist organizations.

The cooperation between Moscow and Ankara in Syria is a good basis for both countries to test their political trust and learn to listen to the concerns of the other side, which have so far been largely ignored or pushed off the agenda.¹⁰ The Syrian crisis was a test of the Russian-Turkish partnership, from the pronounced antagonism after shooting down the Russian plane in 2015, to highly cooperative relations in the preparation and implementation of peace processes in Astana, but they cannot be viewed separately from the development of other forms of economic and military relations.¹¹

Nagorno-Karabakh. The situation in the South Caucasus region and the simmering conflict between Armenia and Azerbaijan also affect the complexity of the relations between Russia and Turkey. After the six-week war between Armenia and Azerbaijan in 2020, around the Nagorno-Karabakh region in the territory of Azerbaijan, an unstable truce was reached with the mediation of Russia, which was mo-

---

⁹ Güneş Yıldız, „Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh“, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, No. 22, March 2021, p. 2.

¹⁰ Timur Akhmedov, „It is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future“, gen. quote.

¹¹ The efforts by Russia and Turkey to implement “the Syrian model” of reconciliation in Libya have so far been unsuccessful, as the UN-initiated reconciliation process has received the support of most stakeholders in the country, as well as the United States, France and Italy.

nitored by the Russian and Turkish peacekeeping forces. In that war, Turkey helped Azerbaijan militarily, while Russia, apart from mediating for a peaceful resolution of the conflict, did not actively support Armenia, even though it is a member of the CSTO. The reasons for the Russian partly passive attitude can be found in the pro-Western orientation of the Armenian government, the fact that the disputed Nagorno-Karabakh region is located in Azerbaijan, that Armenia has not officially recognized the self-proclaimed Nagorno-Karabakh Republic (the Republic of Artsakh) and that there was no formal basis for the Russian involvement in the armed conflict, but also in an effort not to provoke interethnic conflicts between Armenians and Azari living in Russia. New conflicts of low intensity during 2021 ended with an agreement mediated by Russia, and at the same time the process of demarcation of these two countries began. The other important event for the region is the Russian mediation in establishing bilateral ties between Turkey and Armenia, which have not had diplomatic relations for three decades. The talks between the Turkish and Armenian delegations began in Moscow in January 2022, and are related to the development of a reconciliation plan and the creation of a favourable climate for establishing diplomatic, social and economic ties, as well as the opening of borders between the two countries. In return, Turkey will mediate and coordinate Azerbaijan's views on Armenia. These acts indicate peace in the South Caucasus region, which suits all parties involved in the conflict, and Russia has regained its influence in the region.

The role of Russia and Turkey in the Ukrainian crisis

After the unrest in Ukraine in 2014 and the overthrow of the pro-Russian authorities, the autonomous province of Crimea declared its accession to Russia, which Turkey condemned, but did not join the European Union's sanctions against Russia. In the same year, the regions around the cities of Lugansk and Donetsk in eastern Ukraine simultaneously refused to further recognize the Ukrainian government and declared independent People's Republics of Donetsk and Lugansk or the Donetsk Basin (Donbas). Peace processes began in Minsk in 2014, but the agreements have not been implemented in practice and sporadic conflicts have not stopped including intensive actions in cyberspace.¹²

In recent months, Ukraine has become a neuralgic point between Russia and NATO, primarily the United States, due to the Western accusations that Russia is preparing an invasion of Ukraine and the Russian demands to limit the expansion of the Alliance. At the beginning of 2022, some NATO members (US, Great Britain, Estonia, Latvia and Lithuania) delivered weapons and military equipment to Ukraine, weighing over a thousand tons and worth about a billion and five hundred million dollars and sent military instructors and a contingent of two thousand US soldiers to

---

¹² Nenad Putnik i Branislav Milosavljević, "Ruske informacione operacije u ukrajinskom oružanom sukobu", *Bezbednost*, Vol. 63, No. 1, 2021, p. 75.

Poland. On the other hand, Russia explained the deployment of military forces near the border with Ukraine and the transfer to Belarus as exercising and performing manoeuvres. At the end of February 2022, Russian President Vladimir Vladimirovich Putin made a decision that Russia recognizes the independence of the DPR and LPR and concludes agreements on friendship, cooperation and mutual assistance. The Western countries, reacting to the decision and agreements, imposed strict sanctions on the DPR, LPR and Russia and continued to arm Ukraine.

In the midst of the Ukrainian crisis, Turkey, due to the good political and economic relations with Russia and Ukraine and its affirmation during that process, wanted to be actively involved in mediation that would lead to a peaceful solution to the crisis, but so far these attempts have failed (as well as the efforts of some leading Western politicians). It should be said that Turkey cultivates strong historical and ethnic ties with the Crimean Tatars and has close relations and developed economic and military cooperation with Ukraine, so it is likely that the armed conflict in Ukraine will have negative consequences for the Turkish economy. Turkey has recently sold the Bayraktar TB2 unmanned combat aerial vehicles to Ukraine and the Ukrainian Armed Forces have already used some of them in Donbas against pro-Russian targets, which the Russian diplomacy has strongly condemned, although this act has not significantly disrupted their relations globally.

The President of Turkey has characterized the recognition of the independence of the DPR and LPR by Russia as “unacceptable”, with criticism of the actions of the Western countries in this crisis, appealing to all interested parties to respect international law.¹³ In the event of an escalation of the crisis and conflict between Russia and NATO, Turkey will certainly want to avoid any military conflict with Russia, but it is also expected to join the NATO partners in condemning the Russian invasion, but not potential sanctions.

Russia and Turkey and the riots in Kazakhstan

Kazakhstan is a country that for almost 30 years, in comparison to the former Soviet Republics, has stood out for the efficiency of its political and security system. However, in several cities, at the beginning of 2022, mass protests and riots broke out in which 225 people died. The official reason for the unrest was the increase in the price of fuel, while the reaction to the crisis of the regime and government and the attempt of coup d'état and change of government can be recognized as the reason. President Kassym - Jomart Tokayev declared a state of emergency in the entire territory and called the CSTO peacekeeping forces to help protect strategic facilities. After a week-long intervention by the CSTO forces with more than two thousand troops, protests ended on January 13 and peacekeepers began withdrawing from Kazakhstan. With this action, the CSTO peacekeeping forces have shown that they

---

¹³ “Turska odbacila poteze Rusije u Ukrajini”, Al Jazeera Balkan, February 22, 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/2/22/turska-odbacila-poteze-rusije-u-ukrajini>, 23/02/2022.

can respond to any threat in the region without conflict and interference in internal affairs of states and that Russia is a guarantee for eliminating security threats in the post-Soviet area. The speed of reaction, and also the departure of peacekeeping forces after the successful operation, have further strengthened the reputation of the CSTO forces and the Russian influence in the region.

The tense situation in Kazakhstan, which coincided with the Ukrainian crisis, caused concern of the Russian leadership over the potential violent change of the government in Kazakhstan and the possibility of the “spillover” of political instability in its territory. Besides preserving stability in the region, the Russian interest in Kazakhstan is also the protection of the Baikonur closed city and Cosmodrome, which will be under the Russian administration until 2050. At the level of foreign ministers, Russia and Turkey, at the beginning of January 2022, supported the efforts of the leadership of Kazakhstan to restore the constitutional order, where the activities of the CSTO peacekeeping forces were presented, which Turkey did not dispute. The Organization of Turkic States (Turkey, Kazakhstan, Azerbaijan and Kyrgyzstan and potential members Uzbekistan and Turkmenistan) have also expressed readiness to provide the necessary support to the administration and people of Kazakhstan in overcoming the crisis and in operations against terrorists, radicals and extremists aimed at disrupting the country's constitutional order.

Energy and military-technical cooperation between Russia and Turkey

The energy crisis in Europe, which occurred at the end of 2021, has reflected on the deterioration of the Russian economic and political relations with the Western European countries. Namely, the West accused Russia of using gas supplies for political purpose, even though it is under sanctions. The Turkish economy is also heavily dependent on the Russian natural gas. Thus, during 2020, it imported 33.6 billion of the total of 48.1 billion cubic metres of consumed gas from Russia. The sensitivity of the Turkish industry to the import of energy was shown during January 2022, when due to a technical malfunction on gas pipeline, the supply from Iran was interrupted, which caused the interruption of the production of a part of the industry.¹⁴ Due to the increase in gas supplies and the importance of the Turkish hubs in gas network, the TurkStream Gas Pipeline was built from Russia to Turkey at the bottom of the Black Sea, and was officially put into operation in January 2020. The pipeline has two branches, one supplies Turkey, and the other passes through Bulgaria, Serbia and Hungary (*the Balkan Stream*) and further through Slovakia to Austria. From 2020, the hubs in Greece and North Macedonia have been connected to the gas pipeline, and from October 2021 in Croatia, as well. While cooperating on the pipeline, the Turkish

¹⁴ Gulsen Solaker, „Erdoğan kao posrednik između Rusije i Ukrajine”, Deutsche welle Serbian, February 3, 2022, <https://www.dw.com/sr/erdogan-kao-posrednik-izme%C4%91u-rusije-i-ukrajine/a-60641535>, 04/02/2022.

leadership is working to diversify its energy sources in order to reduce its dependence on Russia. Turkey is trying to provide a part of its energy by a programme of nuclear power plants, so that the Russian nuclear conglomerate “Rosatom” is building the first Turkish nuclear power plant “Akkuyu” in southern Turkey, which is expected to start operating with a reactor in 2023, and at full capacity in 2026.

In addition to energy cooperation, Russia and Turkey are intensifying cooperation in the field of defence. The contracting and delivery of the Russian S-400 missile systems to Turkey have influenced loyalty review and the collapse of the Turkish position in NATO. After 2017 and contracting the purchase of the S-400 missile system from Russia, Turkey was exposed to strong pressures and threats of the US sanctions, demanding to give up the purchase and equip it with the Patriot system or some similar system from the Alliance’s arsenal. However, the Russian system was delivered in 2019. The Turkish defence industry representatives believe that the mentioned agreement is favourable, not only because of the lower purchase price and the corresponding performance of the Russian system, but also because of obtaining permits for full control over the management and use of the system, potential technology transfer and possibility of joint production.

Due to the US assessments that the S-400 system is not compatible with the NATO equipment and endangers its security, and also due to the strained US sanctions imposed on Russia after the annexation of Crimea, Turkey was denied the already agreed and partially paid delivery of 100 US multi-role fifth generation fighter jets F-35 (stealth technology) and was excluded from the complete programme of their production, contracted in 2007. At the end of 2020, sanctions were imposed on the Turkish military industry, which caused a slowdown in its development due to the impossibility of procuring components and using technology from the NATO countries. In October 2021, Turkey asked the United States to reimburse \$1.4 billion invested in the F-35 programme by the delivery of 40 F-16 planes and 80 kits for the modernization of the existing aircraft of the same type. Such Turkish request has little chance of success, having in mind new negotiations on the purchase of a modernized series of the S-400 system from Russia. The purchase of the S-400 system can be considered a consequence of the long-standing refusal of the United States to meet the Turkish requests for anti-aircraft missile systems in previous periods, as well as the strained relations between the two countries after the coup attempt in July 2016 by a part of the Turkish Armed Forces and the Turkish suspicions that the US governmental agencies played a role in these events. Moreover, the relations between Turkey and the US have been influenced by the US cooperation with the Kurdish militia in Syria, namely an opponent of the Turkish Forces. Turkey has celebrated the first delivery of the S-400 system as the “liberation from the West” and the confirmation of its sovereignty and independent decision-making on its security. Therefore some analysts and state officials believe that the Turkish procurement of the S-400 system has been exclusively politically motivated and used as a tool of foreign policy.¹⁵

---

¹⁵ Nobuhide M. Matsumoto, „Overcoming Systematic Punishments: A Neoclassical Realist Approach to the US-Turkey Relations After the S-400 Crisis”, *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Vol. 2, No. 1, 2021, p. 8.

The Turkish striving for autonomy, despite disagreements with the European Union and the United States, has not led to its complete institutional separation from the Western-led international order, as it remains the NATO member and has the customs alliance with the European Union.¹⁶ The imposed US sanctions open the need for Turkey to intensify military-technical cooperation with other countries, and also to rely on its weapons production. If an agreement is not reached with the United States on the purchase and modernization of F-16 planes, and bearing in mind the inadequate technical condition of the Turkish Air Force, Turkey will probably consider the possibility of buying the Russian Su-34, Su-35 and Su-57 aircraft.¹⁷ In addition, and given the enviable level of the development of the military industry, Turkey is trying to build its fifth generation fighter called TAI TF-X, which will be a twin-engine stealth fighter and thus replace obsolete aircraft. Although it is far from the finished product, according to President Erdogan, it is expected that the fighter will be shown in 2023, and that it will be put into operational use in 2029. Russia, through its "Federal Service for Military-Technical Cooperation", has expressed readiness to join this project, and interstate negotiations are being carried out between Turkey and Russia, whose successful epilogue would probably contribute to the Turkish further distance from NATO.

The Russian and Turkish influences on Serbia and the countries of the region

The geopolitical situation in the Western Balkans in recent years has been marked by strengthening of the influence of Russia, China and Turkey, with the constant influence of the United States, despite the commitment of the countries of this region to join the European Union. The Turkish political goals in the Balkans are related to the areas inhabited by Bosniaks and Albanians, who see their prosperity in strengthening the Turkish regional power and influence. In economic sense, the Turkish investment expansion has been present in the Balkans in recent years, primarily in Serbia, Bosnia and Herzegovina and Montenegro (especially after the NATO accession in 2017 and strained relations with Russia). Turkey has significant investment in infrastructure, tourism, banking, media, industry and energy industry in the Balkans. In addition to the increase in economic exchange with the Balkan countries, the Turkish interest is also to create opportunities to enter the European Union market through the Balkan countries.

Russia has economic interests in the Balkans, and also an interest in NATO not expanding to non-member countries (Bosnia and Herzegovina and Serbia), which is a new Russian interest and foreign policy framework for the presence in Southeast

---

¹⁶ Mustafa Kutlay and Ziya Öniş. „Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?“ *International Affairs*, Vol. 97, No. 4, 2021, p. 1103.

¹⁷ Aaron Stein, „Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis“, Foreign Policy Research Institute, Eurasia program, Philadelphia, January 2022, p. 15.

Europe.¹⁸ After the European Union imposed sanctions on Russia (due to the annexation of Crimea), Serbia has increased the export of agricultural products to Russia, but not to the expected extent. The military-technical cooperation of Russia with the Balkan countries is small, except with Serbia, with which it has been improved through equipping the Serbian Armed Forces with combat systems and joint exercises of the military units of Serbia, Russia and Belarus.¹⁹

Russia and Turkey have supported the Serbian "Open Balkan" initiative, coordinated by Serbia, North Macedonia and Albania, with an open invitation to Montenegro, Bosnia and Herzegovina and the interim institutions in Priština. The initiative refers to the facilitated movement of people, goods, capital and services among the signatory countries. Furthermore, Russia and Turkey support the military neutrality of Serbia, which is present in the CSTO as an observer (its membership is impossible due to the accession to the European Union) and cooperates with NATO through membership in the "Partnership for Peace" programme. The military neutrality of Serbia enables military and technical cooperation and equipping the Armed Forces with weapons and military equipment from the NATO and CSTO member states, as well as from the third countries.

The unresolved status of the southern Serbian province of Kosovo and Metohija has a negative impact on the regional security. The relations between Turkey and Russia have not changed on this issue - from the non-recognition of "the Republic of Kosovo" by Russia, to the earlier recognition by Turkey, and also somewhat reduced lobbying for new recognition in the world. The political and security situation in Bosnia and Herzegovina is unstable, but armed conflicts between entities are unlikely. The adoption of the law against the denial of genocide in Srebrenica by the UN High Representative, using his discretionary rights (Bonn powers), as well as the transfer of certain rights from the jurisdiction of the Republika Srpska to the state of Bosnia and Herzegovina, has led to the confrontation of the Republika Srpska's representatives with state authorities and their withdrawal from the state power. Thus, the work of the state bodies of Bosnia and Herzegovina has been blocked and a crisis that endangers the fundamental principles of the Dayton Accords has been provoked. Russia has denied the Western decision to appoint Christian Schmidt as High Representative, although the UN Security Council has not confirmed his mandate. Russia and Turkey support the integrity of Bosnia and Herzegovina and have confirmed their mutual commitment to the resumption of internal political dialogue on a firm basis of the Dayton principles and in the interest of all entities, with an agreement to continue the constructive cooperation on these issues.

The interests of Russia and Turkey in the Western Balkans were expressed during the construction of the Balkan gas stream that connects Russia and Turkey across the Black Sea and continues through Bulgaria, Serbia, Hungary and Croatia, with the goal of providing gas to the Central and Eastern European countries, bypassing Ukraine.

---

¹⁸ Ekaterina Entina and Alexander Pivovarenko, „Russia's Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Croatian Political Science Review*, Vol. 56, No. 3-4, 2019, p. 181.

¹⁹ Константин К. Худолей и Евгений А. Колосков, „Политика России на Балканах: современное состояние и перспективы”, *Мировая экономика и международные отношения*, Том 65, число 1, 2021. <https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2021/1-t-65>. p. 92.

The expansion of the gas pipeline to the Republika Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina is also planned. This project has avoided the disputes of the European Commission, which were relevant for giving up the previously planned *South Stream* in 2014, when damage was done to the Balkan states. Within the infrastructure development in the Western Balkans, the construction of the Belgrade-Bijeljina-Sarajevo and the Belgrade-Užice-Sarajevo highway is planned. Funds have been provided for the financing of the mentioned projects in Serbia, and the financing of the construction in the territory of Bosnia and Herzegovina has not been completely resolved, with the expected assistance from both Turkey and Russia.

The development of the good relations between Serbia and Russia was confirmed by the visit of the President of Serbia to Russia, at the end of November 2021, when assistance was provided to Serbia to avoid the energy crisis present in the European countries. The good bilateral relations with Turkey were confirmed with the opening of Consulate General of Turkey in Novi Pazar in September 2021, and the meeting of the Presidents of Turkey and Serbia in January 2022, when several documents on improving bilateral cooperation were signed at governmental level.

Conclusion

In recent years, the relations between Turkey and Russia have been improved, so that Turkey has become closer in some fields to its traditional and long-standing adversary than its Western allies (the United States, European Union and NATO). This turnaround in the Turkish foreign policy followed the failed coup in 2016 and is a reflection of the aspiration for more independent foreign policy and the accomplishment of its interests. The strained relations between Turkey and the United States have been deepened due to the disrespect of the Turkish national interests by traditional allies, manifested in the Syrian crisis through the US support to separatist Kurdish Forces and refusal to sell it any effective missile system. Although Turkey is still a member of NATO, its changed relations with the United States mean that Turkey is also the Russian defence shield against the Alliance.

The “competitive cooperation” between Russia and Turkey, which has proved successful in establishing and controlling the ceasefire and starting the negotiation process in Syria even after the Armenian-Azerbaijani war, has so far not proved effective in Libya, where most influential military commanders have supported the UN-led negotiation process. The failure of the mission and the mutual accusations of Turkey and Russia over the military presence have not significantly affected the resolution of other strategic issues, which has confirmed the thesis of mutual respect for security issues of the other side and avoiding a direct conflict, while finding the most useful joint engagement. The improvement of the relations between Turkey and Russia includes the development of economic and trade relations, the construction of infrastructure facilities, such as the *TurkStream* gas pipeline and the first nuclear power plant in Turkey, all the way to the purchase of the S-400 defence system. Thus, the cooperation is focused on strategic industries and long-term interdependencies.

Although these relations do not represent the alliance of two countries, their rapprochement is noticeable, despite different visions, which are even contradictory, and sometimes conflicting. The escalation of the Ukrainian crisis and the Russian military intervention have been condemned by the Turkish leadership, but Turkey, as expected, has not joined the sanctions of the Western states against Russia.

As in other regions, the interests of Russia and Turkey in the Western Balkans are not harmonized because Turkey, due to its NATO membership, has wider space for economic investment and economic exchange with the European Union, while for Russia such space is narrow. The Russian interest is to limit the NATO space to an extent through the neutrality of Serbia and Bosnia and Herzegovina, using economic, political and military-technical cooperation with Serbia. It should be expected that the interests of Russia and Turkey in the Western Balkans, and based on experiences and achieved cooperation in conditions of different interests in other regions, will have a positive impact on the political, security and economic situation in this region, as well.

Literature

[1] Aaron Stein, „Turkey's response to the Russia-Ukraine crisis”, Foreign Policy Research Institute, Eurasia program, Philadelphia, January 2022. pp. 1-21.

[2] Ayşe Ömür Atmaca and Zerrin Torun, „Geopolitical Visions in Turkish Foreign Policy”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 24, No.1, 2022, pp. 114-137.

[3] Gulsen Solaker, „Erdogan kao posrednik između Rusije i Ukrajine”, *Deutsche welle Serbian*, 03. Februar 2022, <https://www.dw.com/sr/erdogan-kao-posrednik-izme%C4%91u-rusije-i-ukrajine/a-60641535>, 04/02/2022.

[4] Güney Yıldız, „Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, No. 22, March 2021, pp. 1-4.

[5] Daria Isachenko, „Turkey and Russia: the logic of conflictual cooperation”, German Institute for International and Security Affairs, Berlin, SWP Research Paper 7, October 2021, pp. 1-30.

[6] Ekaterina Entina and Alexander Pivovarenko, „Russia's Foreign Policy Evolution in the New Balkan Landscape”, *Croatian Political Science Review*, Vol. 56, No. 3-4, 2019, pp. 179-199.

[7] Константин К. Худoley и Евгений А. Колосков, „Политика России на Балканах: современное состояние и перспективы”, *Мировая экономика и международные отношения*, Том 65, число 1, 2021, стр. 90-99.

<https://www.imemo.ru/en/publications/periodical/meimo/archive/2021/1-t-65>

[8] Morton Deutsch, „Cooperation and Competition”, in: Morton Deutsch, Peter Coleman and Eric Marcus (eds.), *Conflict, interdependence, and justice*, Springer, New York, 2011, pp. 23-40.

[9] Mustafa Kutlay and Ziya Öniş. „Turkish foreign policy in a post-western order: strategic autonomy or new forms of dependence?” *International Affairs*, Vol. 97, No. 4, 2021, pp. 1085-1104.

[10] Ненад Путник и Бранислав Милосављевић, „Руске информационе операције у украјинском оружаном сукобу”, *Безбедност*, вол. 63, бр. 1, 2021, стр. 62-81.

[11] Nobuhide M. Matsumoto, „Overcoming Systematic Punishments: A Neoclassical Realist Approach to the US-Turkey Relations After the S-400 Crisis”, *Journal of Rising Powers and Global Governance*, Vol. 2, No. 1, 2021, pp. 7-27.

[12] Pavel Baev, "Russia and Turkey. Strategic partners and rivals", *Russie. Nei. Reports/French Institute of International Relations*, No. 35, 2021, pp. 1-27.

[13] „Putin na sastanku sa Erdoganom: Rusija i Turska naučile da pronalaze kompromise”, *Sputnik Srbija*, 29. septembar 2022, <https://rs-lat.sputniknews.com/20210929/odnosi-rusije-i-turske-se-pozitivno-razvijaju-poceo-sastanak-putina-i-erdogana-u-sociju-1130261209.html>, 25/01/2022.

[14] Srđan M. Perišić, "Geopolitičko ponašanje savremene Turske". *Vojno delo*, Vol. 70, br. 7, 2018, str. 53-64.

[15] Timor Akhimov, „It Is Time to Revise Russia-Turkey Relations for a Stable Future”, *Russian International Affairs Council (RIAC)*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/it-is-time-to-revise-russia-turkey-relations-for-a-more-stable-future/>, 31/01/2022.

[16] „Turska odbacila poteze Rusije u Ukrajini”, *Al Jazeera Balkan*, 22. februar 2022, <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2022/2/22/turska-odbacila-poteze-rusije-u-ukrajini>, 23/02/2022.

Summary

In international events in recent months, in addition to the problem with the COVID-19 pandemic, energy crisis and unrest in Kazakhstan, there are the current tensions due to the events related to Ukraine and the NATO expansion to the East, as well as the simmering conflicts in Syria and Libya. In the context of these events, the relations between Russia and Turkey remain complex, although based on mutual recognition of security and other interests and cooperation for mutual benefit, with efforts to accomplish a significant influence in international community in accordance with their national interests. Their relations are characterized as “the competitive cooperation” of participants in the conflict, in accordance with their overall interests and goals, which they use to undertake concrete actions to achieve the expected effects. The strained relations between Turkey and the United States, as a result of the failed coup in Turkey, the disagreement in Syria and the US refusal to provide Turkey with missile systems, have culminated in the Turkish purchase of the Russian S-400 missile system. In return, the United States has imposed sanctions on the Turkish military industry and terminated the agreement on cooperation in the programme of the production of the F-35 fighters. In this way, Turkey has shown a growing commitment to a more independent foreign policy and faster development of its military industry, as well as the openness to the transfer of the Russian military technology. Russia is under sanctions due to the annexation of Crimea and is an actor in the crisis over Ukraine due to the NATO threat of expansion to the Russian western borders, which escalated after the Russian recognition of the independence of the People’s Republics of Donetsk and Lugansk (Donbas) and launching a “special military operation” in the territory of Donbas.

January riots in Kazakhstan, assessed as an attempt to forcibly change the government, were stopped by the intervention and one-week action of the CSTO peace-keeping forces, which have shown that they can respond to any threat in the region without interfering in internal affairs and that Russia is a guarantee of eliminating security threats in the post-Soviet space. Turkey and other member states of the Organization of Turkic States have supported the current state administration and the people of Kazakhstan and have not disputed the mission of the CSTO forces.

In the foreign policy of Russia and Turkey and acting towards the third parties, their conflicting interests and providing direct or indirect support to parties to the conflict, without a direct conflict, are often present, which shapes their specific “competitive cooperation”. The success of Russia and Turkey in the negotiations on the demarcation of Armenia and Azerbaijan is important, as well as the consolidation of the decades-long strained relations between Turkey and Armenia. The engagement of Turkey and Russia in Syria has proven to be effective, both in military operations and in mediating negotiations, which has reduced the influence of the United States and NATO in this area. The crisis management model implemented in Syria has not been successful in the Libyan crisis due to the Russian more passive attitude and greater influence of the Western powers and the UN mission. The failure of the mission and mutual accusations about the military presence in Libya have not significantly affected the resolution of their other strategic issues. The common engagement in energy and military projects and technology transfer is an indicator of cooperation focused on the industries of strategic importance. Although these relations do not represent the alliance of the two countries, their rapprochement is noticeable, despite different views on international relations.

The geopolitical situation in the Western Balkans in recent years has been marked by strengthening of the influence of Russia, China and Turkey, with the constant influence of the United States, despite the commitment of the countries of this region to join the European Union. Russia and Turkey support the military neutrality of Serbia and the “Open Balkan” initiative. The Russian interests aimed at preventing the NATO expansion into Serbia and Bosnia and Herzegovina and the Turkish efforts to enter the European Union markets through the Balkan states and their political and economic engagement have a positive effect on the current economic, political and security position of Serbia and the regional countries.

Key words: Russia, Turkey, competitive cooperation, Serbia, Ukrainian crisis, military-technical cooperation, energy cooperation

© 2022 The Authors. Published by *Vojno delo* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

THE MANIPULATION OF RELIGIOUS FEELINGS AS A DETERMINANT OF SOCIAL CONFLICTS – A CASE STUDY OF NIGERIA

Nemanja Stevanović*

Достављен: 10. 11. 2021.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 19. 12. 2021. и 07. 02. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 07. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201092S

Historically viewed, religion has had a role to overcome social conflicts and promote peace among opposing parties. However, it has often known to transform into the role of a direct or indirect cause of some form of violence. Therefore, the subject of the research in this paper is the correlation of social conflicts and religious determinants as their causes, among which the manipulation of religious feelings has a special place. The central topic of the paper is the manipulation of religious feelings, i.e. the methods and techniques used by these subjects to recruit new soldiers of religiosity, with the ultimate goal of gaining supremacy by force over the opposing party, in this case religion. Accordingly, such relations have been analysed in the Federal Republic of Nigeria, where, in addition to Christianity and Islam, as two dominant religions, there are several other local religions that together, for decades, have been in an open conflict for supremacy. In this regard, the consideration of the historical context of this type of conflict in Nigeria should indicate the main motives in its background, goals to be achieved in this manner, as well as answers to the question of whether believers, who, according to the postulates of both religions, should always be on the path of peace, in fact are abused through individual or systemic manipulation.

Key words: *social conflicts, religious conflicts, religion, manipulation, Nigeria*

Introduction

Social conflicts, which in some countries can be of such an intensity and consequences that they pose the greatest threat to national security, arise as a result of many factors including political, economic, social, ethnic and religious ones as

---

* Faculty of Security Studies, University of Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia, nemanjastevanovic04@gmail.com

the most important. Even today, after centuries in which the role of religion in society has varied from crucial to marginal, in an epoch obviously marked by the domination of IT, many societies use the theological thought for the establishment of a new value system. In such situations, in order to express their religiosity and prove their affiliation with a particular religious community, some members of society practice extremism as a means to most effectively send the desired message. The moment the use of violence becomes the main way of communication within some society, the natural response of other actors in such a community is a backlash, which often involves the same or similar methods. Moreover, the repressive state apparatus can be activated in such situations, if necessary and justified, in order to protect the vital state values and the lives and health of its citizens. Such a situation leads to socio-political instability, and any further and the smallest incident can contribute to complete intra-social unrest.

When it comes to religious groups, or individuals who, motivated by religious factors, undertake acts of violence in order to send their message or accomplish a personal or general goal, the problem is that such acts generally mobilize all or most members of the same religious community, so they easily transform into long-lasting, armed and mass riots. Such an ability - to mobilize mass groups in a relatively short time - is what puts religiously motivated destructive groups in a position to be abused for achieving a certain political or other goal, using an abnormal amount of violence. Such abuse, which can be carried out by various actors, from internal authorities to foreign interest groups or individuals, can also be conducted in several ways including manipulating the feelings of believers themselves as the most dangerous one, both in terms of conflict intensity and consequences. Knowing that skillful manipulation of emotions shows the potential to create the most loyal soldiers of religiosity, those subjects who see in a society an opportunity to achieve personal or state political aspirations consciously use this fact to put the acquired affection of a particular religious group in the service of their struggle.

Today, almost thirty years after the end of the Cold War, while African countries are constantly in the process of democratization, despite all expectations, in many parts of the world there is a growing trend of religious extremism, more precisely social conflicts, based on some religious motive. Since there are many examples in which the issue of religion, as a consequence of its politicization, appears in the role of a cause of social conflicts, the very decision to consider certain methods of manipulation of this kind on a specific example is a logical solution.

Religious conflicts

By a simple view of historical context, security challenges, risks and threats which the modern world faces, have been so diverse that they are difficult to even recognize, not to mention, to develop effective preventive mechanisms. The rapid development of information and communications systems, as a specific feature of the 21st century, has further affected the development of new possible forms of endangering the vital values of state and society, but without eliminating those that previously posed security challenges. Among them, having in mind intensity and consequences, conflicts in the

name of religion have been characteristic, which, inter alia, Samuel Huntington recognized as future conflicts in the post-Cold War period. Today, twenty years after Huntington's thesis that conflicts between civilizations will occupy the battlefield, and that the greatest threat to humanity is Islamist extremism, his words are confirmed, especially if ubiquitous examples of terrorist acts motivated by radical Islamist attitudes are taken into account. However, far from the fact that conflicts caused by religious motives are an authentic feature nowadays, on the contrary, they represent a phenomenon that is as old as religion itself, and due to its characteristics, they have been the subject of many papers. According to some authors, religion has always been used to mobilize believers, counting on the fact that it could be a way to establish enormous mass groups that are further trained to use absolutely all available means to accomplish certain goals, in most cases political ones.¹ An additional danger, at least when it comes to parties to the conflict who have been recruited in the above-mentioned manner and who have been by constant manipulation indoctrinated with the idea of endangering religious community and their role as soldiers of religiosity to save it, is, Pascal says, that "people never do evil as completely and joyfully as when they do it out of religious conviction".² Emile Durkheim is also in the direction of understanding the destructive potential of religion, i.e. the wrong perception of religiosity, who believes that religion should be considered exclusively as a social phenomenon, i.e. that it does not have any metaphysical features.³ For Durkheim, society is the objective reality of what we call God in monotheistic religions, and, as he states, since religion has no ontological and cognitive basis, it very easily opens the way to extreme relativism, which causes some polarization within a society.⁴ Polarization of society is a factor that increases the tendency of some community to resolve its antagonisms through some of many forms of conflict. In contrast, the idea that fanatic blindness to a self-established belief system, in this case of a religious character, is at the root of a conflict is categorically rejected by Hannah Arendt, who summarises her views in the term – the banality of evil. Using this syntagm, Arendt advocates that the greatest evils in history were not committed by fanatics and sociopaths, but by ordinary people, who unconditionally accepted the state interpretation that the actions in which they participate are completely normal.⁵ The truth is, at least when it comes to religiously motivated conflicts, somewhere in the middle. Namely, most of the evil caused by these motives has been committed by religious fanatics, believing that they have been doing the right thing, but at the same time, their crimes have been a consequence of their state or some other political entity interpreting it as the only right way to achieve a goal.

¹ Dragan Simeunović, *Političko nasilje*, Radnička štampa, Beograd, 2009, p. 198.

² Blez Paskal, *Misli*, BIGZ, Beograd, 1991, p. 41.

³ Emil Dirkem, *Elementarni oblici religijskog života*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2008, p. 112.

⁴ Muamer Halilović, *Kritički osvrt na Dirkemov redukcioniistički pogled na religiju*, *Kom: časopis za religijske nauke*, vol. 4, br. 2, 2015, p. 59.

⁵ Hana Arent, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd, 1999, p. 16.

Religious wars or wars motivated by factors that include a religious issue, were a dominant feature in certain epochs in the past. This situation lasted until the end of the 17th century, when they were replaced by wars that were fought for national and ideological reasons.⁶ However, a few centuries later, at the end of the 20th and the beginning of the 21st century, a new transformation took place under the influence of some factors, so today the world is again facing the risk of extreme and mass conflicts in the name of religion.⁷ Among the authors who analyse the role of religion in the 21st century, there is a consensus on the factors that contributed to this transition and which re-launched religious relations on the main stage of the world events. One of them is Milovan Subotić, who states that the return of religion to the epicentre of the world events is a consequence of the following factors: 1) strengthening fundamentalist tendencies in world religions; 2) the role of Christian churches in the radical changes that took place in some Central and Eastern countries (primarily in Poland), 3) the rise of ecumenical processes in the world during 1980s.⁸

On the basis of historical data, as one of the most common reasons for a conflict between some religious groups, the aspiration for better economic and social status is recognized. That is, it can be seen that some groups of this character were abused for the mentioned reasons in order to achieve goals that were of an economic and social character.⁹ History teaches us that conflicts in the name of religion can arise on the basis of many factors, but, above all, it is important to point out that they primarily develop in multinational, highly conflicted and developing societies. In general, in theory, the main causes of religious conflicts are:

– *“deep social crises* (breakdown of value system, anomie, social despair and hopelessness of the greatest part of population);

– *politicization of religion and manipulation of religious emotions* (by the clergy, when the clerical wing within a religious institution forms political parties or movements with political goals; or by state and political entities either in terms of imposing certain political beliefs or arbitrating on religious issues);

– *permeation of religious and national complex* (combination of nationalism, national chauvinism and religious fanaticism, as a consequence of a real or apparent coalition of religious and nationalist ethno-elite in order to gain power or high political positions in a country);

– *the existence of an undemocratic, authoritarian and totalitarian political regime and system of government that creates inequality in the social position of members of some religions, denominations and confessions”*.¹⁰

---

⁶ David McCrone, *The Sociology of Nationalism*. Routledge, London, 1998, p. 22.

⁷ Marko Krstić, *Verski fundiran terorizam – religija kao inicijator nasilja*, *Vojno delo*, vol. 69, br. 5, 2017, p. 420.

⁸ Milovan Subotić, *Religija i rat – povratak otpisanog?* *Međunarodni problemi*, vol. 71, br. 4, 2019, p. 483.

⁹ Jan Willem Honing, „New Conflicts: Risks and Challenges”. In: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Eric Reiter (eds), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Rienner Publishers, London, 2004.

¹⁰ Mladen Bajagić i Srđan Milašinović, *Verski sukobi kao savremena pretnja bezbednosti*, *Nauka, bezbednost, policija*, vol. 11, br. 3, 2006, pp. 91-92.

Nigeria – the manipulation of religious feelings in order to gain supremacy in the conflict of monotheistic religions

Located in the western part of the African continent, composed of 36 states and the territory of the capital Abuja, once the location of many kingdoms and tribal states, the Federal Republic of Nigeria is today the most populous African country, whose economy is one of the fastest growing economies in the world. Due to its exceptional ethnic and religious heterogeneity, it has always been a place where extremely radical intrastate conflicts have taken place. Somewhat more than 180 million people living in Nigeria are grouped into more than 500 ethnic communities and are strictly polarized to Christians and Muslims. The Christian population (slightly less than 50% of the total population) is located in the southern part of this country and many authors who have dealt with the topic of religious conflicts in this area agree that there is a greater level of tolerance among opposing religious and ethnic groups.¹¹ On the other hand, Muslims (slightly more than 50% of them) inhabit the northern parts of the country and have intolerance towards other ethnic and religious groups, which is why the vast majority of conflicts take place in this part of Nigeria.¹²

In Nigerian national politics, Christian fears of Muslim domination over the national political space and the accompanying fear that politically dominant Muslims will use their privileged positions to Islamize national institutions and impose Islamic Sharia law on non-Muslims date back to colonial times. Muslims, especially those from northern Nigeria, have tried to defend themselves against what they believe is unbridled Westernization and have sporadically sought refuge in parish religious reforms.¹³ Colonialism did not cause the specific conditions and identity crises that created tensions and conflicts between Christians and Muslims, but it made them worse. The British colonial policy of indirect rule, according to the „divide and rule“ system, which required sharp ethno-religious differentiation among Nigerians, made religion and ethnicity blatant features of identity and pushed the policy of excluding identity into the political arena. As a result, minority ethnic groups in northern Nigeria, mostly Christians, have defined and still define themselves against the Muslim majority, especially in the Middle Belt, which is usually a place for „non-Muslims“. Since colonisation has been the basis for the use of identity politics as a means of accessing political and economic resources, religious differences have exacerbated political crises and been involved in major national conflicts such as the Nigerian Civil War (1967-1970), in which the Biafran separatist movement initiated mainly by Christians from the Igbo people, was destroyed by the federal gover-

¹¹ Jegede Paul, Implications of religious conflicts on peace, national security and development in Nigeria, *Ilorin Journal of Religious Studies*, vol. 9, no 1, 2012, p. 58.

¹² Jegede Paul, gen. quote 2012, p. 58.

¹³ Kemal Ozden and Baba Osumane, Historical Background of Ethno-Religious Conflicts in Nigeria. *International Journal of Social Sciences*, vol. 4, no 19, 2020, p. 186.

ment, which found its way to victory through pogroms, blockades and famine.¹⁴ Religious animosities have only grown out of this tragic episode in Nigerian history. The unwillingness of the entire society to make some efforts to overcome religious intolerance, along with the already existing socioeconomic and political problems that have never been overcome, has deepened social rifts and caused extremist and violent riots. Probably the most glaring example of this process is the terrorist organization Boko Haram, which harms both Christians and Muslims, but also prevents efforts to establish a comprehensive social system based primarily on peace by increasing the level of tolerance.

The identification of methods and techniques for the manipulation of religious feelings

In the long history of sciences that have dealt with the topic of manipulation, primarily psychology, several comprehensive and purposeful definitions of this term have been offered, which adequately indicate the elements that make up this process and its recognition.¹⁵ Furthermore, during that period, a lot of methods and techniques have been identified that the subjects of manipulation, i.e. manipulators, use. Most of them are of a universal character and can be implemented in various fields of life in which manipulation is carried out. However, when it comes to the topic of this paper, i.e. the manipulation of religious feelings in order to accomplish a certain goal that is in the interest of manipulators, and on the example of social conflicts in Nigeria, we will identify some most noticeable in terms of intensity and consequences of conflicts. However, before their description, it is necessary to define the very concept of manipulation. One of the most precise and efficient definitions of this term was given by the philosopher and sociologist Đuro Šušnjić, who states: “*manipulation can be defined as a deliberate, systematic and controlled procedure or a set of procedures by which a manipulator, using symbolic means in favourable psychosocial conditions, sends some messages to the masses through the means of communication, with the intention of influencing beliefs, attitudes and behaviour of a great number of people, so that they are, in matters which there is no general agreement on, and they are vitally interested in, directed according to belief, attitudes and values of a manipulator without even being aware of it*”¹⁶. Having in mind all the listed elements of the definition of this term, the methods and techniques through which the individual and systemic manipulation of believers is performed will be presented in the continuation of the paper.

---

¹⁴ Ochonu Moses, *Colonialism by Proxy: Hausa Imperial Agents and Middle Belt Consciousness in Nigeria*, Indiana University Press, Bloomington, 2014, p. 273.

¹⁵ Erih From, *Psihoanaliza i religija*, Oktoih-Jasen, Podgorica, 2002.

¹⁶ Đuro Šušnjić, *Ribari ljudskih duša: ideja manipulacije i manipulacija idejama*, Čigoja štampa, Beograd, 2011, p. 42.

The indoctrination of a “new” religious concept based on a political motive

Despite all expectations, after the process of democratization and election of a new government in 1999, Nigeria went into extremist conflicts that, so far, has only led to the enormous death toll. However, the election of the Christian government from the south of this country was an insurmountable obstacle to national stability and peace, which the Muslim population could not reconcile with. The long-term Muslim imam Mohammed Yusuf, who founded the religious movement called Boko Haram in 2001, was the first to suggest that there would be an escalation as a consequence of not accepting such a situation. In fact, Yusuf, who had some contacts with similar Muslim movements around the world, as well as the strong support of the Iranian intelligence community in the post-Iranian revolution period, was a long-standing opponent of Nigerian system of values and education that was harmonized with the Western concept.¹⁷ Explaining that new generations of Muslims should be exposed to education that will bring them as close as possible to Sharia law, he established a new concept that included educating the interested population in mosques and special schools provided for this activity. The alternative model of education, which was nothing else but a process of the indoctrination of the new religious concept, as it would turn out later, was only a cleverly disguised recruiting centre for new soldiers of religiosity.

In the following years, the organization continued to strengthen both logistically and numerically, and when they managed to train their mass troops, it was only a matter of time before their actions became radicalized. It happened in 2009, when Boko Haram carried out a series of terrorist acts aimed at intimidating the Christian population in order to comply with demands to accept the caliphate (a form of government in which the supreme ruler is Muhammad’s legitimate successor) as the only legitimate form of government.¹⁸ In the actions undertaken by the official state authorities on that occasion, in response to the previous violence, the founder of Boko Haram, Mohammed Yusuf, was killed, and the movement was taken over by his follower Abubakar Shekau. There are opinions that the radicalization of the organization Boko Haram was ordered by the government of that state in order to put itself in the role of fighters against terrorism and to be able to impose curfew due to the emergency situation, which Perouse de Montclos believes, was aimed at preventing the opposition from carrying out its political campaign.¹⁹ Bearing in mind the political background of the founding, existence and development of the terrorist

---

¹⁷ Jacob Zenn, *The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria*, Combating terrorism Center, vol. 6, no 1, 2013, p. 7.

¹⁸ Haldum Canci and Opeyemi Adedoyin Odukoya, *Ethnic and religious crises in Nigeria*. African Journal on Conflict Resolution, vol. 16, no 1, 2016, p. 14.

¹⁹ Marc - Antoine Perouse de Montclos, „Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism”, in: Marc - Antoine Perouse de Montclos (Eds.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, African Studies Centre, Lieden, 2014, p. 143.

organization Boko Haram, such statements are not surprising, but only further confirm the hypothesis of the connection of political organizations and their goals with militant organizations founded allegedly for religious reasons.

The new leader managed to bring Boko Haram and its followers closer to the final goal by declaring a caliphate in 2014 in those areas where this terrorist organization had control. However, this situation did not last long, as a common reaction of the joint forces of Nigeria, Niger, Chad, Cameroon and Benin, i.e. the newly established coalition, followed in order to counter extremist attacks that became unbearable. Although Boko Haram was suppressed at one point, that is, forced to retreat to forests of mountain ranges in eastern Nigeria, general opinion is that this is a temporary withdrawal in order to regroup these units and develop a new strategy to achieve their goal, i.e. until the time comes to put religious beliefs in the service of politics and political goals. This, at least when it comes to this movement, was confirmed by the US Central Intelligence Agency, which estimates that the Boko Haram organization consists of about 9,000 warring individuals, classified into modern cells for recruiting and training the existing and new recruits.²⁰ An additional problem, according to the CIA report, is that this organization is constantly growing because it enjoys certain trust among radical Islamists and those who believe in the supremacy of Islam in relation to other religions. Therefore, it is important to conclude that the indoctrination of the “new” religious concept is a legitimate method of manipulating believers, who are actually mobilized by the teaching defined by their birth, in order to be abused for accomplishing the other, higher goal, mostly political, for which, as a rule, they are not even aware that it is in the background of such teaching. Specifically, from the analysis of this process in Nigeria, it can be concluded that the manipulation was done in the following order: 1) a Muslim imam with strong intelligence contacts founds a religious movement with the intention of changing the education system of new generations in a way that instead of the Western model he offers an alternative concept that puts the Quran in the first place; 2) with its charismatic and authoritative appearance, he gains the trust of a great number of residents who begin to enroll their children in these schools en masse; 3) the leader uses the position of trust he enjoys among members and sympathizers of the movement and with his manipulative capabilities indoctrinates the idea of a “new” religious concept, which has no alternative; 4) he uses the mass trust that he enjoys to establish a connection with political authorities in order to establish cooperation that implies mutual benefit; 5) the religious movement, which from this point of view can be characterized as a destructive religious sect, is placed in the service of politics and political goals, and followers who joined the movement from their religious beliefs become slaves of political games without even being aware of it; 6) the main goal of the established movement is forgotten, all members of the organization experiencing transformation into a terrorist cell unconsciously leave the path of peace, which religious beliefs call to and, motivated by hatred, start individual

---

²⁰ Judd Devermont, *The US Intelligence Community's Biases During the Nigerian Civil War*, *African Affairs*, vol. 16, no 3, 2017, p. 711.

and group wars against “enemies” of religion; 7) political authorities achieve their goals (win elections), and members of the religious movement allegedly founded with the idea of spreading the influence of Islam are killed (like Mohammed Yusuf), exiled or imprisoned; 8) after the political goal is achieved, the state armed forces take action against the organization of this kind, the few remaining comrades withdraw in a short time, and established or new political structures recruit a person to gain the trust of new recruits and the whole process starts again.²¹

The infiltration of foreign intelligence services into domicile religious communities in order to accomplish the foreign policy interests of their state

The use of intelligence structures for the promotion and affirmation of some foreign policy interests is not a legacy of the 21st century, but exists as long as intelligence communities. On the path of the development of intelligence methods for penetration into military, security, political or economic structures of another state, different methods could be noticed, which have also led to different results. There is a consensus among security sciences theorists, or authors who have studied or study intelligence and counterintelligence theory, that the United States are pioneers in the use of intelligence community for foreign policy interests. The presence of this country's intelligence structures has not been absent in Nigeria either, and some authors, such as Judd Devermont, a former US intelligence operative in Africa and director of the African Department at the Centre for Strategic and International Studies now, believe that the US intelligence community also had a characteristic role in the Nigerian Civil War (Biafran War), which took place in the late 1960s.²² However, there has been some progress in that field since then, and given that other great powers have recognized their interest, both political and economic one, it can be said that Nigeria is today the right place to meet intelligence communities from different parts of the world, dominated by those from the United States, Russia, China and Iran.

Although it is unclear to what extent all these intelligence communities are involved in Nigerian political and other structures, their motives for such an action are clear and in compliance with foreign policy strategies of these countries and their pursuit of global dominance. Thus, Russia, partly through its official military channels, partly through intelligence community, delivers military equipment and weapons that the Nigerian authorities should use in the fight against terrorism represented by the Boko Haram movement.²³ On the other hand, the intelligence structures of the People's Republic of

---

²¹ It is important to note that in some cases, at this stage, such a movement may be completely destroyed or dissolved, which will not prevent the holders of political manipulation from founding another movement, using the same methods and with the same goal.

²² Judd Devermont, gen. quote 2017, p. 708.

²³ Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), Boko Haram Anatomy of a Crisis, International Relations, Bristol, 2013, p. 69.

China harmonize their presence in this African region with the economic interest of their country, which is probably the greatest motive for its foreign policy commitment.²⁴ Accordingly, Chinese intelligence community is focused on securing routes for the exploitation of natural resources. The curiosity is that it is mostly about cobalt and lithium, i.e. materials that are necessary in the production of modern information technology, which is currently the only field in which China competes globally.

Although the US intelligence agency, from this point of view, came up relatively late with data that would help it prevent the civil war in Nigeria in the 1960s, the very acquaintance with the situation in the field enabled it to predict future directions of development and recognize threats to national security in the future. In that sense, immediately after the end of this war, the CIA reported that in the following period there would be intensified activities of intelligence structures in this territory, that many of these structures will use religious communities to pursue their goals and that in such a situation there is a danger of the establishment of mass religious movements (sects) which, through manipulation and violence, would try to impose their ideas.²⁵ Only a few years after this report, when the Iranian revolution took place, the Muslim lobby in Nigeria began to strengthen rapidly. Encouraged by the new hope brought about by the Iranian revolution, the Muslim population started to organize and group itself in order to propagate the preconceived idea of the inviolability of Islam. They also had the strong support of the Iranian intelligence community, which helped Ibraheem El-Zakzaky to establish the "Islamic Movement in Nigeria", which still gathers a great number of Muslims.²⁶ Ibraheem El-Zakzaky, the leader of this movement, completed all the existing leadership training, which inevitably includes manipulation, and which was provided to him by the Iranian authorities through its intelligence structures. Moreover, El-Zakzaky was a close associate of the Muslim Imam Mohammed Yusuf, the founder and leader of the Boko Haram movement. As already mentioned, this movement was used to achieve certain goals that were not only religious, but also political, and it should be pointed out that the Iranian intelligence service sought to establish a movement that would be different from Boko Haram, both in its form and by character. In fact, the real reason is manipulation, i.e. the establishment of an alternative group to the Boko Haram movement, which will be joined by the less extremist population of Nigeria, under the excuse of returning to true values and the path of the Prophet Muhammad. However, as in the case of Boko Haram, the goal of the founder of the movement was not only religious, but, from the analysis of intra-social conflicts in this country, it can be concluded that certain political interests are hidden there. Namely, despite the geographical and cultural distance of Nigeria from Iran, there is no region out of the Middle East in which the Iranian ideology has a greater influence than in northern

---

²⁴ Richard Ogunleye, „Religion, Peace and Conflict: An Assessment of the Role of African Religion towards conflict management in Nigeria”, in: Jacob K. Ayatayo (eds.), Religion and Governance in Nigeria, Dept. of Religious Studies, Ibadan, 2012, p. 29.

²⁵ Marcin Stonawski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk, The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence. *J. of Modern African Studies*, vol. 54, no. 3, 2016, p. 19.

²⁶ Jacob Zenn, gen. quote 2013, p. 11.

Nigeria.²⁷ Behind such a relationship lies the Iranian aspiration to gain as many allies as possible for the final war against its centuries-old enemies Israel and the United States. On the other hand, the US intelligence community, which the official authorities of this country use to carry out its foreign policy, undertakes some actions in order to counter the growing and more terrible conflicts within Nigeria. Accordingly, it can be heard that the United States periodically trains Nigerian soldiers in order to allegedly make them competent to fight terrorism, primarily to oppose the Boko Haram movement as the group that leads actions of this kind.²⁸

Thus, intelligence services of foreign countries, primarily the Iranian intelligence community, have recognized religious polarization, which is the main feature of the Nigerian society, as the vulnerability of the system, so they are trying to turn it into their advantage that would help them at some point in the future achieve some, mainly a political goal. From the analysis of the situation in Nigeria, it can be concluded that intelligence community, i.e. some influential religious person capable of gathering a great number of believers with his charisma and authoritative attitude, who was also directly trained by some intelligence service, can be used as a method of the manipulation of believers, who should, mostly by its massiveness, represent the main weapons in some future war. In order to prevent this type of manipulation, it is necessary that the counterintelligence services of the state on whose territory it is implemented recognize this method, first of all, as a form of endangering national or any other concept of security, and then develop effective counterintelligence mechanisms.

Conclusion

If some environment or social community, by factors such as socio-economic indicators, heterogeneous ethnic structure or pronounced religious polarization, shows such a tendency towards social conflicts that the national security strategy of that country recognizes them as the main threat to peace and stability, the politicization of religious issue is even more dangerous to these values. However, political authorities and some foreign actors, who see their geopolitical, military or economic interest in some country, use these factors as indicators that guide them in the direction in which they should recruit and mobilize domicile population in order to create as mass groups as possible, which they will then put in the service of their struggle. Since tribal and ethnic differentiation of population significantly affects the intensity of conflicts, the very nature of antagonisms is highly complex. In such situations, especially when it comes to greatly religious communities, the manipulation of religious feelings is simply offered as the most effective method in achieving the ultimate goal. At least when it comes to a society in which religious beliefs are more important than life, and counterintelligence potential of a state is weakened due to the actions of the

---

²⁷ Jacob Zenn, gen. quote 2013, p. 16.

²⁸ Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013, p. 71.

mentioned factors, it manifests in two manners. The first manner, defined as the indoctrination of a “new” religious concept based on a political motive is manifested by an authoritative and charismatic religious leader, with certain contacts in political structures, forming a religious movement for supposedly purely religious reasons. By promoting a “new” concept of religious teaching that should help believers find their way and return to the foundations of religion, such a leader gains trust that allows him to recruit many believers, thus transforming the movement into a mass community ready to achieve its goal that is in the background of such a concept, which is mostly political, by all available means. The second manner, defined as the infiltration of foreign intelligence services into domicile religious communities in order to accomplish the foreign policy interests of their state, is manifested when some state (regional or global leader) through its intelligence community establishes a religious movement in the state that is the subject to intelligence and operational penetration, which will act in the direction of achieving the goals of such a state.

In order that religion, considered as a transcendent phenomenon, can return to its foundations, it is necessary to explicitly distance it from politics and political processes that take place within some society. From the Middle Ages, when the theological world view gained in importance, until today, the correlation of religion and politics, given the totality of their mutual differences, has mostly led to destructive consequences. Bearing in mind that, after a certain period in the history of mankind, countries with a high percentage of religious population are again in the process of transformation from secular to clerical societies, the perspective of the possibility of stopping the politicization of religion is practically minimal. At the same time, this unequivocally shows that this issue will require much more complex analyses from the aspect of various social sciences in the future, and given that the conflict potential of religious fundamentalism may pose the greatest threat to national security, security sciences will not be exempt from such a necessity and requirements.

Literature

- [1] Блез Паскал, Мисли, БИГЗ, Београд, 1991.
- [2] David McCrone, *The Sociology of Nationalism*. Routledge, London, 1998.
- [3] Драган Симеуновић, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 2009.
- [4] Ђуро Шушњић, Рибари људских душа: идеја манипулације и манипулација идејама, Чигоја штампа, Београд, 2011.
- [5] Емил Диркем, Елементарни облици религијског живота, Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2008.
- [6] Ерих Фром, Психоанализа и религија, Oktoih-Jasen, Подгорица, 2002.
- [7] Jacob Zenn, *The Islamic Movement and Iranian Intelligence Activities in Nigeria*. Combating terrorism Center, vol. 6, no 1, 2013.
- [8] Jan Willem Honing, „New Conflicts: Risks and Challenges”. -In: Heinz Gartner, Adrian Hyde-Price, Eric Reiter (eds), *Europe's New Security Challenges*, Lynne Reinner Publishers, London, 2004.

[9] Jegede Paul, Implications of religious conflicts on peace, national security and development in Nigeria, *Ilorin Journal of Religious Studies*, vol. 9, no 1, 2012.

[10] Judd Devermont, The US Intelligence Community's Biasses During the Nigerian Civil War, *African Affairs*, vol. 16, no 3, 2017.

[11] Kemal Ozden and Baba Osumane, Historical Background of Ethno-Religious Conflicts in Nigeria. *International Journal of Social Sciences*, vol. 4, no 19, 2020.

[12] Марко Крстић, Верски финансиран тероризам – религија као иницијатор насиља, *Војно дело*, вол. 69, бр. 5, 2017.

[12] Marc-Antoine Perouse de Montclos, Boko Haram and politics: From insurgency to terrorism. In Marc-Antoine Perouse de Montclos (Eds.), *Boko Haram: Islamism, politics, security and the state in Nigeria*, African Studies Centre, Lieden, 2014.

[13] Marcin Stonawski, Michaela Potančokova, Matthew Cantele, Vegard Skirbekk, The changing religious composition of Nigeria: causes and implications of demographic divergence. *J. of Modern African Studies*, vol. 54, no 3, 2016.

[14] Милован Суботић, Религија и рат – повратак отписаног? Међународни пролеми, вол. 71, бр. 4, 2019.

[15] Младен Бајагић и Срђан Милашиновић, Верски сукоби као савремена претња безбедности, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 11, бр. 3, 2006.

[16] Муамер Халиловић, Критички осврт на Диркемов редукционистички поглед на религију, *Ком: часопис за религијске науке*, вол. 4, бр. 2, 2015.

[17] Ochonu Moses, *Colonialism by Proxy: Hausa Imperial Agents and Middle Belt Consciousness in Nigeria*, Indiana University Press, Bloomington, 2014.

[18] Osumah Oarhe, „Responses of the Nigerian Defense and Intelligence Establishments to the Challenge of Boko Haram”, in: Ioannis Mantzikos (Ed.), *Boko Haram Anatomy of a Crisis*, International Relations, Bristol, 2013.

[19] Richard Ogunleye, „Religion, Peace and Conflict: An Assessment of the Role of African Religion towards conflict management in Nigeria”, in: Jacob K. Ayatayo (eds.), *Religion and Governance in Nigeria*, Dept. of Religious Studies, Ibadan, 2012.

[20] Haldum Canci and Opeyemi Adedoyin Odukoya, Ethnic and religious crises in Nigeria. *African Journal on Conflict Resolution*, vol. 16, no 1, 2016.

[21] Хана Арент, *Извори тоталитаризма*, Феминистичка издавачка кућа 94, Београд, 1999.

Summary

As a prevalent characteristic of an epoch, the theological worldview has had a flagrant and, above all, decisive role in creating the medieval thought about social conflicts. Even today, after many centuries in which the role of religion in society has varied from crucial to marginal, in an epoch obviously marked by the domination of IT, many societies use the theological thought for the establishment of a new value system. Although the world's two largest monotheistic religions, which, among other things, have been the topic of this paper, strive to create a value

system that would be based on the foundations of human and moral values, we are witnesses to the fact that today they are politicized, in some cases even radicalized, for the purpose of achieving different goals.

An incessant striving of particular members of the social community, or the same kind of striving of all members of the global community for better and higher-quality life and disproportions between wishes and needs on the one hand and real capabilities on the other, have always led to open antagonisms, which used to and still frequently result in conflicts of different kinds. Even though religion, in reality, is only a specific system of beliefs meant to provide believers with a particular alternative option when they cannot find a different path, that is, to educate believers through such a system and always orient them toward peace, we are nevertheless witnesses to the fact that throughout history, as well as today, a certain kind of politicization of this issue has produced an opposite effect. Placing religion at the center of political or state events, that is, placing it in a position where it does not get along well – although, in the past, there were examples of certain religious communities or their leaders skillfully reconciling religious postulates and political demands – would often end in some kind of conflicts which, in most cases, would escalate into wars. Recognizing this kind of polarization as a trump card in achieving particular goals, the holders of political power and different interest structures have developed adequate methods and techniques to, firstly, politicize the issue of religion and then undertake manipulative actions with the aim of putting massive religious groups to the service of the accomplishment of those same goals. Different religious movements founded in the territory of Nigeria with the abovementioned motives – some of which, in the meantime, have grown into terrorist organizations – have guided themselves by the famous wisdom of Sun Tzu. In this sense, they have brought their followers – who, by the methods and techniques of manipulation that were previously discussed, they turned into what Sun Tzu calls ‘sons’ – to such an enormous level of delusion that they are no longer capable of distinguishing the truth from lies. Expressing a willingness to sacrifice even their lives for the success of the “new” religious concept presented to them, they find themselves in such a situation that they will not hesitate to engage in a conflict, which makes security situation that is already complex, even more difficult.

Key words: social conflicts, religious conflicts, religion, manipulation, Nigeria

© 2022 The Authors. Published by *Vojno delo* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

THE CRIMINAL ACT OF ESPIONAGE AS A TYPE OF HUMINT METHOD IN DATA COLLECTION

Radojica Lazić*
Mirko Kulić**
Mirko Bubalo***

Достављен: 24. 12. 2021.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 18. 02. и 07. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 15. 03. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201106L

The intelligence service is a specialized organization that provides the protection of national security and the accomplishment of national interests. It is also an instrument of state foreign policy. As such, it is always at the centre of international events. On the other hand, modern threats, such as terrorism, organized crime and corruption are difficult to overcome without the involvement of intelligence services. They use different measures, methods and procedures in their work. However, revealing individual intentions and plans of other states requires special knowledge and skills. The Human Intelligence (HUMINT) method enables the achievement of such a goal, but it is, from the aspect of the state that it is used for, illegal, thus state protects itself from it by defining it as the criminal act of espionage in its criminal law.

This paper presents a comparative legal overview of the criminal act of espionage in Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Croatia and Hungary. We have tried to point out the situation and solutions related to the mentioned criminal act in the legislation of the neighbouring countries. In addition, the HUMINT method is very often conducted under the guise of diplomatic activities. However, diplomacy and espionage cannot be equated, so in this paper we will try to explain the difference between these activities.

Key words: intelligence services, HUMINT method, diplomacy, foreign policy, criminal act of espionage

---

* Doctor of Political Sciences, Associate Professor, University "Union – Nikola Tesla", Faculty of Diplomacy and Security, Belgrade, Republic of Serbia, lazicr@orion.rs

** Doctor of Law, Full Professor, Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University Business Academy in Novi Sad, Republic of Serbia.

*** Master of Law, Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University Business Academy in Novi Sad, Republic of Serbia.

The HUMINT method in the work of intelligence services

The intelligence service has always played an important role in social events, both within national policy and in the field of foreign policy and international relations. In order for a state to provide its stable development, it has to be aware at all times of its geopolitical, geostrategic significance, plans, intentions and interests of other states, i.e. it has to be aware of its international surroundings and position. Accordingly, one should always know the answers to the questions: what a potential enemy is doing, what it is capable of doing and what it can do in the future. The executor of these particularly complex, uncertain, and very important tasks can only be a specific organization of the human collective established by state, and that is exactly the intelligence service.

Analysing the literature that has had intelligence as its subject of study, it can be noticed that there are different attitudes in defining the concept of “the intelligence service”. The reasons for this are very different. Some of them are work secrecy, as well as the impossibility of using the method of direct observation, which is why the entire research is focused on the use of indirect sources: professional literature, electronic media, official documents, etc. Furthermore, one of the reasons is the phenomenon of modern intelligence service, which, in comparison to traditional intelligence service, implies that it performs both counterintelligence and subversive activities. Moreover, the world bipolarization based on ideological grounds, the establishment of a great number of international organizations, the emergence of terrorism as a new global security phenomenon, deepening antagonisms between developed and developing countries, are also some of the reasons that make it difficult to define the concept of the intelligence service.

For Andrej Savić: “The intelligence service is a socio-historical and class conditioned specialized organization, which, within its scope of work, conducts secret intelligence, counterintelligence and subversive activities against vital interests of opponents, using specific methods and means, in order to accomplish certain political interests and protection of internal and external security”.¹ A similar view is shared by Mladen Bajagić, who believes: “The intelligence service is a specialized institution of the state apparatus, which in accordance with the defined scope of work conducts intelligence-informative, intelligence-security, non-intelligence activities and subversive actions against vital interests and values of opponents, using scientific methods and methods of acquiring scientific knowledge, as well as specific collection methods, procedures and means, in order to accomplish national interests and preserve and improve national security of one’s own state”.²

On the other hand, Ljubomir Stajić defines the intelligence service as “a specialized, relatively independent institution of the state apparatus, responsible for collecting important intelligence data and information about other states or its institutions and possible internal opponents of its state by legal public, and also secret

---

¹ Andreja Savić, *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2007, p. 86.

² Mladen Bajagić, *Metodika obaveštajnog rada*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2015, p. 223.

means and methods necessary for pursuing the country's policy and taking over other actions in peace and at war, and to implement a part of the country's state and political goals through its activities, independently or in cooperation with other state bodies".³

However, having in mind that the intelligence services are one of the main holders of foreign policy of all states, the unilateral definition of this service is not adequate. If the intelligence service were defined in such a way, it would mean that all states have a similar foreign policy, and that is certainly not true. Given that the foreign policy of great powers differs from the foreign policy of, conditionally speaking, small states, the definition of the concept of the intelligence service will focus in such a direction.

From the aspect of great powers, the intelligence service is a specialized professional organization of some state, which is competent to use, above all, secret methods and means to conduct intelligence, and also spy and subversive actions and operations, which are aimed at strategically important countries for the maximal contribution to the hegemonic pretensions of the home state.⁴

On the other hand, from the aspect of small states, the intelligence service is a specialized organization of the state apparatus, which, in accordance with the scope defined by law, using legal, and also secret methods and means, is authorized to conduct intelligence-informative, intelligence-security activities, aimed at the surrounding entities, which could endanger or are threatening the security of the home state, in order to successfully pursue state policy and preserve and improve the national security of such a state.⁵

Therefore, for the intelligence service of small states, data collection (revealing secrets), i.e. conducting intelligence-informative actions towards entities in the surroundings is the key task. On the other hand, in the intelligence services of great powers, conducting intelligence activities is only one of the tasks, which usually precedes spy and subversive action and operation.⁶

The methodology of the work of the intelligence services also includes the intelligence and subversive activities. Therefore, the methods of the work of the intelligence services can be divided into: 1) the methods of intelligence data collection and 2) the methods of subversive actions.

The methods of intelligence data collection include: the HUMINT method (man as a source of data), technical method, partnership cooperation with other services and intelligence data collection from publicly available sources.⁷

---

³ Ljubomir Stajić, *Osnovi sistema bezbednosti – sa osnovama istraživanja bezbednosnih pojava*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2021, p. 231.

⁴ Milan Mijalkovski, *Obaveštajne i bezbednosne službe*, Fakultet bezbednosti, "Službeni glasnik", Beograd, 2009, p. 77.

⁵ *Ibid.*, p. 78.

⁶ Marko Parezanović, *Politički prevrti – savremeni pristup*, Nova srpska politička misao, Beograd, 2013, p. 241. During the Cold War the intelligence services of the US and the USSR were the main organisers and participants in numerous political coups, state coups, revolutions, assassinations, wars, political, military and security crises, many spy scandals that have shaken interstate relations around the world.

⁷ Ljubomir Stajić, Radojica Lazić, *Uvod u nacionalnu bezbednost*. Akademija za nacionalnu bezbednost JP "Službeni glasnik", Beograd, 2015, p. 191.

Having in mind that the data that are collected in such a way require additional processing, the intelligence services, i.e. their analytical segments, use special analytical methods and techniques. Using analytical methods and techniques, the collected data is given a new dimension, which enables better consideration and understanding. It also creates a basis for their presentation to political decision-makers.⁸

The intelligence service carries out subversive activities through certain forms, such as creating and using crises, subversive propaganda, terrorism, sabotage, diversion, the use of special forces and violent coup.⁹

The HUMINT method is, of course, the oldest, most risky, and also the best method of finding out the secrets of the subject of intelligence research. The famous Chinese military leader and theorist Sun Tzu pointed out this method several centuries before Christ.¹⁰ This is an activity that mostly takes place in the territory of the state that is the subject of intelligence research, regardless of whether the intelligence officers reside in that territory legally or illegally. In any case, they illegally, through its citizens, without the consent and without its knowledge, collect data that are strictly classified. Moreover, an agent can be hired for subversive actions, as well. At least two facts are crucial in the intelligence service commitment to use this method. Firstly, even the implementation of the highest quality modern technology cannot reveal will, intentions and plans of the subject of intelligence research, and, secondly, it is unthinkable to perform any secret action without support in the structures of an opponent, especially when it is done in its territory.

An agent is a person who, guided by some motives, consciously, secretly, in an organized manner and unprofessionally collects and submits intelligence data and performs other tasks by the order and for the needs of the intelligence service. The main elements of the HUMINT method: awareness, secrecy, organization, continuity and unprofessionalism arise from this.¹¹

In the scientific and professional literature, the concepts of the agent and the collaborator are often mixed up. Therefore, it is necessary to point out the essential differences between persons who have a secret relationship with the security service.

The collaborator is a citizen of the home state and mainly operates in national territory, while the agent is, as a rule, a foreign citizen or a stateless person. He operates in the territory of the state which is the subject of intelligence research.¹²

---

⁸ Dragan Bolić, *Menadžment obaveštajne delatnosti u funkciji operativnog planiranja (doktorska disertacija)*. Vojna akademija, Beograd, 2016, pp. 139–150; Mladen Bajagić, *Metodika obaveštajnog rada*, gen. quote, pp. 371–394.

⁹ Ljubomir Stajić, *Osnovi sistema bezbednosti – sa osnovama istraživanja bezbednosnih pojava*, gen. quote, p. 243.

¹⁰ Sun Cu, *Umeće ratovanja*, Babun, Beograd, 2014.

¹¹ Mladen Bajagić, *Metodika obaveštajnog rada*, gen. quote, p. 249; Ljubomir Stajić, Radojica Lazić, *Uvod u nacionalnu bezbednost*, gen. quote, pp. 193–194.

¹² *Ibid*, p. 193.

Furthermore, it is necessary to distinguish agents from persons who are not aware that they are a source of information, i.e. who are manipulated in different ways.¹³

Espionage means intelligence data and information collection, i.e. getting the classified data of an opponent. In a narrower sense, it is “a tort of endangering national security by revealing a political, military or official secret to a foreign state, organization or person that serves them”.¹⁴ The intelligence services try, using various methods and techniques, to cover up their espionage activities in every possible way, especially in the country that is the target of the attack. The well-designed legend about covert activities is an integral part of the intelligence activities abroad.

The approach to subversive espionage is completely different. Such an activity is characterized by the increased publicity in the country of the attack. An atmosphere of fear, anxiety, depression, paranoia, distrust in the capability of the current government to resist various external pressures is created among its citizens and in the public. This results in the widest-scale economic, political and social crises.¹⁵

The diplomatic and legal aspect of espionage

The intelligence service and diplomacy are very closely linked and represent very important actors in pursuing foreign policy. As a rule, the intelligence service is always at the centre of foreign policy events. It monitors and analyzes the events of interest to the state, and also prepares and carries out certain activities to disrupt the security system of other states. Good intelligence officers provide the key support to diplomacy, including a variety of operational and tactical methods in obtaining important information and knowledge of a political, military, economic, or some other character.¹⁶ The intelligence activities provide pursuing secret policies and secret actions and thus have an impact on some events on the international scene.¹⁷

¹³ Saša Mijalković, Milan Milošević, *Obavještajno-bezbednosna djelatnost i službe*, Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, 2011, p. 161.

¹⁴ Milo Bošković, *Leksikon bezbednosti*, JP “Službeni glasnik”, Pravni fakultet u Novom Sadu, Beograd – Novi Sad, 2017, p. 833.

¹⁵ Milan Milošević, *(Kontra)špijunaža*, Medija centar “Odbrana”, Beograd, 2011, p. 129; Radoslav Gaćinović, “Uloga obavještajnih službi u izgradnji bezbednosne funkcije države”, *Vojno delo*, br. 2, 2019, pp. 79–80.

¹⁶ For example, during the Cold War the Romanian intelligence service was particularly focused and specialized in the field of economic espionage and theft of technology from the West. More about this see in: Jön Miha i Pačepa, *Crveni horizonti*, Akvarijus, Beograd, 1990. In modern circumstances today industrial espionage takes a special place. About this see in: Nadežda Gudelj, Vojo Laković, “Industrijska špijunaža u savremenim uslovima – karakteristike i predmet interesovanja”, *Vojno delo*, br. 2, 2017, pp. 151–163; Siniša Domazet, Zdravko Skakavac, “Industrijska špijunaža na primeru Kine i SAD”, *Politika nacionalne bezbednosti*, br. 2, 2020, pp. 219–240; Slobodan Simović, *Industrijska špijunaža*, Fakultet za diplomatiju i bezbednost, Beograd, 2021.

¹⁷ Andreja Savić, Mladen Bajagić, “Uloga obavještajnih službi u spoljnoj politici”, *Nauka, bezbednost, policija*, 1/2002, pp. 17–29; Richard Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and*

The limits of actions are legitimately defined in diplomacy, primarily by international law, which specifies the powers and duties of diplomatic representatives.¹⁸ Their main function is regulated by Article 3 of the Vienna Convention on Diplomatic Relations.¹⁹ It explicitly states that the main functions of a diplomatic mission are to represent the accredited state with the accrediting state, to protect the interests of the accredited state and its citizens within the limits allowed by international law in the accrediting state; negotiating with the government of the accrediting state; informing, by all permitted means, about the conditions and development of events in the accrediting state and submitting reports to the government of the accredited state; promoting friendly relations and developing economic, cultural and scientific relations between the accredited and accrediting state. A diplomatic mission can also be defined as “a process of dialogue and negotiations, in which countries pursue their relations and work to achieve their goals by other means”, including the activities of the intelligence services.²⁰

The intelligence function is particularly interesting. In the broadest sense, intelligence can be understood as the activity that aims to find out information about something and provide information to someone. When it comes to intelligence as a diplomatic function, it implies the activity of diplomatic representatives, which is aimed at obtaining information about the conditions and development of events in the country where diplomatic representative is accredited by legal means.²¹

The provisions of the Vienna Convention on Diplomatic Relations explicitly prohibit the interference of diplomatic representatives in the internal affairs of the host country, as well as the activities of the unauthorized data collection. In that sense, secret activities in favour of the state that accredits diplomatic representatives are inadmissible.²²

Power in American National Security, Columbia University, New York, 2007, pp. 14–17; Roman Ronin, *Obaveštajni rad*, Fakultet bezbednosti u Beogradu, JP “Službeni glasnik”, Beograd, 2009, pp. 29-30; Mladen Bajagić, *Metodika obaveštajnog rada*, gen. quote, p. 24.

¹⁸ The limits of diplomatic actions are defined by the 1961 Vienna Convention on Diplomatic Relations, the 1969 Convention on Special Missions, the 1975 Vienna Convention on the Representation of States in their Relations with International Organizations of a Universal Character, as well as the 1973 Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents.

¹⁹ The Vienna Convention on Diplomatic Relations was adopted on April 18, 1961 in Vienna and entered into force on April 24, 1964.

²⁰ Milenko Kreća, *Međunarodno pravo predstavljanja (diplomatsko i konzularno pravo)*, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2015; Dušan Vasić, *Preventivna diplomatija – Teorijski koncept, normativni okvir i političke kontroverze*, Pravni fakultet u Beogradu JP “Službeni glasnik”, Beograd, 2010, pp. 14–15; Jonathan Pinkus, “Intelligence and Public Diplomacy: The Changing Tide”, *Journal of Strategic Security*, Vol. 7, No. 1, 2014, pp. 34–36; Dejan N. Tepavac, “Špijunaža kao oblik ugrožavanja poslovnih informacija”, *Vojno delo*, br. 3, 2019, pp. 166–169.

²¹ Michael Rubin, “The Temptation of Intelligence Politization to Support Diplomacy”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 29, No. 1, 2016, pp. 3–17; Radojica Lazić, “Obaveštajni rad i diplomatija”, *Srpska politička misao*, vol. 54, br. 4, 2016, pp. 236–237.

²² Ljubomir Stajić, Radojica Lazić, *Uvod u nacionalnu bezbednost*, gen. quote, p. 387.

The sources of information can be divided into several groups. These are: 1) state bodies and institutions, 2) mass media, 3) direct observation, 4) personal contacts, 5) espionage, 6) pseudo-diplomacy.²³

However, from the aspect of international law, espionage could not be considered a legal source of information. It is treated as a serious criminal act in most modern national legislations.²⁴ Diplomatic representatives, on the basis of the Vienna Convention, are obliged to respect the laws and other positive legal regulations of the host country. However, this is not the case in practice, so there is often a gross violation of diplomatic ethics, i.e. exceeding the authority.²⁵

The expulsion of a diplomat for espionage is always considered to be a diplomatic scandal and, to a greater or lesser extent, burdens diplomatic relations between states. In that context, espionage is a very risky act, but regardless of that fact, it is still practiced, so the question arises why diplomats take on the role of professional members of the intelligence service and thus compromise the diplomatic function. The answer to this question is mainly found in the fact that diplomatic mission cannot obtain the necessary information "by all permitted means", but is forced to resort to the use of illegal means. Moreover, the diplomatic function provides professional members of the intelligence services with a good legend for establishing initial contacts with the political leadership of the receiving country. Namely, diplomatic missions abroad establish official contacts with the citizens of the host country in various institutions - political, military, economic, cultural, sports and others. Such contacts imply the establishment of a mutual relationship imbued with trust and friendship. In such a relationship, there are always two sides: the one that collects intelligence data, which acts in a planned and organized manner, and the other, which usually accepts such a position without considering its background.

Many examples indicate the close connection between diplomacy and intelligence services. They are in a kind of partnership, so it is natural for them to cooperate. Each in its way serves the interests of the state and society that they act for. Both sides, based on the competencies defined by law, obtain some data, with diplomats having a clearly defined limit, while the intelligence services, given the manner of action and methods they use, usually do so by secret procedures and methods. It can be said that the activities of the intelligence services continue where the competencies of diplomatic representatives cease. The intelligence services try to abuse the benefits, that is, the privileges and immunities that the Vienna Convention on Diplomatic Relations guarantees to diplomatic representatives.²⁶

²³ Radojica Lazić, "Obaveštajni rad i diplomatija", gen. quote, p. 241.

²⁴ Radoslav Gaćinović, "Uloga obaveštajnih službi u izgradnji bezbednosne funkcije države", gen. quote, p. 77.

²⁵ Dejan N. Tepavac, "Špijunaža kao oblik ugrožavanja poslovnih informacija", gen. quote, p. 165.

²⁶ Ibid, pp. 245–247.

The comparative legal overview of the criminal act of espionage

The criminal legal protection from the criminal act of espionage is left to national criminal legislations. Most countries have defined this criminal act as one of the most serious forms of endangering security and its interests. The criminal act of espionage is committed by persons who disclose or give classified data to a foreign state, organization or person, and not state or its intelligence service. Thus, a state that has incriminated the criminal act of espionage in its national legislation does not have any possibility of punishing the other state for this hostile activity that is directed against its sovereignty and security.²⁷

In the Republic of Serbia, the criminal act of espionage is incriminated in Article 315 of the Criminal Code, in the group of the criminal offences against the constitutional order and security. This criminal act has five types.

The first, basic type of this criminal act, consists of “disclosing, giving or making available classified military, economic or official data or documents to a foreign state, organization or person serving them”.²⁸ The Criminal Code states disclosing, giving or making available classified data and documents as incriminated acts of this type of crime.²⁹ Classified data and documents may be of a military, economic or official character. A criminal offence is considered to be committed when classified data or documents have been disclosed, given or made available to a foreign state, foreign organization or person serving them.³⁰ Three to fifteen years of prison is prescribed for the commission of this criminal act.³¹

The second type of this criminal act refers to the management of the intelligence service or its establishment. The establishment of the intelligence service for a foreign state or organization means organizing an intelligence network in the territory of Serbia in order to collect classified data.³² This type of crime is punished by five to fifteen years of prison.

The third type of the criminal act of espionage is when “someone joins the foreign intelligence service, collects data for it or otherwise helps its work”.³³ The sentence for committing this type of the criminal act of espionage is one to ten years.

---

²⁷ Bora Čejović, Mirko Kulić, *Krivično pravo*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu, Novi Sad, 214, 517.

²⁸ Article 315, Paragraph 1 of the Criminal Code of the Republic of Serbia, “*The Official Gazette of the RS*”, No. 85/05, 88/05 - amended, 107/05 - amended, 72/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 and 35/19).

²⁹ Bora Čejović, Mirko Kulić, *Krivično pravo*, gen. quote, p. 517.

³⁰ Zoran Stojanović, Obrad Perić, *Krivično pravo – posebni deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2014, p. 266.

³¹ Miroslava Derikonjić, “Čolović se nagodio sa tužilaštvom”, *Politika – elektronsko izdanje*, September 5, 2016.

³² Bora Čejović, Mirko Kulić, *Krivično pravo*, gen. quote, p. 518.

³³ The assisting activities can be material assistance, giving advice, instructions and accommodation, mediation in making acquaintances with some persons, renting or leasing the use of recording devices, etc.

The fourth type of this criminal act happens if the perpetrator “obtains classified data and documents with the intention of handing them over to a foreign state, organization or person who serves them”.³⁴ The sentence for this crime is one to eight years of prison.

The most serious type of espionage is provided for in Article 321, Paragraph 3, of the Criminal Code, and it refers to the criminal act of espionage committed during a state of war, an armed conflict or a state of emergency.³⁵

One of the main conditions for the criminal act of espionage is to define which data can be considered classified. According to the current provision, in order for data or documents to be considered classified, it is not enough that they are, on the basis of law, other regulation or decision of the competent state body, formally declared classified, but it is insisted that their disclosure would cause or could cause, adverse consequences for the security, defence or political, military or economic interests of country.³⁶

In the Criminal Code of Montenegro, the criminal act of espionage is defined in Article 368 in Chapter 29, which is entitled “The criminal offences against the constitutional order and security of Montenegro”. Regarding this criminal act, there are almost no differences in comparison to the criminal legislation of the Republic of Serbia. The only difference is in terms of the minimal sentence of prison, in Paragraph 3, Article 368, the Criminal Code of Montenegro, which states that everyone who “joins the foreign intelligence service, collects data for it or otherwise helps its work, will be sentenced to two to ten years of prison”.³⁷ On the other hand, the Criminal Code of the Republic of Serbia provides for a sentence of one to ten years of prison for the same act.

The Criminal Code of Bosnia and Herzegovina incriminates the criminal act of espionage in Chapter 16, Article 163, in the group of the criminal offences against the integrity of Bosnia and Herzegovina. The minimal sentence for the basic type of the criminal act of espionage, according to such Code, is prison for a year, while in the Serbian legislation, the minimal sentence is three years. The difference in the second type of this crime is in terms of the maximal sentence of prison, which is according to the Criminal Code of the Republic of Serbia 15 years, while Article 163 in Paragraph 3 of the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina does not provide for a maximal sentence for this crime. The third type is completely the same as in the criminal legislation of the Republic of Serbia. The fourth type differs in the amount of the maximal prison sentence, whereby according to the Criminal Code of the Republic of Serbia it is eight years, and according to the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina it is ten years.³⁸ (Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, Article 163, Paragraph 4).³⁹

³⁴ Article 315, Paragraph 4, Criminal Code of the Republic of Serbia.

³⁵ Đorđe Đorđević, *Krivično pravo – posebni deo*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014, p. 186.

³⁶ Article 315, Paragraph 6, Criminal Code of the Republic of Serbia.

³⁷ Article 368, Paragraph 3, of the Criminal Code of Montenegro, “*The Official Gazette of the Republic of Montenegro*”, No. 70/03, 13/04 - amended, 47/06, 40/08, 25/10, 64/11 - other law , 40/13, 56/13 - amended, 14/15, 42/15, 58/15 - other law, 44/17, 498/18 and 3/20).

³⁸ Article 163, Paragraph 4, of the Criminal Code of Bosnia and Herzegovina, “*The Official Gazette of BiH*”, No. 3/03, 32/03 - amended, 37/03, 54/04, 30/05, 61/04, 53/06, 8/10, 22/15, 40/15, 35/18 and 46/21).

³⁹ Milan Škulić, “Špijunski među nama”, *Politika-elektronsko izdanje*, September 7, 2016.

The Republic of Croatia has prescribed the criminal act of espionage in Article 348 of the Criminal Code in the group of the criminal offences against the Republic of Croatia. The basic type is defined in Paragraph 1, essentially the same as in other Criminal Codes of the former SFRY countries, except that it is explicitly stated that the perpetrator has been entrusted with classified data or has obtained them in an illegal manner. The difference in comparison to the Criminal Code of the Republic of Serbia is in terms of the minimal sentence, given that the Croatian Criminal Code provides for a minimal sentence of a year of prison. Paragraph 2 incriminates “the unauthorized collection of classified data, with the aim of making them available to a foreign state, foreign organization, foreign legal entity or person working for them”.⁴⁰ The sentence for this type of crime is from six months to five years of prison. Paragraph 3 incriminates “establishing, organising, joining, as well as assisting in the work of a foreign intelligence service in the territory of the Republic of Croatia, which acts against the interests of the country”.⁴¹

Thus, unlike the Criminal Code of the Republic of Serbia, which makes a difference, in terms of sentence, between organising and establishing a foreign intelligence service, on the one hand, and assisting and joining a foreign intelligence service, on the other hand, the Croatian Criminal Code prescribes a single prison sentence for all these actions lasting from a year to ten years. The Criminal Code of the Republic of Croatia stipulates a more serious type of this criminal act, when it has been committed during a war or an armed conflict in which the Republic of Croatia participates, whereby for the acts from Paragraph 1 and 3 a sentence of at least five years of prison is prescribed whereas for the act from Paragraph 2 from three to fifteen years of prison. It is important to note that the legislator has overlooked that Croatia does not have to be at war for its Armed Forces to take part in an armed conflict, given that it is a member of NATO and EU, within which they can be engaged in combat missions conducted by these international organizations. The most serious type is incriminated in Article 351, which provides for the criminal act of espionage “10 years of prison or long-term imprisonment if committed by the President of the Republic of Croatia, the Prime Minister or a member of the Government of the Republic of Croatia or the President of the Croatian Parliament”.⁴²

In Hungary, the criminal act of espionage is prescribed in Article 261 of the Criminal Code in the group of the criminal offences against the state. In Paragraph 1, the act of execution consists of collecting intelligence information for a foreign power or foreign organization. Collecting means obtaining, in various ways, intelligence information that is of interest to a foreign power or foreign organization, and which is not confidential. For this type of criminal act, it is not relevant whether the data have been submitted to a foreign power or organization, but it is necessary to have the intention to submit the collected data to a foreign power or organization. The sentence for this type of crime is two to eight years of prison.⁴³

---

⁴⁰ Article 368, Paragraph 2, of the Criminal Code of the Republic of Croatia, “*The Official Gazette of the Republic of Croatia*”, No. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 and 84/21).

⁴¹ Article 368, Paragraph 3, Criminal Code of the Republic of Croatia.

⁴² Article 368, Paragraph 1, Criminal Code of the Republic of Croatia.

⁴³ Article 261, Paragraph 1, of the Criminal Code of the Republic of Hungary (“*Magyar Közlöny*”, 2012). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv,10/09/2021>.

A more serious type of the criminal act of espionage happens if the execution of the basic type has led to the disclosure of confidential data. The sentence for a more serious type of crime is from five to fifteen years of prison. Preparatory actions for committing the crime of espionage are sentenced to one to five years of prison.⁴⁴ In order to reveal and interrupt the activities of foreign intelligence services in the territory of the Republic of Hungary, there is the possibility of acquittal of persons who agree to cooperate and reveal the identity of foreign persons who they are in contact with.⁴⁵

In addition, “every person who conducts espionage directed at the allied armed forces in Hungary or in the territory of other states in the alliance with Hungary on the basis of an international agreement implying the obligation of mutual military assistance shall be punished in accordance with Article 261 of the Criminal Code of the Republic of Hungary”.⁴⁶

Conclusion

The intelligence work, as an activity, is an integral part of the state activities at international level. This work is performed by specially trained persons, who, by implementing certain knowledge and skills, obtain classified data of various kinds for their clients, i.e. political decision-makers. Such an activity is contrary to all norms of international law. However, despite the fact that in the legislation of many countries it is treated as a serious crime, espionage is very widespread. Interests are a priority of national policies, so such an activity has always been a secret and powerful weapon to learn more about the other side.

The HUMINT method in data collection is a secret activity from the point of view of the state that organizes this type of intelligence activity. However, from the aspect of the state in which this method of data collection is implemented, such actions are illegal and incriminated as the crime of espionage.

By analyzing the mentioned criminal laws, it can undoubtedly be concluded that espionage is a prohibited and strictly punished activity. However, despite the fact that it is very severely sanctioned, the states and their intelligence services still undertake such activities. In this regard, one may ask the question: how the implementation of espionage and the HUMINT method can be justified as an illegal way of collecting data. The answer is contained in the fact that the state, if it would like to exist in modern conditions and preserve national interests, its security, and also the security of its citizens, is forced to implement espionage to reveal the enemy secret. Thus, the

---

⁴⁴ Article 261, Paragraph 3, Criminal Code of the Republic of Hungary.

⁴⁵ Article 261, Paragraph 4, Criminal Code of the Republic of Hungary.

⁴⁶ Article 262, Criminal Code of the Republic of Hungary. Having in mind the fact that the Republic of Hungary is a member of NATO and EU, it also incriminates every espionage activity directed to these organizations, i.e. their armed forces, whether this act has been committed in the territory of Hungary or some other country that Hungary is in alliance with.

interests of the state and society as a whole dictate the implementation of these methods. Therefore, we can conclude that, still, there is nothing that is allowed, which could be an alternative to this activity, or the results it achieves.

Literature

[1] Младен Бајагић, Методика обавештајног рада, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015.

[2] Бечка конвенција о дипломатским односима, („Службени лист СФРЈ – Међународни уговори”, број 24/64).

[3] Драган Болић, *Менаџмент обавештајне делатности у функцији оперативног планирања (докторска дисертација)*, Војна академија, Београд, 2016.

[4] Мило Бошковић, *Лексикон безбедности*, ЈП „Службени гласник”, Правни факултет у Новом Саду, Београд–Нови Сад, 2017.

[5] Душан Васић, *Превентивна дипломатија – Теоријски концепт, нормативни оквир и политичке контроверзе*, Правни факултет у Београду и ЈП „Службени гласник”, Београд, 2010.

[6] Радослав Гађиновић, „Улога обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе”, *Војно дело*, бр. 2, 2019, стр. 69–81.

[7] Надежда Гудељ, Војо Лаковић, „Индустријска шпијунажа у савременим условима – карактеристике и предмет интересовања”, *Војно дело*, бр. 2, 2017, стр. 151–163.

[8] Синоша Домазет, Здравко Скакавац, „Индустријска шпијунажа на примеру Кине и САД”, *Политика националне безбедности*, бр. 2, 2020, 219–240.

[9] Ђорђе Ђорђевић, *Кривично право – посебни део*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2014.

[10] Мирослава Дерикоњић, „Чоловић се нагодио са тужилаштвом”, *Политика – електронско издање*, 5.09.2016.

[11] Миленко Крећа, *Међународно право представљања (дипломатско и конзуларно право)*, Правни факултет у Београду; Београд, 2015.

[12] Кривични законик Републике Србије, („Службени гласник РС”, бр. 85/05, 88/05 – испр., 107/05 – испр., 72/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 и 35/19).

[13] Кривични законик Црне Горе („Службени лист РЦГ”, бр. 70/03, 13/04 – испр., 47/06, 40/08, 25/10, 64/11 – др. закон, 40/13, 56/13 – испр., 14/15, 42/15, 58/15 – др. закон, 44/17, 498/18 и 3/20).

[14] Кривични закон Босне и Херцеговине, („Службене новине БиХ”, бр. 3/03, 32/03 – исп., 37/03, 54/04, 30/05, 61/04, 53/06, 8/10, 22/15, 40/15, 35/18 и 46/21).

[15] Казнени закон Републике Хрватске, („Народне новине РХ”, бр. 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19 и 84/21).

[16] Кривични законик Републике Мађарске, („*Magyar Közlöny*”, 2012).
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv, 10/09/2021>.

[17] Радојица Лазић, Обавештајни рад и дипломатија, *Српска политичка мисао*, бр. 4/2016, стр. 233–250.

- [18] Милан Мијалковски, *Обавештајне и безбедносне службе*, Факултет безбедности и „Службени гласник”, Београд, 2009.
- [19] Саша Мијалковић, Милан Милошевић, *Обавештајно-безбедносна дјелатност и службе*, Висока школа унутрашњих послова, Бањалука, 2011.
- [20] Милан Милошевић, *(Контра)шпијунажа*, Медија центар „Одбрана”, 2011.
- [21] Марко Парезановић, *Политички преврати – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.
- [22] Јон Михаи Паћепа, *Црвени хоризонти*, Акваријус, Београд, 1990.
- [23] Роман Ронин, *Обавештајни рад*, Факултет безбедности у Београду и ЈП „Службени гласник”, 2009.
- [24] Андреја Савић, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
- [25] Андреја Савић, Младен Бајагић, „Улога обавештајне активности у спољној политици”, *Наука, безбедност, полиција*, вол. 8, бр. 1, 2003, стр. 17–42.
- [26] Слободан Симовић, *Индустријска шпијунажа*, Факултет за дипломатију и безбедност, Београд, 2021.
- [27] Љубомир Стајић, *Основи система безбедности – са основама истраживања безбедносних појава*, Правни факултет у Новом Саду, Нови Сад, 2021.
- [28] Љубомир Стајић, Радојица Лазић, *Увод у националну безбедност*, Академија за националну безбедност и ЈП „Службени гласник”, Београд, 2015.
- [29] Зоран Стојановић; Обрад Перић, *Кривично право – посебни део*, Правна књига, Београд, 2014.
- [30] Дејан Н. Тепавац, „Шпијунажа као облик угрожавања пословних информација”, *Војно дело*, бр. 3, 2019, стр. 164–173.
- [31] Сун Цу, *Умеће ратовања*, Бабун, Београд, 2014.
- [32] Бора Чејовић, Мирко Кулић, *Кривично право*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Новом Саду, 2014.
- [33] Милан Шкулић, „Шпијуни међу нама”, *Политика*, 7.09.2016.
- [34] Richard Betts, *Enemies of Intelligence: Knowledge and Power in American National Security*, Columbia University, New York, 2007.
- [35] Jonathan Pinkus, „Intelligence and Public Diplomacy: The Changing Tide”, *Journal of Strategic Security*, Vol. 7, No. 1, 2014, pp. 33–46.
- [36] Michael Rubin, „The Temptation of Intelligence Politization to Support Diplomacy”, *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, Vol. 29, No. 1, 2016, pp. 1–25.

Summary

The intelligence service is a specialized institution of the state apparatus of the government which, on the basis of legal competencies, using secret methods and procedures, collects some data and knowledge in the territory of other state and submits them to the highest state decision-makers for the accomplishment of national

interests. It is an important instrument of foreign policy of every state. It strives to be at the centre of events at international level with its offensive activities. It is a well-known fact that intelligence services use a variety of operational measures, methods and procedures. This is understandable because in order to find out the most confidential and well-kept data, intentions and plans of the countries that are the subject of observation, special knowledge and skills are needed. The HUMINT method and espionage, as a prohibited activity, provide opportunities to achieve the desired goal. Although espionage is treated as an illegal activity in the legislation of many countries, it is still used and widespread. The reason for that lies in the fact that in the most direct way with the help of "a living source" reliable data and knowledge can be obtained, which will benefit the state that the intelligence service operates for.

It is a frequent phenomenon that, consciously or unconsciously, diplomacy and intelligence work are equated, i.e. the function of intelligence and intelligence activity. Intelligence as a tool of diplomacy is conducted in accordance with the 1961 Vienna Convention on Diplomatic Relations, while the intelligence work in the territory of other state is sanctioned by criminal law and is marked as espionage.

A comparative legal analysis of the criminal legislation of the Republic of Serbia and four neighbouring countries (Croatia, Hungary, Montenegro and Bosnia and Herzegovina) shows that espionage is severely sanctioned in all these countries. However, despite this, it is an unavoidable weapon of the state and its intelligence service, whose basic task is to obtain important data for its client in the territory of the enemy, which will have some significance in a political, economic, military or some other field.

Key words: intelligence services, HUMINT method, diplomacy, foreign policy, criminal act of espionage

© 2022 The Authors. Published by *Vojno delo* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

THE PREPARATION OF A NON-COMBAT OPERATION AS A KEY ELEMENT OF THE SUCCESS OF THE ENGAGEMENT OF THE RIVER FLOTILLA IN THE OPERATION OF ASSISTING CIVIL AUTHORITIES DURING FLOODS*

Šerif Bajrami**
Svetislav Šoškić***

Достављен: 08. 11. 2021.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 08. 01, 07. 03. и 17. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 18. 03 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201120B

The River Flotilla (RF), as an integral part of the Army, is one of the inevitable subjects of the protection and rescue of the population, environment and material goods during floods. The emergencies declared due to the threat of water overflow from river bed require the use of some equipment such as ships, boats, amphibious and other types of vessels. Due to their main purpose, manoeuvrability, capacity and specificity of the environment in which they are used (rivers, lakes, canals, etc.), the successful engagement of the protection and rescue forces during the execution of various types of non-combat activities in a flooded area is inconceivable. However, the success of a flood relief operation depends not only on the equipment used in carrying out tasks, but also on many challenges such as: how to select and organize adequate protection and rescue forces, how to bring forces to a flood-affected area, how to organize their logistic support and how to establish successful coordination with civil authorities in an affected area.

In this regard, and through the analysis of the existing doctrinal solutions, the key elements of the successful engagement of the RF

---

* The paper is the result of the scientific research work on the doctoral dissertation "The model of the engagement of the River Flotilla in the operation of assisting civil authorities during floods".

** University of Defence in Belgrade, Military Academy, Belgrade, Republic of Serbia, bajramiserif@gmail.com

*** University of Defence in Belgrade, Military Academy, Belgrade, Republic of Serbia.

during floods have been generated in the form of preparation of operation, command in operation, cooperation and coordination, non-combat activities and logistic support to operation. The paper proposes solutions related to the phase of preparation of operation as one of the key elements of the success of the engagement of the RF in assisting civil authorities during floods.

Key words: River Flotilla, state of emergency, floods, preparation of operation

Introduction

Floods, as a natural disaster, result in endangering human life and health, destroying households and infrastructure. The River Flotilla, as an integral part of the Army, is one of the indispensable factors in the execution of the tasks of the protection and rescue of the population, environment and material goods during floods. The main objective of this paper is to define a new approach in the execution phase of non-combat operation preparation, whose implementation should provide efficient and effective solutions during planning, organizing and preparing forces for the engagement in rendering assistance to civil authorities during floods. In this regard, the topics related to the River Flotilla (concept, purpose, tasks and organization), a state of emergency and preparation of operation as the key elements of the successful engagement of the River Flotilla during floods have been presented with proposed measures for possible improvement.

The concept, purpose and tasks of the River Flotilla

The River Flotilla of the Serbian Armed Forces is recognized in the defence system as a tactical unit of the Army, of a brigade level, organized according to a modular principle, which integrates river and engineering units into a functional unit in order to perform assigned missions (Figure 1). It carries out its tasks independently or within the operations of the Army and other defence forces.¹ Furthermore, the RF is a system whose elements are based on certain laws and principles, and a clear structural organization² provides efficient execution of tasks, primarily on rivers, canals and lakes independently or in cooperation with other defence forces.

---

¹ Šerif Bajrami i Rade Slavković, "Doktrinarna rešenja upotrebe Rečne flotile u vanrednim situacijama", *Vojno delo*, br. 5, 2016, p. 218.

² The phrase "structural organization" is taken from the Army Doctrine and represents an organizational relationship that is manifested through the representation of branches and services (*Doktrina Kopnene vojske*, Medija centar "Odbrana", Beograd, 2012, p. 18).

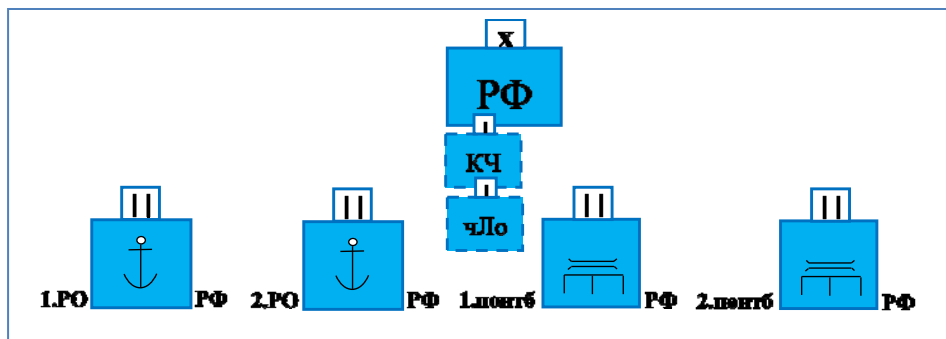

Figure 1 – The organizational structure of the River Flotilla³

The main purpose of the RF of the Serbian Armed Forces is defined in the RF Regulation (temporary) in the following way: „The River Flotilla is intended for executing combat and non-combat activities on and within the inland waterways and other running and standing water, in all hydrological and metrological conditions, independently or in cooperation with the Army units and other defence forces and in collaboration with civil society actors.”⁴ The tasks for which the Command and subordinate units are trained and exercised to build and maintain operational capabilities, and in relation to the execution of the requirements of the third mission of the Serbian Armed Forces, are: 1. search and rescue, 2. the evacuation of the population, property and animals from flood-affected areas, primarily by water, and partly by land, 3. the distribution of vital food supplies, 4. longitudinal and transverse transport, 5. the provision of temporary accommodation for endangered persons, 6. rendering medical assistance to endangered or sick persons in flood-affected areas and 7. building, i.e. strengthening dams and embankments.⁵

A state of emergency

The Constitution of the Republic of Serbia, as the main and highest legal act of our country, does not recognize the concept of emergency, but exclusively a state of emergency and war⁶. The Law on Defence also deals with these two states much more precisely than the Constitution, while the concept of a state of emergency is finally recognized and defined in the Law on Disaster Risk Reduction and Emergency Management as “a state arising from the declaration by the competent

³ The figure has been created on the basis of available data on the website of the Serbian Armed Forces, https://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije/kopnena-vojska/recna-flotila, 08/11/2021.

⁴ *Pravilo Rečna flotila (privremeno)*, KKoV, Niš, 2020, p. 9.

⁵ These tasks are defined on the basis of the analysis of the Training Plan for the River Flotilla commands and units.

⁶ Constitution of the Republic of Serbia, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, no. 98, Belgrade, 2006, Article 200 and 201.

authority when risks and threats or consequences for the population, environment and material and cultural goods are of such scope and intensity that their occurrence or consequences cannot be prevented or eliminated by regular action of competent bodies and services, therefore it is necessary to use special measures, forces and funds with an intensified regime of work to alleviate and eliminate them.”⁷

Referring to foreign literature and definitions of emergencies by other authors, Bajrami, Karović and Radić conclude that the concept of a state of emergency, in a broader sense, implies a sudden and unique event that disrupts regular processes and phenomena, greatly affecting human lives, property and environment, that is, as a factor of instability, it leads to the dysfunction of the existing social system.⁸

When it comes to natural disasters in our area, floods are the most common cause of emergencies. According to Marina Babić Mladenović, flood is defined through the concept of great waters: “When the flow of great water exceeds the capacity of the main river bed, overflowing, that is, flooding begins, which, if area is not protected by facilities, endangers human lives, property and infrastructure. Floods are among the greatest natural disasters at global level, and in our area they often cause emergencies, followed by great damage and loss of human lives.”⁹

During floods, the degree of endangerment of human lives and material goods is mostly at a high level and requires the engagement of special forces. The River Flotilla is one of such units which, due to its specificity, definitely represents one of the most important elements of the integrated protection and rescue system, and the outcome of a state of emergency often depends on it. The evidence for this claim are the experiences during the May 2014 floods, when diving and pontoon units played a crucial role in the execution of the search and rescue task, as well as the evacuation of the population from the endangered territory.

Preparation of operation as a key element of the successful engagement of the River Flotilla in the operation of assisting civil authorities during floods

The success of the operation of rendering assistance to civil authorities during floods depends on many factors, such as: preparation of operation, command in operation, cooperation and coordination, non-combat activities and logistic support to operation. However, the continuation and success of every military operation begins with and directly depends on the phase of its preparation.

---

⁷ Law on Disaster Risk Reduction and Emergency Management, Article 2, *Official Gazette of the Republic of Serbia*, no. 87, Belgrade, 2018.

⁸ Šerif Bajrami, Samed Karović i Goran Radić, “Upotreba Rečne flotile u pružanju pomoći civilnim vlastima u slučaju velikih poplava”, *Vojno delo*, br. 7, 2016, p. 254.

⁹ Marina Babić Mladenović, “Uređenje vodotokova”, Institut za vodoprivredu “Jaroslav Černi”, Beograd, 2018, p. 217.

Preparation of operation implies the work of commands and units that takes place before the phase of its execution, and whose main purpose is to build and maintain a high level of operational capabilities necessary for the successful execution of the upcoming operation. The purposeful and timely preparation should provide the efficient engagement of units in accordance with a unique plan (operational order) and under single command during operation. The conditions in which preparation of operation takes place are very complex and depend on many parameters: the condition of equipment, the number of personnel and its competence, the way of commanding units, as well as the amount of information the command has during planning, preparing and performing operation. However, time as a factor necessary for the successful and high-quality preparation is crucial.

Accordingly, the preparation phase should not be viewed only as a period that is conducted *immediately* before operation, but as a long-term process, whose initiation is necessary to begin long before flood. For these reasons, in the proposed concept of preparation of operation, as a key element of success, the preparation phase is considered through two time units: *the period of readiness* and *the period of activation of forces* (Figure 2). The main goal of this classification is to provide sufficient time for the purposeful and efficient preparation of forces, even in conditions when it is greatly limited due to premature or sudden occurrence of natural disasters (e.g. in the case of earthquakes).

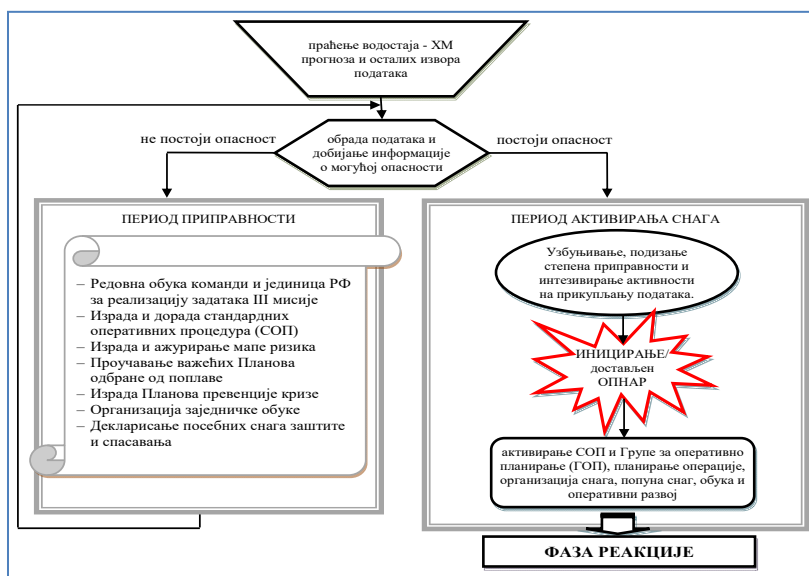

Figure 2 – The proposed concept of preparation of operation with activities¹⁰

¹⁰ The figure and content have been created by the authors.

During the complete phase of preparation, the internal service bodies constantly monitor and process the data issued through the early warning, notification and alert system. The inland water level, its tendency to develop and other hydrometeorological parameters are data that are collected and processed in order to obtain timely information needed to decide on measures to be taken in accordance with the current situation. If there is no real flood danger, the unit continues to carry out preventive measures characteristic of the readiness period or, conversely, when flood danger is certain, it takes concrete measures to initiate or activate the response forces (Figure 2).

The measures characteristic of the readiness period, as already mentioned, are mainly of preventive importance because the low level of flood risk allows units to carry out high-quality and extensive preparatory activities. At this stage of preparation of operation, the proposed concept stipulates the execution of the following preventive activities:

1. *The regular training of the River Flotilla commands and units for the execution of the tasks of the third mission of the Serbian Armed Forces with the focus on the engagement of forces during floods.* The comprehensive training and exercising during the readiness period creates the basic preconditions for achieving the necessary operational capabilities for the execution of a wide range of non-combat activities. Later, in the period immediately before operation, training is concretized and intensified in order to accomplish the final competence of the declared forces to perform planned tasks during operation.

2. *The revisions and upgrades of the existing standard operating procedures (SOP) in this field.* In order to establish a unified decision-making system at tactical level and an efficient flow of information to all entities and forces engaged in the protection and rescue tasks, it is necessary to develop appropriate SOP. The development of precise and concrete SOP, based on lessons learned and previously acquired experiences, creates conditions for each member of the RF to recognize and understand his role during the engagement in the execution of very complex and risky tasks.

3. *The development and update of a risk map,* based on previously defined flood zones and the endangerment level of coastal content, is another measure that should be taken during the readiness period.

4. *The study of relevant flood defence plans* is a measure by which forces are acquainted in advance with possible obligations and tasks that they may encounter during their engagement.

5. *The development of crisis prevention plans.* Crisis prevention plans are prepared to respond to possible emergencies, based on their different outbreak and development scenarios, and are developed at all levels of command. Its development in conditions of readiness and availability of sufficient time provides high-quality training and exercising of commands in the decision-making process for the efficient use of forces, whose solutions later in real circumstances can serve as a good basis for making a successful response to new crisis.

6. *The organization of joint training with representatives of civil authorities and public institutions in the field of protection and rescue.* Through joint training, different subjects of the protection and rescue system get acquainted with competencies, equipment, procedures and possibilities of other actors. The advantages and weak-

nesses of the system are discovered, potential obstacles in communication and coordinated work during a state of emergency are removed, etc.

7. *The declaration of the special forces from the RF for the execution of specialized tasks from the third mission of the Serbian Armed Forces and their training.*¹¹ The proposed concept of preparation of operation implies that special teams are established from the River Flotilla units to be engaged in the protection and rescue tasks, which require special skills and knowledge. These forces, in principle the same units, would be periodically trained according to a special plan and programme, in the function of conducting adequate and timely preparation for the execution of the specific protection and rescue tasks.

From the moment of crisis onwards, all the undertaken activities are no longer preventive, but proactive because the certainty of flood is obvious and requires exclusively the active role of the river forces. In such circumstances, the previously conducted preparatory actions, during *the period of readiness*, gain additional importance because they enable the successful continuation of the started process, but this time in the conditions of limited time. The advantage of the proposed solutions in the phase of preparation of operation is reflected by this capability to quickly adapt to new circumstances.

The end of the readiness period enables the continuation of preparation through the period of activation of response forces. The moment of transition from one subphase to other is initiated by the collected data, which unequivocally indicate the potential danger and the increased probability of its occurrence or by the order of the superior command. At this stage of preparation of operation, the proposed concept suggests the execution of the following proactive measures:

1. *Alarming and raising the level of readiness of the River Flotilla commands and units* are activities that are undertaken at a moment when a threat to facilities and members of the River Flotilla is increasingly present. In these circumstances, an order is issued for alerting, i.e. raising the level of readiness in order to carry out immediate preparation for potential engagement of forces. Thus, among the first steps that are undertaken at the beginning of *the period of activation of forces* is alerting and raising their readiness in a situation when a danger of a threatening phenomenon is real and objective.

2. *Intensifying activities on collecting additional information on impending floods.* The proposed concept of preparation of operation suggests that additional information about potentially endangered areas is provided by timely reconnaissance, as well as by sending persons to appropriate institutions in charge of early warning, notification and alert (with the prior consent of the competent military authorities).

3. *Activating the SOP for a given crisis and the establishment of an operational planning group (OPG).* Upon receiving and checking information on possible danger, the

---

¹¹ With relevant legal and doctrinal solutions, the Serbian Armed Forces declare forces only for their first and second mission, having in mind that since 2009, the Department for Emergency Management has passed into the competence of the Ministry of Interior. However, the experiences during the engagement of the Serbian Armed Forces units in emergencies indicate the need to establish and continuously train special units to perform search and rescue tasks, i.e. to provide assistance to civil authorities during various natural disasters.

operational duty officer of the River Flotilla informs the River Flotilla Commander and the Chief of Staff of the River Flotilla Command (the head of OPG) about the crisis indicators. The River Flotilla Commander orders via the operational duty officer of the River Flotilla to call the OPG members in order to start working, after gathering, on making proposals on the engagement and manner of non-military response to new crisis.

4. *Planning of operation.* The process of planning the River Flotilla operation in support to civil authorities in case of floods is an integral part of comprehensive preparation, whose main holder is the River Flotilla Commander with his command, i.e. with the directly established OPG. In the organizational structure of OPG, and as innovative solutions for efficient collection, processing and distribution of relevant data, the proposed concept suggests the introduction of two established elements: 1. team for reconnaissance and data collection and 2. situation centre (Figure 3).

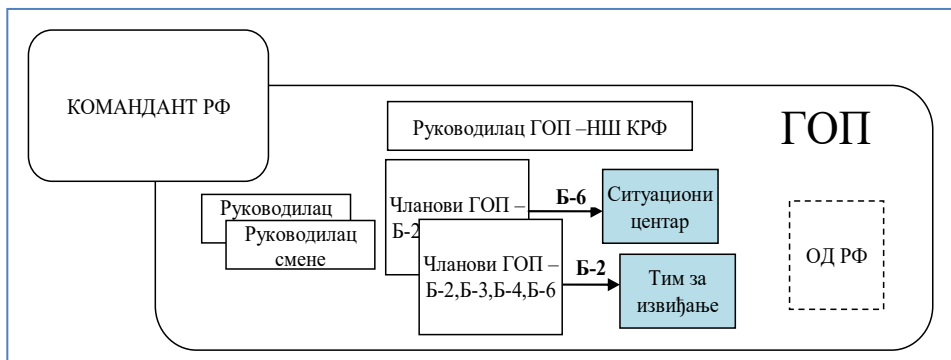

Figure 3 – The organization of OPG in the preparation phase of operation¹²

The mentioned organization should provide relevant and accurate data from the field, efficient flow of information, continuous work, transfer of management actions in real time, efficient reporting to superiors and relieving the duty officers during a state of emergency.

5. *Organizing forces.* The key moment in the preparatory phase, as a result of planning, is the process in which the most suitable organizational structure of forces is found for the execution of assigned tasks. The main goal of the organization is to establish an optimal operational schedule for successful (organized) execution of operation. The defined organizational form is assigned the required number of executors and managers, their tasks, rights and responsibilities are defined, then the manner of their coordination, the use of necessary methods and techniques, etc.¹³ Consequently, by studying the organization and formation structure, type and capacity of equipment available to the RF, units that would be engaged in the operation of rendering assistance to civil authorities in case of floods would be organized in principle like: 1. command forces, 2. forces for the execution of tasks

¹² The figure and content have been created by the authors.

¹³ Petar Jovanović, *Upravljanje projektom*, Visoka škola za projektni menadžment, Beograd, 2008, p. 57.

divided into teams for reconnaissance, search and rescue, transport and evacuation, road clearance, assistance in sanitation and delivery of vital groceries, 3. security forces, 4. logistic support forces and 5. reserve.

6. *Forces replacement.* The replacement with the necessary human and material resources is done during preparation of operation and its execution, in order to provide the sustainability of forces.¹⁴ In this regard, the proposed concept of operation planning sees the solution to improve the replacement process of forces for operation execution in high-quality cooperation with many diving clubs, local construction companies, Mountain Rescue Service, amateur radio, sailing, fishing and other associations. They could, through the competent regional centres of the MoD, provide potential staff for occupying critical military specialties, such as divers, construction machinery operators, signals officers, persons that are trained for safe and secure work on water, etc.

7. *Specialized training.* The proposed concept suggests that the training process in the phase of preparation for operation includes, in addition to general, specific training contents, such as the knowledge of the rules of engagement of unit in performing specific non-combat activities, negotiation and mediation techniques, communication with the media and the knowledge of authorities and procedures in the case of various types of criminal activities.

8. *Operational development of forces* should provide the most purposeful engagement of units and resources, the best use of land and waters, the necessary dispersing and grouping of forces, the continuity of coordination and cooperation with neighbours, achieving the planned manoeuvre and the efficient logistic support. The proposed concept of operation preparation meets the defined requirements by considering different options for bringing forces to the endangered area by a combination of land and water communications, as well as defining possible exit routes in case forces are captured in the endangered area. In this way, an operational schedule is provided that is elastic and fully adaptable to sudden changes caused by the unpredictable action of the flood wave.

Implementing all these measures (preventive and proactive) during the preparation phase of operation, in the manner proposed in the paper, solves the problem of the lack of time for highquality planning, organizing and preparing forces to be engaged in providing assistance to civil authorities during floods. However, in addition to the limited time for planning operation, other problems have been identified, most often related to the intertwining of competencies in the process of initiating the engagement of the RF and the imprecise procedure of defining and submitting requests for its engagement.

Formulating unrealistic and inexpedient demands of the representatives of civil authorities towards the River Flotilla and disrespecting the principle of gradualness in the engagement of the Serbian Armed Forces (units are engaged only under the condition that all local self-government capacities have been previously used) requires a new approach to solving these problems. The legal and doctrinal principles provide certain solutions, but they are still too general. Therefore, the proposed concept stipulates the implementation of concrete measures that would be conducted during the phase of

¹⁴ *Doktrina operacija Vojske Srbije*, Medija centar "Obrana", Beograd, 2012, p. 68.

preparation and execution of operation. The concretization of the procedure of competence in the process of engaging the RF and defining the real request for its engagement, by implementing specific and precise measures, are explained below.

Figure 4 shows the order of implementation of activities in the process of distinction of competencies in the process of engaging the RF, which implies that the initiation of the RF forces for its engagement is performed exclusively by competent authorities with strict adherence to chain of command. Moreover, the other measures proposed in the function of overcoming the identified problem include the implementation of some activities, such as: 1. the development of precise and unique SOP for alerting the RF units during a state of emergency; 2. submitting a request by civil authorities for assistance, which has to be approved in advance by competent military authorities; 3. the management of the forces engaged by the emergency headquarters, which is carried out in accordance with the approved request of civil authorities for assistance (Item 2); 4. obligatory regulation of each additional engagement with a new request and, according to the defined procedure, beginning of its approval; and 5. command of the engaged forces through responsible officers – commanders, whose freedom in decision-making and the manner of unit engagement in the execution of the protection and rescue tasks must not be disputed.

The implementation of these measures prevents spontaneous and unplanned initiation of forces to provide assistance during floods, allows the engagement of units only within the approved plan and reduces the subjective influence of military or civil authorities on the decision to engage forces.

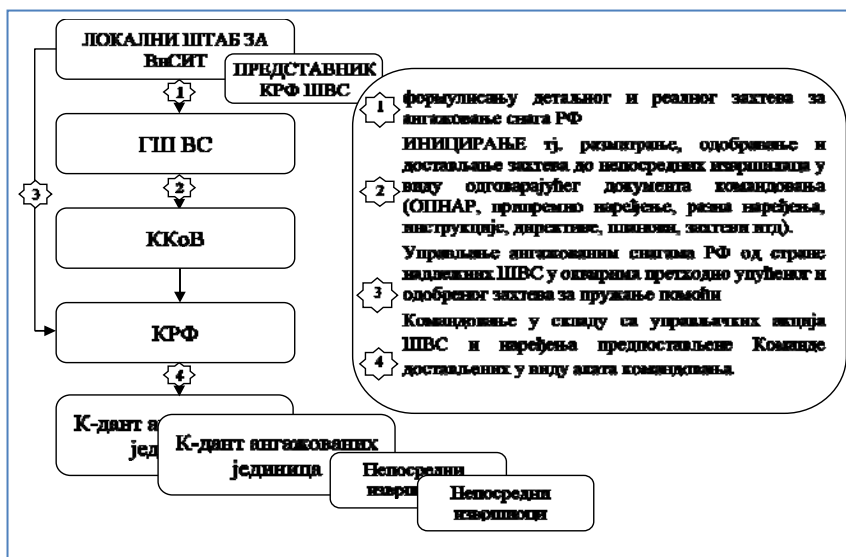

Figure 4 – The competencies in the engagement process and precise procedure for defining and submitting requests for the engagement of the River Flotill¹⁵

¹⁵ The figure and content have been created by the authors.

The proposed concept also solves the problem arising from unrealistic requests for assistance issued by civil authorities and the imprecise procedure of submitting them to competent military authorities by the implementation of appropriate concrete measures in the preparation phase. These measures are mainly related to improving the process of cooperation between the commands of the units planned for engagement and the representatives of civil authorities. Thus, for example, before crisis, it is necessary to undertake some coordination activities, such as: 1. the joint training of the RF representatives and other members of the emergency staff, which provides knowledge of opportunities, capacities, and also obligations of all the protection and rescue subjects; 2. the development of high-quality risk assessments and flood-defence plans (prepared by civil authorities); 3. the joint study of the mentioned plans in order to identify the difference between necessary and current possibilities of local self-governments for their implementation, all in the function of formulating a realistic request for assistance and 5. strict adherence to the hierarchical structure in the initiation procedure, which implies that the request is firstly submitted to the General Staff of the Serbian Armed Forces through competent emergency headquarters, so that after consideration, in the form of appropriate commanding documents (OPORD, preparatory order, various orders, instructions, directives, plans, requirements, etc.), and through competent operational command (in this case the Army Command), it is submitted to the River Flotilla for execution.

Conclusion

On the basis of the findings of this paper, conditions have been created for effective problem solving such as the lack of time for high-quality planning of operation in conditions of dynamic and complex changes characteristic of flood emergencies. Furthermore, the activities for successful distinction of competencies in the process of initiating the River Flotilla forces and measures to prevent unrealistic requests for assistance submitted by civil authorities are proposed.

The preparation phase of operation is successful if it is completed before flood because in that case unit can carry out all preventive actions in order to be ready and meet the impending threat in an organized manner. In fact, one of the factors of the success of every military operation is the intention to carry out preparatory actions in a high-quality, purposeful manner and, if possible, before crisis breaks out. The proposed concept of preparation of operation can provide the necessary time for successful planning and preparation of units for efficient engagement, primarily from the aspect of proper initiation of the RF forces and their rational engagement during assistance to civil authorities during floods.

Literature

- [1] *Доктрина Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2010.
- [2] *Доктрина Копнене војске*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012.
- [3] *Доктрина операција Војске Србије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2012.

- [4] „Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама”, члан 2, *Службени гласник РС*, број 87, Београд, 2018.
- [5] Акциони план за спровођење Националног програма управљања ризиком од елементарних непогода (2017-2020), Влада Републике Србије.
- [6] Национална стратегија заштите и спасавања у ванредним ситуацијама, „Службени гласник РС”, бр. 86/211, 18.11.2011. године.
- [7] Закон о ванредним ситуацијама („Службени гласник РС” бр. 111/2009, 92/2011 и 93/2012).
- [8] Марина Бабић-Младеновић, „Уређење водотокова”, Институт за водопривреду „Јарослав Черни”, Београд, 2018.
- [9] Paul Pilon, *Guidelines for Reducing Flood Losses*, United Nations, Geneva, 2004.
- [10] Петар Јовановић, *Управљање пројектом*, Висока школа за пројектни менаџмент, Београд, 2008. стр. 57.
- [11] *Поплаве у Србији 2014*, Извештај о процени потреба за опоравак и обнову последица поплава, Влада РС, Београд, 2014.
- [12] *Правило Речна флотила* (привремено), ККов, Ниш, 2020.
- [13] Устав Републике Србије, члан 200 и 201, „Службени гласник РС”, бр. 98, Београд, 2006.
- [14] Frank Toensmann and Manfred Koch, *River Flood Defence*, Kassel reports of hydraulic engineering, ISBN: 978-3930150205, Herkules Verlag, 2000.
- [15] Шериф Бајрами и Раде Славковић, „Доктринарна решења употребе речне флотиле у ванредним ситуацијама”, *Војно дело*, бр. 5, 2016.
- [16] Шериф Бајрами, Самед Каровић и Горан Радић, „Употреба Речне флотиле у пружању помоћи цивилним властима у случају великих поплава”, *Војно дело*, бр. 7, 2016.
- [17] Мирослав Р. Терзић, Дарко Глишић, Зоран Цветковић, „Обавештајна припрема подручја угроженог елементарним непогодама, техничко-технолошким и другим несрећама и употреба снага Војске Србије”, *Војно дело*, бр. 3, 2019.
- [18] <http://www.hidmet.gov.rs>
- [19] <https://www.jcerni.rs>
- [20] https://www.vs.rs/sr_cyr/jedinice/vojska-srbije/kopnena-vojska/recna-flotila

S u m m a r y

Through the analysis of the existing doctrinal solutions, the key elements of the success of the engagement of the River Flotilla during floods have been generated in the form of preparation of operation, command in operation, cooperation and coordination, non-combat activities and logistical support to operation. However, the paper emphasizes the solutions related to the phase of preparation of operation as one of the key elements of the success of the engagement of the River Flotilla in assisting civil authorities during floods. Defining a new approach in the execution of the phase of the preparation for non-combat operations is the main goal

of this paper, whose implementation should provide efficient and effective solutions during planning, organizing and preparing forces for the engagement in providing assistance to civil authorities during floods. Accordingly, this paper deals with the topics related to the River Flotilla (concept, purpose, tasks and organization), a state of emergency and proposes measures to improve the preparation phase of operation as one of the key factors for the success of the engagement of the River Flotilla during floods.

The proposed concept, the phase of the preparation for operation is considered through two time units: *the period of readiness* and *the period of activation of forces*. The measures characteristic of the period of readiness are mainly of preventive importance and include the execution of various preventive activities ranging from training, the development of Crisis Response Plans, the improvement of the existing standard operating procedures to the declaration of forces for non-combat activities. The end of the standby (readiness) period provides the continuation of preparation through the period of activation of the response forces. The moment of transition from one subphase to other is initiated by collected data that unequivocally indicate a potential danger or by the order of the superior command.

Also, the paper presents proposals for solving the problem of intertwining competencies in the process of initiating the engagement of the RF and imprecise procedure for defining and submitting requests for its engagement by civil authorities. The solutions are based on the implementation of appropriate concrete measures in the preparation phase, but above all on strict adherence to the chain of command when initiating the River Flotilla forces for its engagement. Based on the findings of this paper, conditions have been created for effective problem solving such as the lack of time for high-quality planning of operations in conditions of dynamic and complex changes characteristic of flood emergencies (emergencies caused by floods). The proposed concept of preparation of operation can provide the necessary time for high-quality planning and preparation of units for efficient engagement, primarily in terms of proper initiation of the RF forces and their rational engagement in providing assistance to civil authorities during floods.

Key words: River Flotilla, state of emergency, floods, preparation of operation

© 2022 The Authors. Published by *Vojno delo* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

INTERNAL COMMUNICATIONS FUNCTIONS IN MILITARY ORGANIZATIONAL SYSTEMS

Nebojša Kljajić*

Достављен: 08. 01. 2022.

Језик рада: Енглески

Кориговано: 19. 02. и 24. 03. 2022.

Тип рада: Прегледни рад

Прихваћен: 29. 06. 2022.

DOI број: 10.5937/vojdelo2201133K

Internal communications functions in military organizational systems are multidisciplinary, polyvalent and interconnected. The paper deals with the identification and definition of the most important functions of internal communications in military organizational systems. The paper gives an overview of each function individually and highlights their importance, respecting the complexity and all the specifics of military organizational systems. Cherishing and developing internal communications in military organizational systems is a strategic task of military leaders at all levels of command and control. Effective internal communications is a valuable investment in human resources and long-term business results. It is also a powerful shield for soldiers against rumours, numerous problems and dilemmas. Effective internal communications arms all actors in the chain of command and control with the most powerful weapons, and that is information and knowledge. Its ontological component is particularly emphasized in the paper because internal communications motivates, strengthens the soul of soldiers and is a necessary substance in developing a sense of duty and responsibility. To command and control means to communicate. Investing in internal communications is investing in the efficient functioning of military organizational systems.

Key words: military organizational systems, internal communications, Serbian Armed Forces, Serbian Armed Forces missions, command and control

Introduction

Successful companies and business conglomerates allocate great budget funds to create a communication strategy as a pillar of a positive image, reputation and rating of companies in the external public. However, it is often

---

* University of Defence in Belgrade, Military Academy, Belgrade, Republic of Serbia, nebojsa81.bg@gmail.com

forgotten that the definitive proof of the success of every organization is the business reality created by “the beauty of a company that is in the eye of its employees”. Effective internal communications is a measure of the success of each organization. Internal communications in military organizational systems represents a fundamental premise and platform on which the results and successes of units and institutions both in peacetime and wartime conditions mature. “One of the basic processes by which reality is constructed/built is communication”.¹ Effective internal communications is not an ephemeral process, but is permanently one of the important factors in the process of making timely and rational decisions. Mistakes and noise in communication in military organization are the most expensive and directly affect the most valuable and non-renewable resource - human life.

In this paper, we will identify the most important functions of internal communications and analyse their role in the life and work of military organizational systems, as well as the significance of the proactive role of military leaders in developing, implementing and evaluating all its layers. The importance of human factor is particularly emphasized through the paper, as well as the fact that members of military organizational systems represent its most valuable resource. Effective internal communications is a rather important process in the architecture of coherent and cohesive military collectives and an important pillar of effective command and control, as well as the successful execution of all assigned missions and tasks of the Serbian Armed Forces.

The definition of the concept and functions of internal communications in military organizational systems

Internal communications is a concept of short history, but it is therefore a phenomenon of long existence. In relevant professional literature,² in addition to the concept of *internal communications*, the syntagms *business communication*, *organizational communication*, *communication in organization*, etc. are also found. The common characteristic of all the mentioned definitions of the concept of internal communications is the fact that it takes place within organization among employees and that the success of both employees and organization as a whole depends on its efficiency. As a frame of reference for understanding internal communications and its interdisciplinary field of study, we can take the definition given by Bovee and Thill that internal communications is “the exchange of information and ideas within an

¹ Snježana Milivojević, *Mediji, ideologija i kultura*, Edicija reč, Beograd, 2015, p. 26.

² Džerald Grinberg, Robert A. Baron, *Ponašanje u organizacijama*, p. 301.; Stjuart Tabs, *Komunikacija*, Klio, Beograd, 2013, p. 54.; Tenk Ralf, Liz Jomans, *Otkrivanje odnosa s javnošću*, Hrvatska udruga za odnose sa javnošću, Zagreb, 2006, p. 359, Zorica Tomić, *Komunikologija (drugo izdanje)*, Čigoja štampa, Beograd, 2003, p. 72.

organization.”³ Miller reports that “communication in an organization represents a flow of messages through the network of interdependent relations.”⁴

Greenberg and Baron note that in internal communications, in addition to the exchange of facts and its informative role, its function of building good interpersonal relationships is important and emphasize that internal communications includes “developing friendships, as well as building trust and acceptance.”⁵ Tomić also emphasizes the importance of interpersonal relations in organization, as well as its correspondence with internal communications. In this regard, she concludes that “the ability to deal with conflicts in a healthy way is directly dependent on the ability to communicate and the character of the connections and relationships we establish with other people.”⁶

Petrović also writes about the important properties of efficient internal communications and emphasizes that in addition to timely detection of problems and their faster solution, efficient internal communications leads to greater employee engagement, greater job satisfaction and less frequent absence from work or quitting a job.⁷ Building and nurturing good interpersonal relationships means communication in organization is two-way, as well as that there are communication channels in order to hear opinions, difficulties and problems of its employees. Tench Ralph and Liz Yeomans point out that the strategic purpose of internal communications is “the worry to build two-way relationships and trust with internal publics to improve the organization’s effectiveness.”⁸ Greenberg and Baron report on the integrative function as a capital layer of effective internal communications and note that “modern scientists often describe organizational communication as social glue that holds all parts of an organization together.”⁹

Cvetković gives a general definition of internal communications in military organizational systems and states that “internal communications in military organizational systems represents communication within military organization, and implies communication between leaders (commanders, chiefs, directors, etc.) and employees, as well as between employees at all levels in organization.”¹⁰

Thus, we can conclude that “communication in itself is not a purpose, but aims to establish certain relations between the subjects of the communication process. Relations are based on interpretation and commitment to messages”.¹¹ These defini-

³ Sreten Cvetković, *Utjecaj vrednosti na odnos autentičnog liderstva i interne komunikacije u vojno-organizacijskim sistemima*, (doktorska disertacija), Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, 2018, p. 81.

⁴ Stuart Tabs, *Komunikacija*, Klio, Beograd, 2013, p. 54.

⁵ Džerald Grinberg, Robert A. Baron, *Ponašanje u organizacijama*, Želnid, Beograd, 1998, p. 304.

⁶ Zorica Tomić, *Komunikologija (drugo izdanje)*, Čigoja štampa, Beograd, 2003, pp. 72–73.

⁷ Danijela S. Petrović, *Umešnost komuniciranja*, Klio, Beograd, 2019, p. 217.

⁸ Tenk Ralf, Liz Jomans, *Otkrivanje odnosa s javnošću*, Hrvatska udruga za odnose sa javnošću, Zagreb, 2006, p. 359.

⁹ Džerald Grinberg, Robert A. Baron, *Ponašanje u organizacijama*, gen. quote, p. 301.

¹⁰ Sreten Cvetković, *Utjecaj vrednosti na odnos autentičnog liderstva i interne komunikacije u vojno-organizacijskim sistemima*, (doktorska disertacija), gen. quote, p. 80.

¹¹ Miroslav Mitrović, “Strateška komunikacija u funkciji nacionalne bezbednosti”, *Vojno delo*, vol. 71, br. 1, 2019, p. 46.

tions of the concept of internal communications unequivocally indicate the existence of a wide range of its functions.

“According to Berlogar, many authors approach the definition of internal communications functions differently, but basically all agree that the function of internal communications is to create stability within organization and reduce uncertainty and insecurity among employees. Berlogar believes that the following four specific functions of internal communications in organizations are the key ones: “strengthening and expanding communication goals, coordinating the activities of employees in organization, providing superiors with feedback, socialization of employees through organizational culture”.¹²

Greenberg and Baron believe that the most important functions of communication in organizations are: directing actions, coordinating actions, informing, as well as the interpersonal part of organizational relations with the focus on social relations that prevail among people.¹³

Recognizing the contribution of many authors in reference scientific sources, we identify the four most important functions of internal communications in military organizational systems: *informing, motivating, efficient command and control and building efficient military collectives*.

It is important to point out that in every communication in military organizational systems, the ethics and moral values of military leaders and all its members occupy a central place. In his textbook “*Rhetoric*”, Nušić emphasizes the importance of ethical values among those who speak and notes: “when rhetoric also uses the one that does not have an ethical value as a precondition, he abuses rhetoric, and the abuse of rhetoric can cause a great and incalculable damage to society and state.”¹⁴ The lack of ethics and the abuse of internal communications in military organizational systems is the most serious mistake and it has a negative impact on the execution of all missions of the Serbian Armed Forces. Such mistakes are intolerable for military organizational systems.

Internal communications in the information service

All members of military organizational systems in the chain of command and control must have timely and accurate information, which is crucial both in the decision-making process and during their implementation and evaluation. Timely and accurate information is very important both for soldiers and military leaders in peacetime and wartime conditions.

The success of the training process, tactical actions, marching, occupying the elements of firing with weapons and firearms, starting and lasting of fire preparation, performance of units, all types of combat operations, in fact all combat and non-

¹² Sreten Cvetković, *Uticaj vrednosti na odnos autentičnog liderstva i interne komunikacije u vojno-organizacijskim sistemima*, (doktorska disertacija), gen. quote, p. 84.

¹³ Džerald Grinberg, Robert A. Baron, *Ponašanje u organizacijama*, gen. quote, pp. 303–304.

¹⁴ Branislav Nušić, *Retorika*, Izdavačko i knjižarsko preduzeće Geca Kon A.D., Beograd, 1938, p. 133.

combat operations and their outcomes directly depend on timely and accurate information. Communication provides the required information that is necessary in the decision-making process, which is very important for organizational efficiency. "The communications system is directly related to the decision-making process. Each individual makes a decision after receiving a smaller or greater amount of information through the communications system."¹⁵ Randelović points out that the main features of information are that it has to be objective, accurate, complete, timely and understandable, i.e. presented in a form and scope that is acceptable to recipient.¹⁶

It is rather important that informing members of military organizational systems is conducted from official sources – formal communication channels, which prevents rumours and misinformation. Rumours are extremely destructive for all units in military organizational systems, especially during the preparation and execution of combat operations. Rumours can instil fear, cause panic and completely disable units for combat operations. Rumours are a very complex phenomenon and have very destructive effects in weakening the morale of members of military collectives. Throughout history, there have been many cases where rumours have been more devastating to combat military units than bullets. "For example, the rumour about the harmful effect of antimalarial drugs in New Guinea caused the neutralization of almost 80 percent of the US soldiers in that area, which Japanese forces could not succeed by using only conventional weapons."¹⁷

Uncertainty, contradictory, ambiguous, late and incomplete information demotivate members of military units and destroy collectives. Hayase points out that "a silent organization can experience the worst outcomes because it forces employees to speculate."¹⁸ Sias notes that "the amount and quality of information that employees receive from managers is directly related to the quality of task execution and relations between the superior and the subordinate."¹⁹

Properly planned, conducted and properly evaluated internal informing at all levels of command and control provides time ergonomics and is directly related to the decision-making process, the quality of achieved results and the efficiency of military organizational systems in peacetime and wartime conditions. Information has to be timely and accurate, understandable and unambiguous for all members of military organizational systems. The analysis and improvement of the informative value of the sentence of military leaders is rather important and special emphasis should be placed on it. The culture of expression and presentation literacy has to be permanently developed and improved among young officers.

¹⁵ Ranko Lojić, *Liderstvo*, Medija centar "Odbrana", Beograd, 2019, p. 310.

¹⁶ Slavoljub Randelović, *Efektivno komuniciranje*, Vojnoizdavački zavod, 2009, p. 40.

¹⁷ Marko Rupčić, "Uloga glasina u ratu", *Polemos*, Zagreb, vol. X, br. 19, 2007, p. 68.

¹⁸ Lynn Kalani, Terumi Hayase, *Internal communication in organizations and employee engagement*, University of Nevada, Las Vegas, 2009, p. 7.

¹⁹ Patricia M. Sias, "Workplace relationship quality and employee information experiences", *Communication studies*, vol. 56, no. 4, 2005, p. 380.

Internal communications in the service of motivation

Hypothetically, if we had had military technology that represents the planetary avant-garde, the results of this sophisticated technique and technology would have been equal to the range of “bow and arrow” if there are no personnel that will effectively exploit its maximum effects. “Understanding what motivates people means having the most powerful tools for working with people.”²⁰ Officers have to know their people and have the knowledge to recognize indicators that say there are problems. Subordinates must not be afraid to present problems they have. Members of military organizational systems must have full trust in their superiors, and trust is built on the foundations of honest and permanent internal communications. One of the important communicative competencies of military leaders is to be good listeners to the problems and demands that their subordinates have.

Military leaders often lead soldiers through extremely difficult and risky situations, especially in combat operations. The methods of stimulation characteristic of civil workforce – such as the promise to pay bonus or the other negative extreme - threats of dismissal are not long-term effective in military organizational systems. Money does not encourage troops that may not survive combat operations to spend it, and the possibility of losing a job is not a great danger for someone facing the possibility of injury or death. Military organizational systems have to know that a different approach is necessary. Officer and professor, Jovan Dragašević notes that “it is no longer enough for a soldier to be skilled only at weapons, but that warfare has changed and that the military profession is involved in many sciences, so soldiers are required to have an appropriate and dignified syllable both in speech and writing.”²¹ Sarcastic and cynical comments from the superiors demotivate members of military organizational systems and stifle self-initiative. Thus, in addition to what is said in terms of content, it is also very important how it is said. In order for the superiors to motivate their subordinates, it is necessary for them to be motivated and to firstly show everything they demand by their personal example. Roganović emphasizes that “behind every message of an officer, it is necessary to have a personal example as a source of inspiration and admiration for everyone who feeds his spirit with his speech”.²²

Motivational speeches written with heart, human and professional qualities have always been identified by true leaders and have had a strong effect on members of military units, especially before important tasks and crucial battles. In these speeches, emotional emphases in language, style and a literally shaped expression in contrast to dull speech, can often more convincingly express the content and motivate members of military units.

²⁰ Slobodan Panić, Marko D. Andrejić, Vitomir Stanković, “Uloga interne komunikacije u motivisanju zaposlenih”, *Vojno delo*, vol. 67, br. 5, 2015, p. 386.

²¹ Jovan Dragašević, *Vojnička stilistika*, Državna pečatnica, Beograd, 1871, p. 4.

²² Božidar M. Roganović, *Retorika*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 2001, p. 162.

Commanding officers and commanders are in different roles. It is necessary to use different styles of internal communications and to develop various manners of using language material in the service of motivating members of military organizational systems at all levels of command and control. Military leaders have to show empathy, listen, understand, respect and properly evaluate the work of their employees. Building trust is done by honest and well-designed communication between the superiors and the subordinates. Military leaders should place special emphasis on the development of this function of internal communications, which greatly creates the environment in which members of military organizational systems work and affects their satisfaction, contribution and working results.

Internal communications in the service of efficient command and control

Effective internal communications enables a continuous process of command and control. To command and control means to communicate. Internal communications enables orders to be executed into concrete and effective action.

In the language of command, words that have a single meaning, not several meanings, should be used. The proper execution of military orders depends on the proper understanding of messages. Each differently understood nuance of meaning can lead to a misunderstanding of message and command then becomes unusable. The order executor does not have time to guess the meaning of an expression or sentence. In order to make the language of command functional, it is necessary for the logical meaning of a word to be equally known to both the sender of information and the recipient. In that sense, it is not desirable to use foreign words and expressions of imprecise meaning. Moreover, the logical way of expressing military orders is an important condition for each order to be executed, as well as a strict selection of facts according to importance. In the training process commanding officers should not “assume” that the meanings of some professional expressions are clear. During training special emphasis has to be placed on each professional expression and its meaning explained.²³ All commands that are issued by voice require correct pronunciation and a proper posture. The correct posture as one of the layers of non-verbal communication is very important and has to be harmonized with the correct pronunciation of command. The composition of orders is defined by the essence, and the order of presenting facts should be logical, concise and understandable. The use of abbreviations in command should help the economy of expression, but it should be reduced to a reasonable level and make sure that all members in line understand them.

---

²³ Radomir Životić, Božidar Jovović, *Jezik i stil ratne veštine*, Centar visokih vojnih škola OS “Maršal Tito”, Beograd, 1990, pp. 294–303.

Every mistake in communication can have the most serious consequences, and that is the loss of human lives. Therefore, in military organizational systems, it is necessary to fully adhere to the defined standard operating procedures, which have been developed with special care in order to be clear and unambiguous to everyone in the military hierarchy.

The emergencies, particularly the floods that hit Serbia in 2014, confirm how important the role of the Serbian Armed Forces and all functions of internal communications are in the service of an efficient military organization. The key to success in flood defence in 2014 was effective command and control based on the principles of single seniority and subordination, trained and organized military teams consisting of motivated members, as well as clear and unambiguous standard operating procedures and timely information that were crucial in the decision-making process and their execution. This event has only confirmed the importance of internal communications in the service of efficient command and control.

Internal communications in the service of building efficient military collectives

Building coherent and cohesive military collectives is of special importance for military organizational systems. Motivated, competent and trained individuals are a necessary, but not a sufficient condition for building effective military collectives. Kasagić and Kostić emphasize that an efficient military collective is not a simple sum of successful individuals capable of combining their knowledge and skills in order to accomplish common goals.²⁴ In addition to motivation, knowledge, skills and virtues of individuals, the sense of collective spirit, belonging to unit and putting personal interests in the service of the unit's task are decisive factors that are crucial in building military collectives.

The tool without which one cannot build a collective of the highest performance is planning, implementing and evaluating efficient internal communications. For military organizational systems, it is inadmissible that military collectives are weak. Military units get prepared to take part in combat operations in war, and that is enough to say that they have to always be a paradigm of the highest values and performance, with the aim of permanently improving the scale of operational and functional capabilities. Building effective military collectives is an ongoing process.

Gavet also speaks about the importance of the strength of military collective and advises commanding officers and commanders: "Your unit should really be a whole, not mechanical, but organic one. If it is only capable of receiving and mechanically transmitting your will, like a rifle that is triggered and fired by the pressure of your finger, then it is still only a dead thing; it needs to be inspired by its diligence and life.

---

²⁴ Ljubomir Kasagić, Petar Kostić, *Psihologija za vojnog starešinu*, Vojna akademija KoV, Beograd, 1992, p. 82.

Preparing for war with a stationary unit, which is used to always wait for side thrust to start working, would be just as smart as thinking of replacing a hunting dog with some mechanical device."²⁵

Military leaders have the task of uniting all professional and human qualities that their unit has at its disposal, and this is achieved on the basis of good horizontal and vertical communication. It is very important that there are communication channels in military organizational systems, where the problems and difficulties of employees are discussed. Moreover, these are opportunities to get feedback from unit members on what needs to be improved in the life and work of military collective. The internal connections, those invisible threads that develop over time, are one of the most important features of military collective. "There is no internal connection in a unit that is composed of people gathered in a hurry, who do not know each other, and who cannot rely on each other. A unit established in this way, in a hurry, is a weak entity, which officers maintain with great difficulty, and which tends to dissociate because everyone in it thinks only of themselves."²⁶ Thus, building successful military collectives is a process that requires both time and permanent communication.

Effective internal communications is a connective tissue that allows commanding officers and commanders to know their people well, so that all members in military collective are appreciated in the right way and in positions where they will be most productive. It is an important building block that makes military collective not a simple sum of individuals, but a living, harmonious and organic whole that has common goals, a sense of belonging and responsibility. This task is not easy and is one of the most important priorities of military leaders.

Conclusion

The Serbian Armed Forces is an institution in which the citizens of Serbia traditionally have the greatest trust. Trust is difficult to gain and easy to lose, and maintaining the highest level of trust among its citizens and developing its further potential is the imperative. The successful execution of the assigned missions and tasks of the Serbian Armed Forces, as an institution that represents one of the most important pillars of our society, is impossible without efficient internal communications in peacetime and wartime conditions. All identified functions of internal communications are in the service of building efficient military organizational systems. Internal communications in military organizational systems is a continuous process and it must not have a break or "an idle stroke" because the destructive potential of the non-existence of effective internal communications is huge and inadmissible for military organizational systems.

The wide range of the functions of internal communications implies the implementation of various communication styles of military leaders. The styles of internal

---

²⁵ Andre Gave, *Veština komandovanja*, gen. quote, p. 55.

²⁶ Andre Gave, *Veština komandovanja*, gen. quote, p.131.

communications imply the implementation of different ways of using language material that will show humanity, expertise, acuity, tolerance and many other different virtues and competencies of military leaders that are in the service of building successful military collectives. Furthermore, the knowledge of the existing standard operating procedures in the decision-making process and their implementation is of particular importance to ensure that decisions are timely, accurate and unambiguous. Special emphasis should be placed on the development and use of all communication channels through which feedback from the subordinates can be obtained as a valuable source of information for military leaders in the service of achieving organizational objectives.

It is necessary to continue studying communication, as an important competence of the 21st century officers, with students in military high schools and cadets of the Military Academy. The monitoring of modern scientific thought in this field and the implementation of scientific achievements in the curricula of military schools is of particular importance. Constantly monitoring and studying the language and style of our strategy is important because language continuously evolves and adapts to modern military needs. The work on the culture of expression and presentation literacy is important for improving internal communications and all its functions. The evaluation of the results of internal communications can be conducted by collecting data by the method of survey, which would include professional military personnel of all branches and services, as well as students of military schools and cadets of the Military Academy.

Recognizing the importance and all benefits of communication in military organizations, it is necessary to plan, nurture and further improve internal communications with special care, as a strategic management function at all levels of command and control. Having in mind this fact, as a necessary axiom of all military organizational systems, military leaders have to constantly work on further development and improvement of communication competencies, language and style of strategy, as an important condition for putting all internal communications functions in the service of building effective military organizational systems.

Literature

[1] Андре Гаве, *Вештина командовања*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1993.

[2] Божидар Јововић, *Српски официри у националној култури*. Војноиздавачки завод, Београд, 1998.

[3] Божидар М. Рогановић, *Реторика*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001.

[4] Бранислав Нушић, *Реторика*, Издавачко и књижарско предузеће Геца Кон А. Д., Београд, 1938.

[5] Данијела С. Петровић, *Умешност комуницирања*, Клио, Београд, 2019.

[6] Зорица Томић, *Комуникологија (друго издање)*. Чигоја штампа, Београд, 2003.

[7] Јован Драгашевић, *Војничка стилистика*, Државна печатница, Београд, 1871.

[9] Љубомир Касагић, Петар Костић, *Психологија за војног старешину*, Војна академија КоВ, Београд, 1992.

[10] Марко Рупчић, „Улога гласина у рату”, *Полемос*, Загреб, вол. X, бр. 19., 2007, стр. 63–72.

[11] Мирослав Митровић, „Стратешка комуникација у функцији националне безбедности”, *Војно дело*, вол. 71, бр. 1., 2019, стр. 41–54.

[12] Patricia M. Sias, „Workplace relationship quality and employee information experiences”, *Communication studies*, vol. 56, no. 4., 2005, pp. 375–395.

[13] Радомир Животић, Божидар Јововић, *Језик и стил ратне вештине*, Центар високих војних школа ОС „Маршал Тито”, Београд, 1990.

[14] Ранко Лојић, *Лидерство*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 2019.

[15] Славољуб Ранђеловић, *Ефективно комуницирање*, Војноиздавачки завод, 2009.

[16] Слободан Панић, Марко Д. Андрејић, Витомир Станковић, „Улога интерне комуникације у мотивисању запослених”, *Војно дело*, вол. 67, бр. 5, 2015.

[17] Сњежана Миљивојевић, *Медији, идеологија и култура*, Едиција реч, Београд, 2015.

[18] Сретен Цветковић, *Утицај вредности на однос аутентичног лидерства и интерне комуникације у војноорганизационим системима (докторска дисертација)*, Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, 2018, стр. 81.

[19] Самед Каровић, *Командовање и руковођење*, Медија центар „Одбрана”, 2016.

[20] Стјуарт Табс, *Комуникација*, Клио, Београд, 2013.

[21] Тенк Ралф, Лиз Јоманс, *Откривање односа с јавношћу*, Хрватска удруга за односе са јавношћу, Загреб, 2006.

[22] Џералд Гринберг, Роберт А. Барон, *Понашање у организацијама*, Желнид, Београд, 1998.

Summary

The functions of internal communications in military organizational systems are multidisciplinary, polyvalent and interconnected. The paper deals with the identification and definition of the most important functions of internal communications in military organizational systems. The paper gives an overview of each function individually and highlights their importance, respecting the complexity and all the specifics of military organizational systems. Nurturing and developing internal communications in military organizational systems is a strategic task of military leaders at all levels of command and control. Effective internal communications represents a valuable investment in human resources and long-term business results. In addition, it is also a powerful shield for soldiers against rumors, numerous problems and dilemmas. Effective internal communications arms all personnel in the chain of command and control with the most powerful weapons, and those are information and knowledge. Its ontological component is particularly emphasized in the paper because internal

communications motivates, strengthens the soul of soldiers and is a necessary substance in developing a sense of duty and responsibility. To command and control means to communicate. Investing in internal communications is investing in the efficient functioning of military organizational systems.

The wide range of internal communications functions implies the use of different communication styles of military leaders. The styles of internal communications involve the use of different ways of using language material that will show humanity, expertise, acuity, tolerance and many other different virtues and competencies of military leaders that serve the realities of successful military organizational systems. Also, the knowledge of the existing standard operating procedures in the decision-making process and their implementation is of particular importance to ensure that decisions are timely, accurate and unambiguous.

It is necessary to continue studying communication with students in military high schools and cadets of the Military Academy because it is an important competence of the 21st century officers. It is of great importance to continue monitoring modern scientific thought in this field and to implement all new scientific achievements in the curricula of military schools. Constant monitoring and study of the language and style of our strategy is necessary because language constantly evolves, adapts to modern military needs and improves as a basic means of expression.

Recognizing the importance and all the benefits of communication in military organizations, it is necessary to plan, nurture and further improve internal communications with special care, as a strategic management function at all levels of command and control. Recognizing this fact, as a necessary axiom of all military organizational systems, military leaders have to constantly work on further development of communication competencies, language and style of strategy, as an important condition for putting all internal communications functions in the service of building efficient military organizational systems.

Key words: military organizational systems, internal communications, Serbian Armed Forces, Serbian Armed Forces missions, command and control

© 2022 The Authors. Published by *Vojno delo* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>).

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

1. The volume of manuscripts in Serbian or English should be up to 1 author's sheet (30,000 characters in length inclusive of spacing), including the entire text with footnotes but without a list of references. The volume of book reviews, articles and academic conferences reviews can be 4000-6000 characters. Manuscripts should be written in Cyrillic or Latin, Times New Roman, the font size 12, Single Line spacing, Page Number Bottom of Page Plain Number 3. The title should describe the content of the article as precisely as possible and it is advisable to use words suitable for indexing and researching. The title should be written in capital letters, Bold, the font size 14. There is the name and surname of the author of the article, the font size 12, under the title of the text.

2. In the footnote next to the name and surname, the author states the name of the institution which he/she is employed in (or which he/she comes from), its headquarters, and his/her e-mail. In this footnote, the author can state the name of the project within which the research has been done or indicate to readers if the views expressed in the article reflect his/her personal view, and not the view of the institution which he/she is employed in (or which he/she comes from).

3. The same author cannot publish two papers in an issue of the magazine, regardless of whether it is an independent or co-authored paper.

4. Under the title there is an abstract in Serbian of 150-200 words, which should clearly present the main problem, subject, hypotheses, objective, method and results of research, as well as the final conclusion. Under the abstract, the author encloses 5-10 keywords in Serbian that best describe the content of the article. We remind you that the adequate choice of keywords is a prerequisite for the correct indexing of articles in reference periodicals and databases. The main text and accompanying footnotes should follow Justified Alignment, while the subheadings should follow Centered Alignment.

5. Subheadings are written in Bold, while sub-subheadings are written in Italic; in both cases the font size is 12.

6. Each paragraph should be indented (1 cm). Latin, ancient Greek and other non-English words and expressions in the text are cited in Italic (e.g. status quo, a priori, de facto, *acquis communautaire*, etc.).

7. Full names should be given in the text, not initials. The foreign name and surname should be written in the Serbian transcription, and when mentioned in the text for the first time, it should be stated in brackets how it is written in the original. Exceptionally, names and surnames that originate from nations which do not use the Cyrillic or Latin alphabet should be stated in Latinized transcription (e.g. Chinese, Japanese or Arabic names and surnames).

8. In the text, use only the following form of quotation marks - „ and ”. When there are additional internal quotation marks within these quotation marks, then the quotation marks should be used as follows: ' and '. Footnotes should be written at the bottom of the page (Footnote option), and footnote symbols should only be placed at the end of a sentence.

9. Data on the cited bibliographical item should be stated in footnotes, in accordance with the following rules:

a) Monographs

Full name and surname of the author, the title of the monograph (in *Italic*), the name of the publisher, the place of publishing, the year of publishing; *стр.* if the source is stated in Serbian, i.e. *п.* if a page of the source is cited in English or *pp.* if more than a page is cited.

Examples:

Џон Ролс, *Право народа*, Алехандриа Пресс и Нова српска политичка мисао, Београд, 2003, *стр.* 107. Vivienne Jabri, *War and the Transformation of Global Politics*, Palgrave MacMillan, Basingstoke and New York, 2007, *pp.* 59-62.

b) Articles in collection of papers

Full name and surname of the author, the title of the text (under quotation marks), the title of the collection of papers (in *Italic*), publisher, the place of publishing, the year of publishing, *п.* (or *pp.*) from-to. When a collection of papers in Serbian edited by an individual is cited, after the name of the editor (*ур.*) or (*прир.*) is placed in brackets, and when there are several editors, (*урс.*) is placed. When a collection of papers in English edited by an individual is cited, (*ed.*) is placed after his/her name, and when there are several editors, (*eds*) without a full stop is placed.

Examples:

Златко Исаковић, „Међународни положај Македоније”, у: Момир Стојковић (*ур.*), *Сувремени процеси и односи на Балкану*, Институт за међународну политику и привреду и Центар за међународне студије Факултета политичких наука, Београд, 1997, *стр.* 123-124.

Michael Herman, “Ethics and Intelligence After September 2001”, in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (*eds*), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, *п.* 180.

c) Articles in scientific journals

Full name and surname of the author, the title of the text (under quotation marks), the name of the journal (in *Italic*), volume number, issue number, *п.* (or *pp.*) from-to.

Examples:

Борис Кривокапић, „Етничке мањине у Финској”, *Међународни проблеми*, вол. Л, бр. 3-4, 1998, *стр.* 489.

Astrid H.M. Nordin and Dan Oberg, “Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard”, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 43, No. 2, 2015, *pp.* 402-403.

d) Articles in daily newspapers and magazines

Provide the name of the author (or initials if only listed), the title of the article under quotation marks, the name of the newspaper or magazine (in *Italic*), the date in Arabic numerals, the page number.

Example:

John Gapper, “Investor votes should count”, *The Financial Times*, 17 April 2006, *п.* 9.

e) Referencing

Indicate the name of the document (under quotation marks), the article, point or paragraph which the author refers to, the journal or official gazette in which the document has been published (in *Italic*), volume number, issue number, place and year of publishing.

Examples:

“Resolution 1244 (1999)”, Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

“Single European Act”, Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy, Current Status* 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2-4.

„Статут Аутономне Покрајине Војводине”, Службени лист АПВ, бр. 17/91, 18. јун 1991, стр. 12.

f) Referencing the Internet sources

For the source found on the Internet, the exact date when the author accessed it should be stated.

Examples:

“The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe”, speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/03/2019.

Guri Rosen, “Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy”, ARENA Working Paper, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo,

www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2018, p. 3.

Kristof Clerix, “Ilkka Salmi, the EU's spymaster”, *Mondial Nieuws*, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2018.

g) Repetition of the previously cited sources

When referring to the source that has already been cited in the text after other sources, it is obligatory to put the name and surname of the author, the title of the source, then *op. cit.* and finally the page number which it refers to. When citing the source cited in the previous footnote again, *ibid.* is used - with indication of the page number if a new citation is from that source.

Examples:

Astrid H.M. Nordin and Dan Oberg, “Targeting the Ontology of War: From Clausewitz to Baudrillard”, *op. cit.*, p. 408.

Ибид., п. 409.

10. The article can contain tables and other appendices (such as geographical maps, charts, graphs, etc.) with the proviso that their number and full name should be cited. If the appendix is taken from some other author or a document, it is necessary to either cite the source according to the rules of citation, or obtain written consent for publishing the appendix.

11. At the end of the article, the author gives a list of used literature in alphabetical order.

12. It is desirable that there are at least 20 references in the literature section, as follows:

- as many references from scientific journals (national and foreign),
- as many references as possible in one of the world languages (English, German, French, Russian, ...), and,
- references of a more recent date, up to 5 years old, should make up at least 2/3 of the total number of cited literature.

13. After the list of used bibliography, the author gives a summary in English of 400 - 600 words and keywords. The authors are kindly requested to pay attention to the spelling and style of the English language, as texts with summaries written below the academic language standard of the English language will not be forwarded for review.

Particular obligations of the manuscript authors

14. The authors guarantee that the submitted manuscript represents their original contribution, which has not been published before and it is not considered for publishing in other publication. The authors also guarantee that after publication in *Vojno delo*, the manuscript will not be published in other publication in any language without the consent of the Editorial board.

15. The authors guarantee that the rights of the third parties will not be violated and that the publisher will not bear any responsibility in the event of issuance of any claims for damages. The authors are solely responsible for the content of the submitted manuscripts and have to obtain permission to publish data from all parties involved in the research. The authors wishing to include in their papers images or parts of the text that have already been published somewhere, are obliged to obtain the consent of the copyright owners and to submit evidence that such consent has been granted, or to cite the source in accordance with point 14 of these instructions. The papers for which such evidence has not been submitted will be considered the original work of the author.

16. The authors guarantee that all persons who have significantly contributed to the content of the manuscript are listed as authors. The contribution of each author should be clearly and precisely stated, as a special note in the authorship statement. The authors should adhere to ethical standards on scientific research, and the manuscript should not contain unfounded or illegal claims and violate the rights of others.

17. If the authors discover an important error in their paper after its publication, they are obliged to immediately inform the editor or publisher about it and to cooperate with them in order to withdraw or correct the paper.

• We warn the authors that each manuscript is checked for plagiarism, i.e. whether it contains:

- literal or almost literal taking or deliberate paraphrasing (in order to cover up plagiarism) of parts of the other authors' texts without clearly indicating the source or marking the copied fragments (for example, using quotation marks);

- copying equations, images or tables from the other authors' papers without properly citing the source or without the permission of the author or copyright owners to use them.

If the paper published in the journal *Vojno delo* is found to be plagiarized, the authors will be requested to offer a written apology to the authors of the original paper.

Manuscripts found to contain plagiarized parts will be automatically rejected, and the authors will be prohibited from publishing in the journal.

Manuscripts that do not comply with the mentioned guidelines will not be considered for review.

The author submits his text to the Editorial Board of the journal *Vojno delo* via his registered account in the Assistant application (Instructions for Assistant 3.1).

Editorial board

Језички редактор
Добрила Милетић, професор

Преводилац на енглески језик
Борјанка Поповић Простран, професор

Техничко уређење
Звезда Јовановић

Дигитализација, веб администрација
Милан Бабић

ВОЈНО ДЕЛО је интердисциплинарни научни часопис Института за стратегијска истраживања Универзитета одбране у Београду. Представља отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног промишљања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текста.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355/359

ВОЈНО дело : интердисциплинарни научни часопис / главни уредник Станислав Стојановић ; одговорни уредник Владимир Ристић. - Год. 1, бр. 1 (1949)- . - Београд : Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, 1949- (Београд : Војна штампарија). - 24 cm

Доступно и на: <http://vojnodelo.mod.gov.rs>. - Тромесечно.
Друго издање на другом медијуму: Војно дело (Online) = ISSN 2683-5703
ISSN 0042-8426 = Војно дело
COBISS.SR-ID 5186818

Тираж 100 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА БЕОГРАД, Ресавска 406